



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

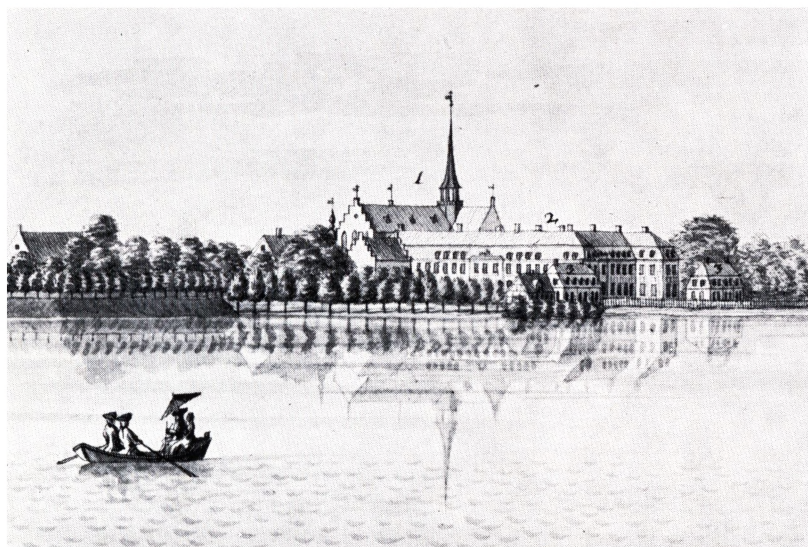
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>



ÅRBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

1976

ÅRBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT



1 9 7 6

ÅRBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

ÅRBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

BIND 63

1976

HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

Bestyrelsen:

Lektor L. Balslev, Sorø.

Amtsrådssekretær Folmer Christensen, Sorø, næstformand.

Læge K. E. Christensen, Slagelse.

Viceinspektør R. Henneke, Kristinelundsvej 39, Slagelse, kasserer og sekretær.

Landsretssagfører Carl Jonsén, Ringsted.

Gårdejer Carl Jensen, Hanehøjgård, Sneslev.

Gårdejer Peter Kristensen, Aakandegaard, Forlev.

Borgmester Johannes Lyshjelm, Stignæs pr. Skælskør, formand.

Bibliotekar Jens A. Nielsen, Haslev.

Erling Petersen, Fredensvej 8, 4250 Fuglebjerg.

Revisorer:

Viceinspektør Fr. Andersen, Slagelse.

Bankfuldmægtig Kai Jensen, Slagelse.

Redaktion af årbogen:

L. Balslev, Jens A. Nielsen og Erling Petersen med sidstnævnte som ansvarshavende redaktør, til hvem henvendelser i redaktionssager må ske. Bidrag til næste årbag må være redaktionen i hænde senest 15/3 1977 og helst i god tid inden.

INDHOLD AF BIND 63

Sorø Klosters ombygning 1738–43	7
<i>Af John Erichsen</i>	
De højlærde bønder i Øster Flakkebjerg Herred	24
<i>Af Erling Petersen</i>	
En stenalder-dysse ved Kjeldstrup	61
<i>Af Klaus Ebbesen</i>	
Morten Maler	73
<i>Af Ole G. Nielsen</i>	
Et minde om „Træskoslaget“	82
<i>Af Erik Nielsen</i>	
En markedsdag i Slagelse 1882	86
Litteratur om Sorø amt 1975–76	96
<i>Af A. Strange Nielsen</i>	
Historisk Samfund for Sorø amt 1975	99
<i>Af Johs. Lyshjelm</i>	
Resumé af regnskabet 1/7 1974 – 30/6 1975	100
<i>Af R. Henneke</i>	
Nye medlemmer pr. 15/4 1976	101
Sognerepræsentanter, der modtager indmeldelser	103
Ældre årbøger	103
Love for Historisk Samfund for Sorø Amt	104
Nyt fra de lokalhistoriske arkiver og Sorø amts museum	106

Sorø Klosters ombygning 1738-43

Af John Erichsen

Af de bygningskomplekser, som siden det 16. århundrede har huset skiftende søranske undervisningsanstalter, er det akademi, der i 1740'erne skabtes ved en ombygning af det middelalderlige kloster, utvivlsomt omgivet af størst nimbus. Frederik II's skole fra 1586 og tillige Christian IV's ridderakademi fra 1623 måtte tage til takke med de gamle og nedslidte klosterbygninger, som ikke formåede at danne nogen passende ramme om så fornemme institutioner. Den bygning, der i dag rummer Sorø Akademis Skole, opførtes 1822-27 af arkitekten Peder Malling som erstatning for det 18. århundredes trefløjede akademi, der gik til grunde ved branden 1813. Genopførelsen fandt sted i en tid med økonomisk krise, og det spores også i byggeriet, som blev reduceret i forhold til de oprindelige planer. Mallings akademi er selvfølgelig også præget af tidens klassiske smag, og bygningen forekommer i dag tør og streng, ja næsten afvisende. Ganske anderledes fremtrådte det 18. århundredes akademi – på een gang storslået og indbydende, således som vi kender det fra samtidige malerier, tegninger (fig.1)¹⁾ og kobberstik.

Det bestod af tre hvidkalkede fløje, som sammen med klosterkirken lukkede sig om Fratergården. Bygningerne rummede to fulde stokværk og en kvistetage i den svære mansard, der var tækket med glaserede hollandske teglsten. Omkring denne hovedbygning grupperede tre pavilloner sig – tilbage er nu kun de to, henholdsvis Mølbechs Hus og Ingemanns Hus, der er udformet som miniatureudgaver af selve

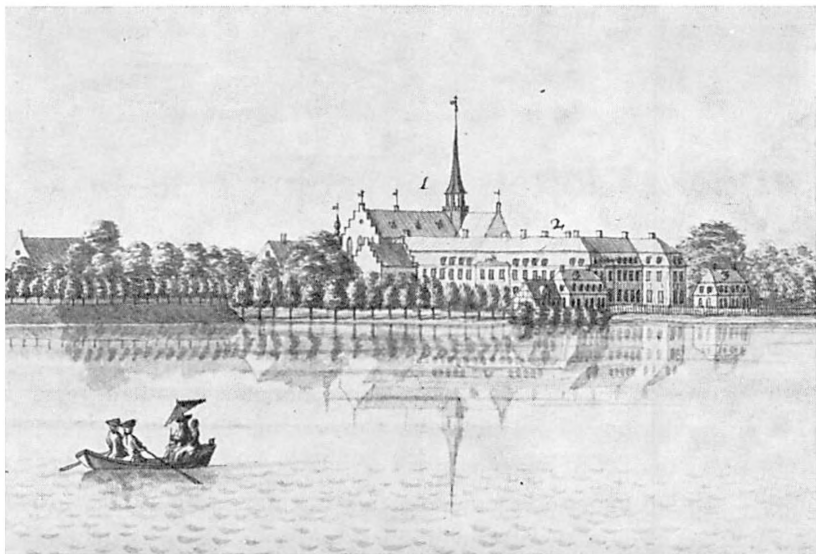


Fig. 1. J. J. Bruun: Håndtegnet forlæg til kobberstukket prospekt af Soro 1753 (udsnit).

akademiet. Anlægget som helhed kendes bedst fra en række kobberstukne plancher i Lauritz de Thuras Danske Vitruvius, bind II fra 1749 (fig. 2), hvor det virker særdeles monumentalt med velproportionerede facader af 15 fags længde, opdelt i siderisalitter og en frontonpyrdet midtrisalit. Vinduerne var omgivet af murede rammer, og en yderligere reliefvirkning fremkom ved rektangulære blændinger mellem etagerne. Et karakteristisk træk var tillige de seks kvaderliser, som opdelte hver facade vertikalt. Risalitterne var – ikke mindst på hovedgesimsen – udstyret med forskellige rocailledekorationer. Skønt dette imponerende kompleks således helt havde sit eget arkitektoniske præg, var det i virkeligheden i det store og hele baseret på klostrets mure og havde i det ydre næsten overtaget dettes omrids. Ombygninger af ældre klostre forekom hyppigt f.eks. i Tyskland og Østrig i slutningen af 1600-tallet og begyndelsen af 1700-tallet, og

herhjemme havde man netop oplevet noget lignende ved Københavns Slots modernisering under Frederik IV, som lod de mange fløje „egaliserede og regularisere“, således at gesimshøjden overalt blev den samme, og vinduerne kom til at flugte både vertikalt og horisontalt.

Der har hersket tvivl om, hvem æren tilkommer for ombygningen af Sorø Kloster, idet hofbygmester Lauritz de Thurah (1706–59) fik til opgave at projektere arbejdet, mens selve opførelsen blev overdraget kaptajn Holger Rosenkrantz (1702–85). Nu er spørgsmålet, hvorledes rollerne var fordelt imellem dem, thi det har længe stået fast, at konstruktøren ikke nøjedes med at arbejde slavisk efter hofbygmesterens tegninger, men selv foretog adskillige ændringer undervejs. Den gængse opfattelse går ud på, at Thurah har den fulde ære for den ydre arkitektur, hvor Rosenkrantz kun foretog småændringer, mens den indre rumdisposition undergik betydningsfulde forandringer.²⁾ Det har dog også været antydnet, at de tre pavilloner står Thurahs stil nærmere end selve hovedbygningen.³⁾

Den ulykkelige brand, som i 1813 raserede hele akademiet bortset fra pavillonerne, ødelagde foruden det overordentlig værdifulde bibliotek også stiftelsens omfattende arkiv, hvilket naturligvis har sat sit præg på udforskningen af akademiets historie. Blandt det tabte er også bygningstegninger og akter vedrørende opførelsen af det 18. århundredes akademi, og historikerne har derfor været henvist til et yderst sparsomt skriftligt materiale i Rigsarkivet. Et helt tilfældigt fund af tre tegninger,⁴⁾ hidrørende fra akademiets projekteringsfase, har imidlertid motiveret en fornyet undersøgelse af hele byggesagen.

Når man i 1730'erne overhovedet følte behov for en ombygning af klostret, skyldtes det, at den nylittrådte skoleforstander og amtmand, Wilhelm August von der Osten (1697–1764) i 1736 udarbejdede og til kongen indsendte et forslag til reformering af institutionen.⁵⁾ Forstanderen havde selv fra 1713 til 1716 besøgt skolen i Sorø og var til fulde bekendt med dens ringe tilstand. Den var for ham at se sunket ned på niveau med en hvilken som helst degne- eller præsteskoole. Han

forestillede sig, at man kunne oprette et „gymnasium“, som ville være i stand til at levere veluddannede embedsmænd til staten. En stiftelse af denne art ville imidlertid kræve ændrede rammer også i bygningsmæssig henseende. Midlerne til en sådan forbedring kunne ifølge forstanderen tilvejebringes ved lukning af skolen i tre år, hvorved man kunne opspare ialt 6.000 rdl.⁶⁾ En kommission nedsattes til at bedømme forslaget, og efter kort tids overvejelse besluttede dens medlemmer at anbefale kongen oprettelsen af et nyt akademi, stort set efter de af von der Osten afstukne rammer. Kongen bifaldt tanken, herunder også at ændre de arkitektoniske omgivelser. Han befalede derfor hofbygmester Thurah, under hvis ressort bl.a. Sjælland hørte, at drage fra Antvorskov, hvor han var beskæftiget, til Sorø for dels at opmåle de eksisterende bygninger, dels at indgive forslag til en eventuel nybygning.⁷⁾

Arkitekten efterkom straks ordren og kunne den 19. marts 1736 indsende to beklageligvis forsvundne tegninger, hvoraf den ene var en situationsplan, mens den anden angav, på hvilket sted i skolegården „bedst en Fløj til Skolen kunne anbygges ...“.⁸⁾ På dette grundlag udbad kongen sig den 13. april et fuldt gennearbejdet projekt til klosterbygningernes istandsættelse, således at de kunne tjene det nye formål. Hofbygmesteren skulle naturligvis konsultere forstanderen, for at dennes ønsker kunne indgå i det tegnede udkast; beløbsrammen var de 6.000 rdl., der som nævnt kunne spares ved lukning af skolen i tre år.⁹⁾ Et halvt år senere leverede Thurah et ligeledes forsvundet fuldstændigt forslag til klostrets indretning „og en ny inddeling over værelserne“.¹⁰⁾ Der er ikke længere tale om tilbygning af en fløj, men kun om at foretage ændringer på det bestående anlæg. Et budget med overslag over materialeforbrug, kontrakter med håndværksmestre o.s.v. ledsagede projektet, som kongen snart approberede.

Den kommission, der var nedsat til bedømmelse af von der Ostens reformforslag, havde allerede tilkendegivet, at der ville gå mindst et år, før byggeriet kunne tage sin begyndelse. Først skulle disciplene dimit-

teres, og siden skulle byggematerialerne tilvejebringes.¹¹⁾ I forbindelse med det sidste punkt bad forstanderen i december om at få bevilget en materialskriver, der kunne tage sig af administrationen af det kommende byggeri. Kongen billigede dette under forudsætning af, at hans aflønning skete over skolens kasse.¹²⁾ Samtidig gav kongen ordre til at genoprette det gamle teglværk i Krøjerup nogle få kilometer fra Sorø. Sankt Hansdag 1737 forlod så omsider de sidste disciple skolen, som nu stod tom og dermed parat til at modtage håndværkere og byggematerialer.¹³⁾ Meget mere synes der ikke at være sket resten af året – i alle tilfælde tier kilderne indtil februar 1738, da kongen på von der Ostens ikke bevarede anmodning af 14. januar bevilger rejse- og diætpenge til kaptajn Rosenkrantz, som er udset til at forestå byggeriet i Sorø.¹⁴⁾ Når forstanderen kunne ansøge om disse midler midt i januar, ligger det lige for, at Rosenkrantz allerede forinden – velsagtens sent på efteråret 1737 – har fået kongelig ordre om at blive konduktør på byggeriet.

Holger Rosenkrantz var på dette tidspunkt kaptajn ved Det fynske gevorbne Regiment og havde således ingen tilknytning til den kongelige bygningsadministration.¹⁵⁾ Han var født på godset Roseneie (nu Hofmangave) ved Odense Fjord, hvor hans fader drev en omfattende teglværksvirksomhed.¹⁶⁾ Han vides at have tilbragt nogen tid som elev på skolen i Sorø, inden han 1714 som tolvårig blev optaget i landkadetkorpset. 1727 udnævntes han til sekondløjtnant, og chargen som kaptajn erhvervedes 1734. Fem år senere avancerede han til major for allerede i 1741 at forlade tjenesten for at trække sig tilbage til godset Totterupholm ved Faxe, som han ved giftermål var kommet i besiddelse af 1733. Han forestod brydning af kalksten og havde en betydelig eksport af dette byggemateriale. I 1726 havde han foretaget en opmåling af Hamborg, hvilket resulterede i en farvelagt eleveret plan over byen.¹⁷⁾ I den følgende tid var han beskæftiget på Fredensborg, hvor han dels hjalp med ved Menageribygningens opførelse, dels foretog nogle komplicerede opmålinger sammen med kollegaen, Lau-

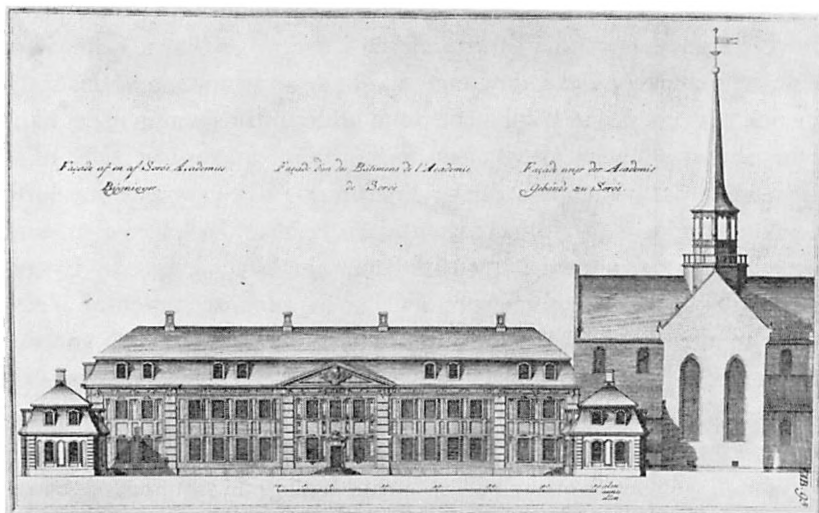


Fig. 2. Akademiets ostfløj flankeret af to professorresidenser. Til højre ses klosterkirken. Vitruvius II, Tab. 95. 1749.

ritz de Thurah.¹⁸⁾ Sammen drog de to unge officerer nu ud på en to-årig studierejse gennem det halve Europa for at „perfectionere sig i deres Metier“.¹⁹⁾ Første mål på turen var Kassel, hvor de to danskere på Christian VI's vegne overrakte et sæt af deres perspektiviske opmålinger af Fredensborg Slot til Landgreve Carl af Hessen.²⁰⁾

Den officer, der engang i efteråret 1737 fik overdraget moderniseringen af Sorø Kloster, var således i uddannelsesmæssig henseende jævnbyrdig med den projekterende arkitekt, Thurah, omend hans erfaring unægtelig må have været mere beskedent. Når hofbygmesterens opgave standsede ved udførelsen af de siden approberede tegninger, skyldes det sikkert, at han allerede havde rigeligt med arbejde på Frederiksberg, Jægersborg, Hirschholm og Vallø samt ikke mindst det nye Christiansborg. Opgaven i Sorø var af beskedent omfang, der var jo kun bevilget 6.000 rdl., så han kunne sikkert uden tøven anbefale den overladt til ungdomsvennen, Holger Rosenkrantz.

Samtidig med at kongen som nævnt bevilgede rejsepenge og diæter til Rosenkrantz, befalede han den nye konduktør og skoleforstanderen i forening „at gjøre en udførlig Plan paa alt det, der skal planeres, anlægges og bygges paa bemeldte Sorøe, samt hvad dernæst, *efter Oberst Lieutenant Thura hans første giorte Afritzning kunde være af betydelig Forandring ...*“²¹⁾ (Forfatterens fremhævelse). Igennem resten af februar og hele den følgende måned bliver materialetransporten til byggeriet forberedt,²²⁾ og den 3. maj anmodede von der Osten og Rosenkrantz om 5 à 600 rdl. ekstra til „Værelsernes bequemmeligere Indretning og Bygningernes ziirligere Anseende“. Denne forøgelse af beløbsrammen på ca. 10 pct. var foreløbig alt, hvad man i Sorø ønskede af „betydelig Forandring“ i forhold til Thurahs projekt, og kongens approbation fulgte prompte.²³⁾ I den følgende tid må de to soranere alligevel have fortsat deres overvejelser samtidig med, at håndværkerne kom til byen, og sten, tømmer m.m. begyndte at hobe sig op omkring klosteranlægget. Derefter tier kilderne igen, og det må formodes, at byggeriet er kommet igang her i den tidlige sommer.

Januar 1739 meldes fra Sorø, at skolefløjen (d.v.s. den østre) nu „er avanceret under Tag“.²⁴⁾ Dette sker i en memorial til kongen fra von der Osten, som beder om en ekstra bevilling på ikke mindre end 11.900 rdl. eller næsten 200 pct. mere end oprindelig forudset. Skrivelsen ledsages af fem detaljerede bilag med Rosenkrantz' forklaringer og nøjagtige overslag. Østfløjen har øjensynlig slugt de 6.000, der var bevilget, og Rosenkrantz meddeler udførligt „worinnen des Obrist Lieutenant Thura seine Zeichnungen, und meine unterschieden sind ...“ Det er tydeligt, at han er gået ud fra hofbygmesterens rumdisposition, men siden har foretaget en del ændringer, som dog ikke skal berøres her. Vigtigere er det, at han har forlagt hoveddøren til bygningens midte samt anbragt vinduerne til begge sider – d.v.s. både mod Fratergården og på hovedfacaden – symmetrisk i såvel vertikal som horisontal henseende. Facadeskemaet er med andre ord totalt ændret. At sætte vestfløjen, hvor von der Osten residerede, i samme stand

ville andrage ca. 4.000 rdl. Noget lignende gjaldt sydfløjen, hvis mure dog måtte delvis nedbrydes for at genopføres som østfløjen med „behørige Gesimser og øvrige Dekoration“. Hertil kom tre fritliggende professorboliger – de føromtalte pavilloner – som hver ville andrage 1.300 rdl. Det er klart, at hele byggeriet nu er bragt op i et højere niveau, og de to herrer i Sorø begrunder det med, at skolen således kunne indrettes „i en meget ziirlig Stand, og til at destinguere sig fra andre publique Bygninger“. Kongen fandt øjensynlig behag i denne motivering, idet han den 7. februar 1738 approberede projektet.²⁵⁾ Nu er byggeriet antagelig fortsat efter disse retningslinier, og der er først nyt fra Sorø mere end et år senere, da von der Osten igen foreslår „adskillige Forbedringer“, som dog denne gang kun andrager 2.390 rdl.²⁶⁾ I et medfølgende overslag på 13 punkter uddyber Rosenkrantz de enkelte ændringer, hvoraf en del angår det indre, mens nogle interessante punkter berører selve facadearkitekturen. Således foreslås en

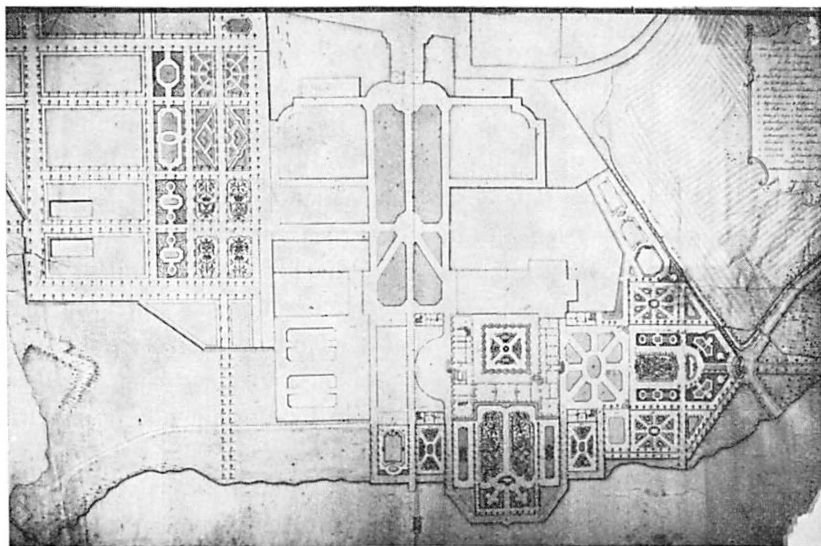


Fig. 3. Holger Rosenkrantz: Projekt til klosterområdets omlægning 1738.

fronton med det kongelige våben opsat over østfløjens midtrisalit, mens sydfløjen sammesteds tænkes prydet med et „freystehendes Amortisement“, d.v.s. en attika med skulpturel udsmykning. Der skal endvidere opsættes to portaler „von Steinhauer-Arbeit“ – det må dreje sig om hovedindgangen på henholdsvis vest- og østfløjen. Sidstnævnte skal endelig forsynes med 12 ekstra tagvinduer; da der iøvrigt undervejs er tilkommet adskillige ikke forudsete vinduer både i selve bygningskroppen og oppe i mansarden, bliver der en ekstraudgift til maleren. Et sidste forslag går ud på for alle tre fløjes vedkommende at rykke taget tilbage fra hovedgesimsen, for at denne ikke skal være dækket af tagsten. Alle disse punkter godkendtes af kongen, idet beløbet som sædvanlig skulle betales af skolens kasse.²⁷⁾ Ud over året 1740 kan byggeriet på hovedkomplekset desværre ikke følges, da regnskaberne som nævnt er brændt, og da der heller ikke foreligger flere ændringsforslag fra de foretagsomme herrer i Sorø. Det kan kun tilføjes, at man på gengivelsen i Vitruvius af østfløjen (fig. 2) lige under våbnet i frontonen skimter en inskriptionsplade med årstallet 1740.²⁸⁾

De for nyligt opdagede planer til klostrets ombygning må ses på baggrund af den byggesag, som er skitseret ovenfor. Alle tre tegninger er signeret af Holger Rosenkrantz og dateret henholdsvis 1738 og 1739.²⁹⁾ Den første (fig. 3) er en generalplan over hele klosterområdet, således som konduktøren kunne tænke sig at omforme det i tidens ånd og i pagt med stedets nye funktion. Planen er forsynet med en mængde bogstaver eller litra samt i øverste højre hjørne en „Erklärung der Buchstaben“, som beklageligvis springer store dele af alfabetet over, således at man savner forklaring på adskillige af de på planen indsatte bogstaver og derfor ikke altid kan fastslå f.eks. projekterede bygningers anvendelse. Fra byen (nord) kommer man ind på akademierområdet gennem Klosterporten, som flankeres af et brændehus og et kornhus. Sidstnævnte er identisk med det gamle boldhus fra Chr. IV's tid – i dag skolens bibliotek. Tilkørselsvejen passerer et haveanlæg,

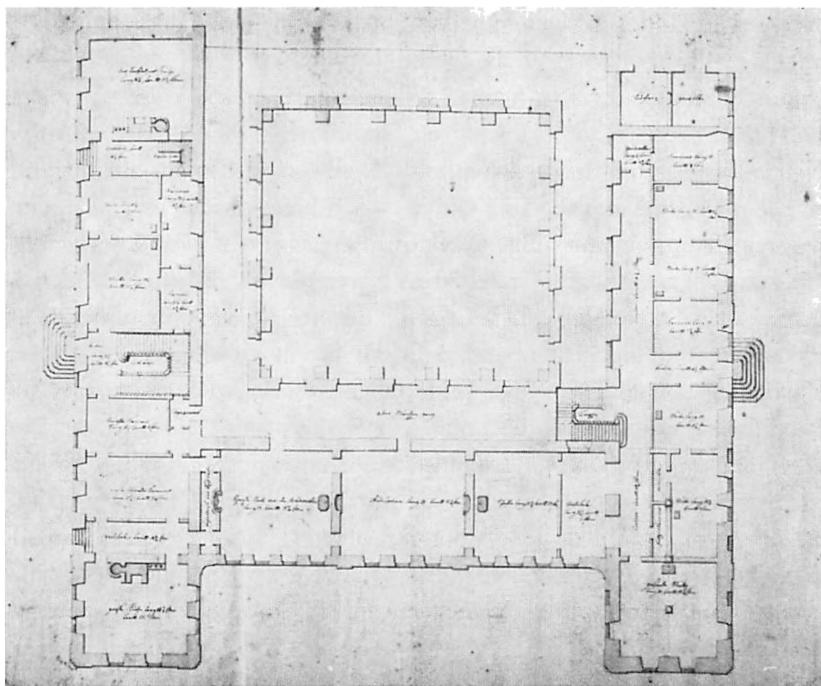


Fig. 4. Holger Rosenkrantz: Projekt til akademiets stueetage 1738.

hvorfra tre akser udgår i en såkaldt gåsefod. Den ene fører til kirken, den modsatte til stald- og økonomibyggerne mod vest, mens den midterste leder ned mod en rektangulær plads foran selve akademiets hovedbygning, der havde sin fornemste indgang her i vestfløjens midte. Denne plads er opdelt af et gitter eller rækværk således, at der umiddelbart foran akademiet opstår en halvcirkulær „cour d'honneur“. På pladsen ses iøvrigt fire ens dimensionerede mindre bygninger, hvoraf de to nærmest akademiet udmærker sig ved at være markeret med grundplan. Disse pavilloner genfindes på generalplanen i Vitruvius,³⁰⁾ og den søndre er identisk med vore dages Molbechs Hus, mens den nordre aldrig opførtes. Nede ved søen er anlagt vældige prydhaver, og

udfor hovedbygningen har man endog tænkt sig at foretage en opfyldning ud i søen. Også øst for akademiet ses et større symmetrisk haveanlæg, ligesom området vest for Store Plads er udlagt til „Overhofmesterens have“ med såvel konge- som kronsprinsparrets spejlmonogrammer i nogle af bedene. Hele denne plan med de vidtstrakte haver og en del flere bygninger end her omtalt, må naturligvis betragtes som et udtryk for Rosenkrantz' ideer og von der Ostens drømme. I virkeligheden lod noget sådant sig ikke realisere, hvad der næppe er større grund til at beklage, for man savner unægtelig sammenhæng og harmoni i denne temmelig fantasifulde plan.

Den følgende tegning (fig. 4), der ligeledes er dateret 1738, viser de tre akademifløjes stueetage. Rosenkrantz har i de enkelte rum skrevet længde- og breddemål samt værelsets funktion. I vestfløjen findes først forstanderens køkken, to stuer og to kamre. På den søndre side af hovedtrappen to store forrådskamre og endelig i fremspringet akademiets køkken. Sydfløjen er opdelt i store rum, først kommer praktisk nok spisesalen, dernæst et auditorium med to åbne kaminer og endelig en „Schule“ samt en lille vestibule. I østfløjen er der næsten udelukkende elevlejligheder bestående af en stue og et kammer. Endvidere er der et brænderum og i fremspringet mod syd en folkestue.

Den tredje og sidste plan (fig. 5) er dateret 1739 og viser i samme målestok som den foregående akademiets beletage. Hvis man igen starter fra vest, vil det bemærkes, at hovedtrappen har en anden placering; i den endelige udgave blev det som på stueplanen. Den nordre ende af fløjen rummer forstanderens bolig, mens den modsatte ende og hele sydfløjen på Rosenkrantz' forslag indrettedes til en kongelejlighed med forgemak, audienssal, soveværelse med hjørnekaminer samt et kabinet og endelig en spisesal i vestfløjens fremspring. Hele østfløjen opfyldes af elevværelser, bortset fra fremspringet mod syd, som er betegnet „Schule“. Man bemærker, at denne fløj er „vokset“ ud over munkegangens hvælv, hvilket gav plads til syv ekstra værelser. Denne idé, der også var fostret af Rosenkrantz, gennemførtes siden for de to

øvrigt fløjes vedkommende. Det skal endelig tilføjes, at en del af rummene er forsynet med tal svarende til de numre, som forekommer i overslagene.

Disse tre planer er egenhændige tegninger af Holger Rosenkrantz til det byggeri, han i 1737 blev sat til at forestå, men som under hans ledelse helt ændrede karakter. Planerne er som nævnt dateret 1738 og 1739, og der er god grund til at placere dem relativt tæt sammen måske ved årsskiftet, da de i det store og hele tilgodeser de ændringsforslag, som von der Osten og Rosenkrantz i fællesskab indsendte januar 1739. På grund af nogle uoverensstemmelser i forhold hertil og enkelte indbyrdes afvigelser, som f.eks. hovedtrappens placering må

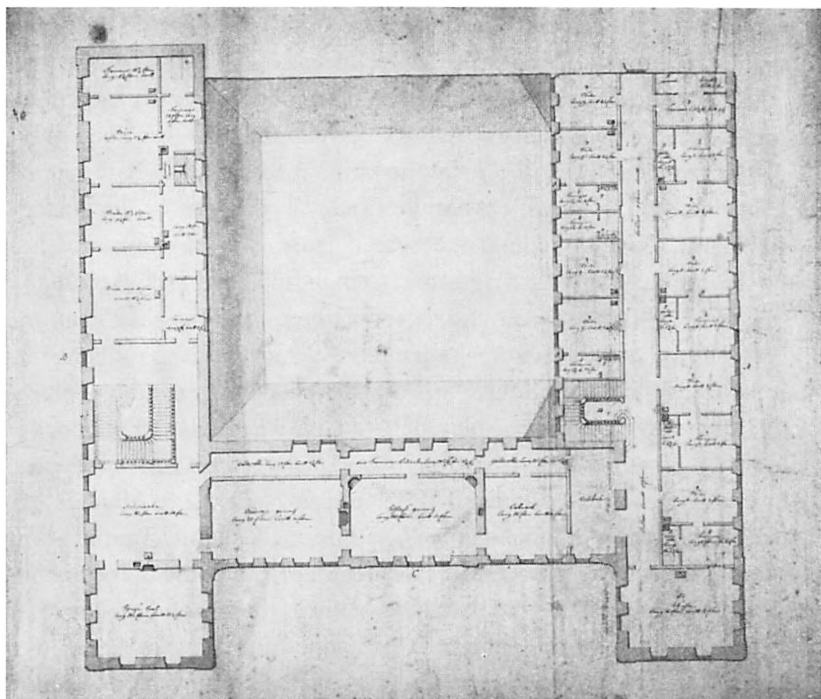


Fig. 5. Holger Rosenkrantz: Projekt til akademiets beletage 1739.

man desværre afvise den tanke, som ligger lige for, nemlig at de skulle være identiske med – eller i det mindste kopier af – de bilagstegninger, som indsendtes til kongen, og som Rosenkrantz direkte nævner i sine overslag. De synes heller ikke at være forstudier hertil, for de er fuldt gennemarbejdede, bærer signatur og er forsynet med en nydelig tusch-tegnet ramme, så de har et vist officielt præg. Meget nærmere kommer man næppe på nuværende tidspunkt deres tilblivelsessituation og funktion. De hører følgelig projekteringsfasen til, og som kilde til det færdige akademi må de på mange punkter stå i skyggen af de af Thurah publicerede kobberstik i Vitruvius, som må antages at være udført på grundlag af et sæt af Rosenkrantz' endelige tegninger til akademiet.

Hvis de ikke siger så forfærdelig meget nyt om akademiet, som det kom til at se ud, så er de imidlertid talende vidnesbyrd om Rosenkrantz i rollen som den projekterende arkitekt, og generalplanen fortæller ikke så lidt om den lokale ambition.³¹⁾ Etageplanerne er udført i større målestok end stikkene i Vitruvius, og de medtager langt flere detaljer. Vi får således besked om kakkellovnes og kaminers placering, om køkkenernes indretning, om skabe og garderober m.m. På et enkelt punkt meddeler tegningerne noget helt nyt. Det drejer sig om stueplanen (fig. 4), hvor man i østfløjens fremspring midt i rummet bemærker en søjle, som bærer fire hvælv. Også den genfindes i Vitruvius, men her hos Rosenkrantz står der endnu to søjler op gennem fløjen – mod øst bærer også de hvælv. Disse søjler og hvælv er rester af den middelalder østfløj, der kaldtes munkenes søvnhus. Dersom en linie trækkes gennem de tre søjler og herfra forlænges op til kirkens søndre korsarm, så kan man herpå afsætte punkter svarende til afstanden mellem to af „vore“ søjler. Dermed angives placeringen af samtlige søjler i denne fløj, som har været opdelt i hvælvede, toskibede sale.³²⁾

Igennem det handlingsforløb, som er skitseret ovenfor, bevilgedes omtrent 15.000 rdl. mere til byggeriet end oprindelig planlagt. Det

skulle ikke blive derved. Regnskabernes endelige afslutning efter von der Ostens afgang som forstander 1743 fandt først sted i 1746. Heraf kan det ses, at han ikke alene fik godkendt de 15.000 rdl. plus de 6.000, som først var bevilget, men ialt 25.656 rdl. Den sidste rest på ca. 4.500 rdl. har vi ikke overslag til eller anmodning om, så vi kender ikke beløbets anvendelse. Udover dette var der en overskridelse på ca. 9.000 rdl., som forstanderen også fik godkendt.³³⁾ I de fire-fem år, byggeriet stod på, steg udgifterne fra de først bevilgede 6.000 rdl. til ca. 35.000, hvilket omtrent er en seksdobling. Selv om en god del af disse penge anvendtes på haveanlæg, indre bygningsændringer, møblering, uforudsete udgifter og meget mere, så står dog tilbage, at der er tale om ganske væsentlige forøgelser i forhold til Thurahs projekt på de 6.000 rdl. Sammenholdes dette med de forklaringer, Rosenkrantz giver i sine forskellige overslag – hoveddørens forlægning til midten, vinduernes „egalisering“, opsætning af fronton og „amorsissement“, tagudhængets mindskelse, tilføjelse af 12 tagvinduer i østfløjen og i det hele taget anbringelsen af flere vinduer samt til slut de to hoveddøre „von Steinhauer-Arbeit“ – så må man deraf slutte, at det færdige akademi ikke havde meget med den af Thurah projekterede beskedne ombygning at gøre.³⁴⁾ Rosenkrantz har sammen med von der Osten trinvis ændret det oprindelige udkast så meget og skaffet bevillinger til så store forandringer, at der i stedet for en *istandsættelse*, der antagelig mestendels har gået på „en ny Inddeling af Værelserne“, gennemførtes et *nybyggeri* uden på klostermurene, som nu blev skallen i et stort sammenhængende trefløjet anlæg omgivet af tre professorresidenser.³⁵⁾ At disse sidste skulle være planlagt af Thurah må forkastes alene af økonomiske grunde – inden for hans beløbsramme på 6.000 rdl. var det umuligt også at opføre pavillonerne, som jo androg 3.900 rdl. tilsammen. At Rosenkrantz indsendte detailoverslag til dem bekræfter yderligere, at de udgør et nyt element i forhold til Thurahs projekt, for det var jo kun *forandringer*, han skulle gøre rede for.³⁶⁾

Man må derfor tage Thurahs ord bogstaveligt, når han få år efter Sorø Klosters ombygning i sin Vitruvius skriver, at man „under Direction af Hr. Holger Rosenkrantz, nu værende Baron til Rosenlund, (lod) opføre de skønne og anseelige Bygninger, hvormed Stedet nu er ziiret“, og iøvrigt kun beklage, at de to tilbageblevne pavilloner i dag skal være de eneste rester af dette akademikompleks.

NOTER OG HENVISNINGER:

1. Johan Jacob Bruun: Udsnit af håndtegnet forlæg 1753 til prospekt af Sorø, 1761 udgivet i Bruuns *Novus Atlas Daniæ*. Tegningen befinder sig i Frederik V's Atlas, Tome XXXVII, nr. 55. Det kgl. Bibliotek.
2. Fr. Weilbach i Thurah-monografien, *Architekten Lauritz Thura*, Kbh., 1924, s. 78–83 og siden M. Mackeprang i *Sorø. Klostret Skolen Akademiet gennem Tiderne (Sorøværket) II*, Kbh. 1931, s. 273 ff.
3. Hakon Lund i dennes faksimileudgave af *Thurahs Vitruvius II*, Kbh. 1966. Supplerende bygningshistoriske bemærkninger, s. 600.
4. Adjunkt, cand. phil. Benny Christensen takkes venligst for henvisningen til disse tre tegninger, som under registrering af Søetatens kort- og tegnings-samling i Rigsarkivet uventet kom for dagen i 1971.
5. M. Mackeprang i *Sorøværket I*, Kbh. 1924, s. 545 ff.
6. Rigsarkivet (RA), Danske Kancelli (Da. Kanc.) D 156. Kommissionen vedrørende Stiftsamt-befalingsmand v. d. Ostens projekt.
7. RA. Da. Kanc. Sjællandske Tegnelser (Sjæll. Tegn.) 1736, nr. 48, 10. febr.
8. RA. Da. Kanc. Koncepter og Indlæg (Indl.) til Sjæll. Tegn. 1736, nr. 182. Her findes Thurahs ledsageskrivelse. Ved skolegården forstås antagelig området øst for klosterbygningerne.
9. RA. Da. Kanc. Sjæll. Tegn. 1736, nr. 182–83.
10. RA. Da. Kanc. Sjæll. Tegn. 1736, nr. 486, 29. oktober. Thurahs ikke bevarede skrivelse og overslag var dateret 6. oktober.
11. RA. Da. Kanc. D 156, nr. 15.
12. RA. Da. Kanc. Sjæll. Tegn. 1736, nr. 57, 21. december.
13. *Sorøværket I*, s. 546.

14. RA. Sjæll. Tegn. 1738, nr. 60, 7. februar. I Thurahs overslag til byggeriet var ikke forudset udgift til en konduktør, og nu er von der Osten derfor nødt til at ansøge om penge.
15. Om Rosenkrantz se Dansk Biografisk Leksikon XX, Kbh. 1941, s. 92 (Harald Jørgensen) samt Weilbachs Kunstnerleksikon III, Kbh. 1952, s. 80 (Bredo L. Grandjean).
16. Danske Slotte og Herregårde, bd. 9, Kbh. 1965, s. 247 (N. O. Hofman-Bang).
17. Den er utvivlsomt skænket kongen og befinder sig nu i Frederik V's Atlas, Tome XXXIX, nr. 81, Det kgl. Bibliotek.
18. Jan Steenberg: Fredensborg Slot, Kbh. 1969, s. 41.
19. Weilbachs Kunstnerleksikon III, s. 80.
20. Som note 18, s. 69.
21. RA. Da. Kanc. Sjæll. Tegn. 1738, nr. 59, 7. februar.
22. Smst. nr. 133–34, 14. marts.
23. Smst. nr. 318, 6. juni von der Ostens skrivelse kendes kun indirekte gennem kancelliets svar.
24. Smst. Indl. til Sjæll. Tegn. 1739, nr. 87. Her findes von der Ostens skrivelse samt fem bilag udarbejdet af Rosenkrantz.
25. Smst. Sjæll. Tegn. 1739, nr. 87. Merudgiften skulle som i de øvrige tilfælde erholdes af skolens kasse, hvortil kongen dog havde skænket 5.000 rdl. – givetvis med henblik på byggeriet.
26. Smst. Indl. til Sjæll. Tegn. 1740, nr. 338, 15. maj.
27. Smst. Sjæll. Tegn. 1740, nr. 338, 14. juni.
28. Dette årstal og ikke mindre anmodningen om ekstra bevillinger maj 1740 godtgør tydeligt, at østfløjen ingenlunde stod færdig i januar 1739, selv om det da hed, at den nu „var avanceret under Tag“.
29. RA. Søetatens kort- og tegningssamling Desig. D 3039, 3040 og 3042. Det kan ikke fastslås, hvorledes disse soranske tegninger er havnet her. De befinder sig i en særsamling, kaldet Den gernersk-hohlenbergske, som går tilbage til fabrikmester ved Holmen, Henrik Gerner (død 1787), der ud over sit embede havde talrige interesser ikke mindst i teknisk henseende. I samlingen findes tillige talrige bygningstegninger, som på ingen måde kan henføres til Gerners embede, bl.a. det eneste kendte sæt tegninger til et borgerhus i Frederiksstad.
30. Den danske Vitruvius II, 1749, pl. 92. Den søndre pavillon og de to på østsiden af akademiet, som virkelig opførtes, bærer på Ronsekrantz' plan samme litra (D), hvilket angives at være „Wohnungen von 3 Professeurs“, mens den fjerde ikke opførte kaldes E, og dette er netop et af de bogstaver, som

- mangler på signaturforklaringen. Dens grundplan afviger fra de andre og kan nærmest tolkes, som om bygningen skulle tjene et helt andet formål.
31. Det er iøvrigt karakteristisk, at ligesom forslaget til skolens reformering udgik fra von der Osten, således kom alle initiativer til nye forandringer i forhold til Thurahs projekt også fra Sorø og ikke fra kongen.
 32. Se Vilh. Lorenzen: *De danske Cistercienserklostres Bygningshistorie*, Kbh. 1941, s. 176.
 33. RA. Da. Kanc. Sjæll. Tegn. 1746, nr. 394.
 34. Det må naturligvis understreges, at vi ikke kender Thurahs ombygningsprojekt.
 35. Fra det øjeblik, Rosenkrantz træder ind i sagen, er Thurah ude af billedet, men vi kan naturligvis ikke udelukke, at de to gamle venner mundtligt eller på uformel måde skriftligt kan have diskuteret byggeriet.
 36. Den eneste kendte facadetegning af Rosenkrantz gælder et projekteret, men ikke realiseret ridehus til akademiet i Sorø (gengivet i *Sorøværket II*, s. 279). Dennes hele holdning modsiger ikke, at han skulle have været i stand til at projektere og opføre et byggeri af så stort omfang som Sorø Akademi. Til sin rådighed kan han også have haft internationale arkitekturværker med plancher, der kunne tjene som forbilleder.

De højlærde bønder i Øster Flakkebjerg Herred

Af Erling Petersen

I 1700-tallet tilhørte størstedelen af Danmarks bøndergårde de adelige og kongelige godser, men der var også meget bøndergods udlagt til underhold for professorerne ved Københavns universitet, og heraf var en del beliggende i Øster Flakkebjerg herred. Der fandtes således universitetsgårde i Højbjerg og Sneslev byer, Førlev sogn, i Menstrup, Marvede sogn, i Tornemark, Fuirendal sogn, samt i de to sognebyer Hylinge og Kvislemark. Det ses bl.a. af en klage, som bønderne på disse gårde i 1732 sendte til amtmanden over Korsør og Antvorskov amter, og hvori de ankede over, at de havde fået stærkt forøgede udgifter til stokkemændene på herredstinget, fordi så meget af bøndergodset i herredet nu hørte ind under de private birker, ja, så sent som i 1731 var en række bøndergårde blevet overført fra Flakkebjerg herreds retskreds til Førlev og Harrested birker, og da udgifterne til tingmændene var de samme som før, og der var færre til at betale dem, måtte de enkelte bønder yde mere end tidligere. Efter nogen overvejelse besluttede amtmand von Warnstedt den 14. januar 1733, at der fremover årligt skulle svares $9\frac{1}{2}$ sk. danske i stokkemandspenge af hver bondegård i den resterende del af Flakkebjerg herred. Det gav en ligelig fordeling af udgifterne, så også universitetsbønderne kunne være tilfredse.

Det siger sig selv, at universitetets professorer i det store og hele har været ude af stand til at have indseende med, om afgifterne af de

gårde, der hørte under universitetet, nu også blev betalt i rette tid og på rette sted. I erkendelse heraf blev der ansat en godsforvalter eller ridefoged, der ikke bare skulle tage vare på, at skatter og afgifter blev erlagt til tiden, men også holde øje med, at gårdene blev holdt i behørig orden, at der var den besætning, der skulle være, og at der til stadighed var det fornødne mandskab til såvel gårdens drift som til landmilitseren.

I 1716 antog universitetet en ny ridefoged, der hovedsagelig synes at have taget sig af godset i det vestlige Sjælland. Han hed Anders Pedersen Rose og havde i nogle år været ridefoged på slægten von der Maases gods, Gunderslevholm. Han var omkring 1712 blevet gift med Alhed Marie Ferslev, datter af provsten Peder Ferslev i Skelby, og de havde sammen tre børn, da han blev udnævnt til ridefoged på universitetsgodset. Han måtte nu forlade Gunderslevholm og flytte til en gård i Nr. Eskildstrup, Soderup sogn ved Tølløse. Herfra bestyrede han universitetets bøndergods, altså også gårdene i de ovenfor omtalte gårde i Øster Flakkebjerg herred, og det betød, at han ikke så sjældent kom tilbage til den egn, hvor han som ung, nygift mand havde haft sit virke. Dermed være ikke sagt, at han altid selv mødte op, når der opstod problemer med hans undergivne på egnen, men det var nu meget ofte tilfældet.

I vornedskabets skygge

Der er ingen tvivl om, at Anders Pedersen fik rigeligt at se til som ridefoged på universitetsgodset. Ganske vist slap han for at tilrettelægge hoveriet, eftersom hans undergivne bønder, bortset fra lidt pligtkørsel, ikke var hoveripligtige, men der var så meget andet, han skulle have indseende med. Det var således hans pligt at sørge for, at universitetsgodsets vornede ikke uden tilladelse tog tjeneste andetsteds. Frederik den Fjerde havde godt nok ophævet vornedskabet i 1702, men det gjaldt ikke mænd født før hans tronbestigelse i 1699, så derfor var der stadig vornede, der prøvede at unddrage sig vornedpligten. I mange

år efter 1702 skete det gang på gang, at godsbesidderne søgte til birke- og herredstingene for ved dom at få fastslået deres vornedret, men årsagen var oftest den, at de havde ledige gårde på deres godser.

Også Anders Pedersen måtte undertiden gribe til det middel, ikke fordi der var ledige gårde på det gods, han bestyrede, men fordi nabogodserne tit stod på spring for at sikre sig lidt ekstra værnepligtigt mandskab. Det var grunden til, at tjenestekarlen Søren Sørensen den 2. marts 1730 måtte give møde på Flakkebjerg herredsting, ikke frivilligt, men stævnet dertil af Anders Pedersen, der dog denne gang ikke selv ulejligede sig til tinge, dels var vejen jo lang, og dels var det vinterdage. I hans sted mødte prokurator Jochum Lorentz Sandroe, der både var nærmere ved og desuden havde andet ærinde på tinget. Søren Sørensen havde heller ikke lang vej til tinge, for han tjente hos Holsteinsborg grevskabs bonde i Haarslev, Anders Hansen, der iøvrigt også var indstævnet tillige med grevskabets forvalter Christian Lindam, der mødte ved prokurator Christian Wiger fra Næstved.

Der blev i retten fremlagt en attest, udstedt af krigsråd Urban Bruun den 16. februar 1730, der oplyste, at Søren i året 1724 havde tjent hos universitetsbonden Peder Pedersen i Sneslev og i det tidsrum var blevet antegnet i hovedrullen nr. 68 under Øster Flakkebjerg herreds kompagni af lægdsmand Christen Andersen i Sneslev. Han hørte altså rettelig til det kongelige universitets gods. Christian Wiger, der også skulle stå Søren og hans madfader, Anders Hansen, bi i retten, oplyste, at Søren var født i Kvislemark, men hverken på grevskabets eller universitetets gods. Han var en fri karl, eftersom hans farfader var en jøde, der havde slået sig ned på Sjælland, men han havde siden sine umyndige år måttet „omvanke“ efter sit brød, indtil han i 18 års alderen første gang kom til Guds bord i Haarslevs anneks, Ting Jellinge. Derefter kom han i tjeneste hos grevskabets bonde, Jens Hansen, i Sdr. Jellinge og derfra til præsten i Haarslev, hvor han tjente et år. Han kom så i tjeneste på et andet gods i Haldager, men gik derfra uden afsked og ind på grevskabets gods, hvor han i tiden

omkring Mortensdag tog tjeneste hos Anders Hansen. Søren indrømmede, at han godt nok havde tjent hos Peder Pedersen i Sneslev, men at han ikke kunne huske årstallet, og han vedgik også, at han til Mikseldag 1724 var gået fra sin tjeneste på universitetsgodset uden opsigelse, pas og skudsmål, og at han siden da havde tjent, hvor det var ham muligt at få tjeneste.

Når Søren så villigt indrømmede sine forseelser, var årsagen nok den, at hans gamle husbond sammen med tre andre af universitetets bønder fra Sneslev var til stede på tinget. Da de blev kaldt frem for at vidne, forklarede de overensstemmende, at Søren havde tjent hos Peder Pedersen i to år, og at han var blevet indskrevet i universitetets reserverulle, inden han pludselig undveg fra sin tjeneste. Han var ganske rigtigt født i Kvislemark, mens hans fader, Søren Povlsen, var født i Sneslev. Farfaderen, Povl Baldersen, stammede derimod fra Jylland.

Det var dog ikke Anders Pedersens hensigt at få Søren Sørensens tilhørsforhold fastslået ved dom. Han nøjedes nemlig med at udtage et tingsvidne, velsagtens fordi han blot var interesseret i at få bevist, at Søren Sørensen, mens han tjente på universitetsgodset, var blevet indskrevet i rullen over dets værnepligtige mandskab, således at Holsteinborg grevskab ikke uden videre skulle kunne løbe af med ham.

Gæld og fjæld

Det var imidlertid ikke bortløbne vornede, der voldte ridefogeden de største vanskeligheder. Værre var det at få gårdene besat med duelige og flittige bønder, men endnu vanskeligere var det at drage omsorg for, at bønderne rettidigt betalte deres skatter, landgilde og øvrige afgifter, ja, undertiden kunne det knibe så meget, at Anders Pedersen måtte tage den hårde hånd i brug for at få pengene ind.

I foråret 1724 var det rent galt. Ikke færre end 17 gårdmænd og syv husmænd i Øster Flakkebjerg herred stod da i restance med deres landgilde. Enkelte var endda bagud med flere års landgilde, og det

kunne jo tydes derhen, at den gode ridefoged nok havde været mere langmodig, end han burde være, og givet dem længere henstand, end de havde gjort sig fortjent til.

Af de otte bønder i Sneslev skyldte Laurids Hansen Hylling for 1722 3 rdl. 2 mk. 14 sk. og for 1723 2 pund byg og et lam til 5 mk. Lægsmanden Christen Andersen var bagud med 10 rdl. 12 sk. for 1723, mens Peder Søndergaard, der i årlig landgilde skulle svare 6 tdr. byg, 2 tdr. 2 skp. havre, en gås til 1 mk., et par høns til 1 mk. 4 sk. og 2 rdl. 6 sk. i gårdpenge, var i endnu større gæld. Han havde for 1721 kun betalt 4 rdl. af landgilden, for 1722 kun 3 rdl. 4 mk., men for 1723 havde han slet intet betalt af landgilden, der i penge beløb sig til ialt 12 rdl. 2 mk. 13 sk. Thomas Rasmussen, der årligt af sin gård skulle yde 10 tdr. byg 3 tdr. 6 skpr. havre, et lam, en gås, et par høns og 4 pund smør, havde for 1722 kun betalt 5 rdl. 2 mk., men skyldte for 1723 hele landgilden, der i penge androg 18 rdl. 1 mk. 5 sk. Hans nabo, Jens Simonsen, var dog i endnu større knibe. Allerede den 9. november 1721 var han blevet dømt for resterende landgilde til og med 1720, men havde så godt som intet betalt, så han nu skyldte sit højlovlige herskab ialt 92 rdl. 5 mk. 10 sk. for årene 1719–23. Hans Christensen, der var blevet dømt samtidig med Jens Simonsen, manglede endnu at betale 51 rdl. 4 mk. 14 sk. Bedre stillet var Niels Madsen, der kun skyldte 4 rdl., og løjtnant Jastrau, der var bagud med 11 rdl. for landgildebyggen og 1 rdl. 4 mk. for to lam.

Husmændene i Sneslev stod kun i restance for året 1723, og i forhold til gårdmændenes gæld drejede det sig kun om små beløb. Christen Christensen og Laurs Skræder manglede at levere 1½ td. havre hver, Hans Jensen skyldte 1 rdl., Hans Ørboe 2 rdl., Søren Ottesen 1 rdl. 2 mk., Morten Væver 1 rdl. 4 mk. og Andreas Jensen ligeledes 1 rdl. 4 mk.

I Hyllinge var forholdene endnu værre end i Sneslev. Jørgen Hansen var til og med året 1720 i restance for 128 rdl. 1 mk. 12 sk., for 1721 skyldte han 6 tdr. byg, 2 sk. grot og 2 ort i arbejdspenge, men

for 1723 restede hele landgilden, nemlig 2 pund byg, 2 tdr. havre, 2 sk. grot og 2 ort i arbejdspenge. Bedre stod det til hos Mads Christophersen, der for 1718–19 skyldte ialt 36 rdl. 4 mk. 6 sk. Han skulle i årlig landgilde yde 10 tdr. byg, 3 tdr. 6 skpr. havre og i penge 4 mk. 11 sk., men skyldte for 1720 endnu 10 rdl. 5 mk. 3 sk. Af landgilden for 1721–22 havde han kun betalt 12 rdl., men fik dog heraf godtgjort 1 rdl. for et hus. For 1723 havde han overhovedet ingen landgilde betalt. Hans nabo, Peder Olsen, havde derimod umaget sig mere for at svare sin skyldighed. Han skyldte for 1722 1 rdl. i arbejdspenge, 2 sk. grot og 2 skpr. byggryn, men af landgilden for 1723, der beløb sig til 3 pund byg, 3 tdr. havre, et bolsvin, et lam, en gås, to par høns, 2 sk. grot samt 1 rdl. i arbejdspenge, havde han betalt 4 rdl. 4 mk. 12 sk. og leveret 2 tdr. havre, lammet, gåsen og hønsene.

Den af de „højlærde“ bønder i Hyllinge, der sad hårdst i det, var dog nok Oluf Hansen. Han havde i 1720, da han giftede sig, overtaget sin fader Hans Pedersens fæstegård, men samtidig også overtaget hans gæld, der ifølge landgildebogen for årene til og med 1719 androg 164 rdl. 1 mk. Det var en næsten overvældende tung gældsbyrde at tage fat på gårdens drift med. Oluf Hansen måtte da også slide og slæbe for at skaffe det mest nødvendige, men trods flere års ihærdigt arbejde blev hans restancer større. For 1720 manglede han at levere et bolsvin samt byg, havre og penge til en samlet værdi af 15 rdl. 1 mk 4 sk., for 1721 restede han 2 pund byg, 7 skpr. havre, 2 sk. grot, et bolsvin og 1 rdl. i arbejdspenge, og for 1723 havde han af landgilden, der svarede til Peder Olsens, leveret 3 tdr. havre, et bolsvin, et lam, en gås og to par høns samt 7 rdl. 5 mk. 11 sk. i rede penge, men i 1722 havde han haft held til at få udredet hele landgilden.

Den femte af universitetets bønder i Hyllinge hed Bertel Hansen. Hans gård var på størrelse med Oluf Hansens og Peder Olsens og landgilden derfor den samme. Han skyldte ved udgangen af året 1719 170 rdl. til sit herskab, og denne gæld blev i de tre følgende år forøget med 48 rdl., hvortil kom resterende landgilde for 1723. Han

havde heraf kun leveret lammet, gåsen og hønsene samt betalt 14 rdl. 1 mk. i rede penge.

På Sneslev bymænds vegne mødte Hans Christensen for retten og vedstod restancen; de fem mænd fra Hyllinge gjorde ligeså og lovede, at de med det allerførste ville „afklarere“ deres restancer. Ridefogeden vidste imidlertid, at loven er ærlig, men holden besværlig, og krævede dom i sagen, og den 6. juli 1724 blev samtlige bønder dømt til at betale deres gæld og desuden advaret om, at der ville blive gjort udlæg i deres bo og midler, ifald de undlod at betale. Efter alt at dømme fik de alle klaret for sig, således at de fortsat kunne blive siddende ved deres gårde.

Men for én af dem blev det kun en stakket glæde. Hans Christensen, der på egne og byfællers vegne så villigt havde vedgået den gamle gæld til herskabet, var ikke i stand til at få så meget ud af gården, at han kunne undgå restancer. Hans gård var udlagt til underhold for professor Andreas Frølund, der imidlertid ikke bare skulle nyde indtægterne af gården, men også over for regeringen stå inde for, at skatterne blev betalt, og endda betale dem, hvis fæsteren ikke var i stand til det. Da det i 1726 viste sig, at Hans Christensen foruden resterende landgilde også var kommet til at skylde i skat, blev det professor Frølund for meget af det gode. Han lod den 14. februar 1726 den forsømmelige bonde stævne til tinge for der at stå til regnskab for resterende landgilde og skatter og i givet fald have sit fæste for brudt.

Det var ikke småbeløb, Hans Christensen stod i restance med. For det første skyldte han i kongelige skatter for januar kvartal 1726 ialt 8 rdl. 2 mk. 12 sk., for det andet manglede han at betale 3 rdl. 3 mk. 12 sk. af kornskattens anden termin, og for det tredje var han kommet temmelig langt bagud med sine landgildeydelse. Det drejede sig for 1724 om 2 tdr. havre à 8 mk., ialt 2 rdl. 4 mk., og 16 tdr. byg à 11 mk., ialt 29 rdl. 2 mk., hvoraf han dog havde betalt 2 rdl. 4 mk. Hertil kom en lødemark til 5 mk. og 1 rdl. i arbejdspenge. For 1725 havde

han intet betalt af landgilden til trods for, at den lå noget lavere end året før, nemlig 20 rdl. for byggen, 2 rdl. 4 mk. for havren, en lødemark til 5 mk. og 1 rdl. i arbejdspenge. De samlede restancer kom derved op på ialt 101 sldr. 2 mk. 8 sk.

Hans Christensen, der ikke havde vovet at sidde stævningen overhørig, lyttede sagtomdigt til opremsningen af restancerne, som han villigt indrømmede rigtigheden af. Han beklagede vemodigt, at hans tilstand var sådan, at han ikke, som han selv gerne ønskede, kunne betale kongen og husbonden, og bad ydmygt om, at man ville afstå fra processen mod ham, da han var villig til uden lovmål og dom at kvittere gården og afstå den med besætning og redskaber, hvorefter husbonden kunne bortfæste den igen. Han ville da efter denne dag ikke mere befatte sig med gården eller noget, der hørte den til, lige som han ikke gjorde krav på noget som helst fra gården. Husbonden måtte fra dags dato gøre sig gården og dens tilhørende ejendele så nyttig, som han fandt for godt.

Ridefoged Anders Pedersen udtog derefter et tingsvidne over, hvad der indtil da var passeret, men da sagen ikke senere ses omtalt, må det formodes, at Hans Christensen blev taget på ordet og fritaget for den byrde, det var at slide med en gård, som han, efter alt at dømme, alligevel ikke fik noget som helst udbytte af.

Ikke alle var lige så medgørlige som Hans Christensen, der åbenbart ikke orkede at stritte imod, når tilværelsen blev ham for broget. Da hans byfælle og nabo, Peder Vestergård, i januar 1725 var kommet i en lignende klemhærke, gjorde han alt, hvad han kunne, for at slippe ud af den. Ganske vist havde han også mere at kæmpe for, idet han ikke bare havde to gårdes jorder i fæste, men desuden var skovfoged og førte tilsyn med universitetets skovparter i Sneslev og Højbjerg.

Det var iøvrigt ret alvorlige forseelser, Peder Vestergaard var indstævnet for. Af den ene gård skyldte han tre års landgilde til professor Hans Bartholin, og af den anden restede han til velbårne hr.professor

Holberg 1 pund byg, 1 td. 4 skpr. havre, 2 skålpund smør, 9 sk. grot i erridspenge og $\frac{1}{4}$ rdl. i vedpenge for 1723 samt et tilsvarende beløb for det følgende år. Den dag, stævnemålet blev forkyndt for Peder Vestergaard, skyldte han på amtstuen 10 rdl. 10 sk. i kongelige skatter, men da det nu fremgik af hans kvitteringsbog, at de var blevet betalt i mellemtiden, gled de helt ud af søgsmålet. Peder Vestergaard mødte ydermere op med endnu 8 rdl. til afvikling af gælden, men dem tog herredsfogeden vare på, indtil sagen blev afgjort. Peder Vestergaard forsøgte at få sagen trukket i langdrag, men det satte ridefogedens tjener, Niels Lind, en stopper for. Han erklærede, at da restancen ikke i rette tid var betalt, og der på gården kun fandtes få bæster og lidet kvæg, hvortil kom, at gårdens skovdrifter var meget forhuggede og dag for dag forringedes endnu mere, ja, så kunne han ikke længere have tillid til Peder Vestergaard, der havde lovet så meget og holdt så lidt, men måtte kræve ham dømt efter loven.

Dommen faldt den 8. februar, og det tør nok siges, at Peder Vestergaard fik retfærdigheden at føle. Han blev dømt til for det første at betale sine restancer til Hans Bartholin og Ludvig Holberg, for det andet at erstatte to risege, to risbøge og to fuldkomne bøge med 10 rdl. for hver, for det tredie at erstatte to træer, som han uden herskabets tilladelse havde bemægtiget sig med ialt 12 rdl., og endelig for det fjerde dømtes han til at have sine gårdes fæster forbrudt. Oven i alt dette kom så omkostningerne ved processen. Peder Vestergaard fik dog nok løn som forskyldt. Han havde været forsømmelig som fæstebonde og mere end efterladende som skovfoged, og det kom til at koste ham hus og hjem, embedet som skovfoged og en masse penge, så han efter den tid næppe havde det, hvortil han kunne hælde sit hoved.

Nogle år senere gik det Hans Olsen i Sneslev på samme måde. Den 17. marts 1729 mødte han efter lovligt varsel på herredstinget og vedkendte sig sine restancer med såvel skatter som landgilde; han indrømmede også, at han havde ladet gården forfalde, at besætningen

var forringet og skovparten forhugget. To uger senere stod han, ribbet for ethvert håb, på tinge og påhørte dommen, der pålagde ham at betale de resterende kongelige skatter og landgilden til herskabet samt erstatte de træer, han uden udvisning havde fældet i sin skov, og til slut fastslog, at han havde forbrudt sit fæste. Allerede inden dommen faldt, havde ridefogeden gjort arrest i Hans Olsens bo og formue, men med beklagelse måttet konstatere, at der ikke var tilstrækkelig dækning for restancerne.

Mens Hans Olsen tilsyneladende hverken havde slægt eller venner, der ville hjælpe ham i nøden, så forholdt det sig ganske anderledes med hans nabo, Niels Pedersen, der den 7. januar 1734 blev stævnet for restancer med skatter og afgifter, for gårdfæld og manglende besætning. Han havde nemlig to sønner, der beredvilligt trådte til, da det knob hårdest, og reddede ham fra at blive sat fra gården. Ridefogeden havde ellers foranlediget, at der den 31. december 1733 blev holdt registrering og vurdering over Niels Pedersens ejendele samt over resterende skatter, manglende besætning og fæld, for i givet fald at beslaglægge alt, hvad han ejede, men otte dage senere fremviste Niels Pedersen på tinge sin kvitteringsbog, hvor der på blad 6 var underskrevet og kvitteret under 30. sept. 1733 med hans herskab professor Bartholins hånd, og begærede at få den læst, påskrevet og indført mellem sagens akter. Det foranledigede ridefoged tjeneren Peter Andreasen til at spørge Niels Pedersens to sønner, Ole Nielsen af Højbjerg og Christian Nielsen af Hyllinge, om de ville kavere og svare til 1) at det registrerede bo ikke blev forringet, 2) at gårdens jord blev forsvarligt dyrket, og at de skaffede det fornødne sædekorn, 3) at såvel ordinære som ekstraordinære skatter og afgifter betaltes i tide, 4) at de betalte restancen, der var modereret til 29 rdl. 4 mk. 12 sk. senest den 11. juni, 5) at de forbedrede gårdens bygninger i løbet af tre år, 6) at udgifterne ved ridefogedens tingrejser betaltes, og 7) at Jens Mortensen, der skulle svare til det registrerede og vurderede gods, fik lov at bo husfrit i gården indtil påske.

Niels Pedersens sønner svarede hertil, at de ville stå inde for det, deres faders husbond havde skrevet i hans kvitteringsbog. Mere ville de under ingen omstændigheder svare til. Det viste sig da også, at ridefoged Anders Pedersen var tilfreds med den garanti, Christian og Ole Nielsen havde tilbudt. Den 28. januar afstod han sagen, og Niels Pedersen kunne derefter uantastet blive siddende ved sin fæstegård i Sneslev.

Det var ikke kun de Sneslev bønder, der kom i klemme i økonomisk henseende. Således var universitetets bonde i Menstrup, Jørgen Olsen, i 1734 kommet så langt bagud med skatter, landgilde, lånekorn og vedligeholdelsen af gård og besætning, at ridefogeden ville have ham sat fra gården. For nu at sikre sig nogen dækning for, hvad universitetet havde til gode hos Jørgen Olsen, sendte ridefogeden Niels Rasmussen fra Højbjerg og Niels Thomasen fra Sneslev til Menstrup med ordre til at registrere og vurdere Jørgen Olsens bo og midler. Det var imidlertid ikke mange penge værd, sølle 74 rdl. 2 mk. 12 sk., mens den samlede gæld androg ialt 260 rdl. 2 mk. 7½ sk. Ridefogedens tjener, Peter Andreasen, krævede nu Jørgen Olsen dømt til at betale gælden til herskabet med fradrag af det beløb, hans bo var vurderet til, men begærede desuden, at han skulle lide dom i sine øvrige effekter, om sådanne kunne opspørges, have sit fæste forbrudt og iøvrigt lide på kroppen med fængsel på Bremerholm. Herredsfogeden fulgte i alle henseender Peter Andreasens irrettesættelse undtagen i hans krav om fængsel, men dømte ham i stedet til at forblive på universitetets gods og, når det behøvedes, være til tjeneste for kongen eller en anden husbond. Jørgen Olsen slap altså for Bremerholm, men måtte til gengæld resten af sit liv slide og slæbe for at få gnavet af på sin store gæld.

Et par år senere gik det også galt for Niels Sørensen i Menstrup. Han havde i nogle år siddet ved en af universitetets ret gode gårde i Menstrup, men ikke været i stand til at få den i nogenlunde ordentlig drift. Det var tværtimod efterhånden blevet så ringe, at han ikke kun-

ne svare de afgifter, han var pligtig at yde, og følgelig kunne han heller ikke holde gården i så god stand, som han var forpligtet til ifølge fæstebrevet. Da nu restancerne og gårdens slette tilstand støt øgedes, måtte ridefogeden gribe ind, og i januar 1736 fik Niels Sørensen besøg af to mænd, den ene var hans nabo, Peder Kyse, den anden Bertel Hansen fra Hyllinge. De stævned ham til tinge, hvor han nu skulle stå til regnskab for restancerne og gårdens slette vedligeholdelse, men samtidig registrerede og vurderede de hans bo til 123 rdl. 9 sk.

Niels Sørensen, der øjensynlig forlængst havde opgivet ævred, mødte selv på tinge og havde intet at indvende mod vurderingen af boet, lige som han villigt vedgik restancerne. De androg ialt 265 rdl. 13 sk., som han den 8. marts 1736 dømtes til at betale, dog med fradrag af de 123 rdl. 9 sk., boet var vurderet til, og 11 rdl. 2 mk. 11 sk., som efter registreringen var betalt i kongelige skatter. Samtidig dømtes han til at have sit fæste forbrudt. Niels Sørensen var dermed færdig som gårdmand i Menstrup, og han mistede formentlig ved samme lejlighed de fleste af sine ejendele, eftersom han jo næppe havde penge at betale med. Det eneste lyspunkt i mørket var, at han slap med 2 rdl. for processen, mens ridefoged tjeneren havde krævet 6 rdl., men det var jo nok kun en ringe trøst.

De ovenfor anførte eksempler på universitetsbønder, der blev fradømt deres gårde, kunne godt forlede en senere tid til at tro, at Anders Pedersen i sin egenskab af ridefoged fo'r særdeles hårdt frem mod sine undergivne bønder. Det var dog ingenlunde tilfældet. Han gjorde kun sin pligt over for kongen og universitetet og slog kun til i de tilfælde, hvor det var udelighed, efterladenhed eller anden slendrian, der var årsag til, at bønderne ikke overholdt deres forpligtelser, og der kan da også nævnes eksempler på, at ridefogeden viste sine undergivne den tillid, at han kaverede for dem, når de kom i restance med deres landgilde. Et sådant tilfælde forekom i Kvislemark, hvor Christen Hemmingsen for året 1731 var kommet til at skyldte 8 rdl. 1 mk. til sin husbond, hr. assessor Holberg, den noksom bekendte Ludvig

Holberg, der en overgang havde temmelig meget med universitetets jordegods at gøre. Da Christen Hemmingsen ikke i tide havde fået restancen ud af verden, måtte ridefogeden naturligvis betale, men bag efter kneb det gevaldigt for ham at få pengene fra Christen Hemmingsen, der godt nok lovede at betale, men som intet foretog sig for at holde sit løfte. Omsider mistede Anders Pedersen tålmodigheden, og den 2. december 1734 blev Christen Hemmingsen stævnet til herredstinget, hvor ridefoged tjeneren Peter Andreasen fremviste Holbergs kvittering for, at han den 1. februar 1734 havde modtaget 8 rdl. 1 mk. af ridefogeden, der nu krævede bonden dømt til at betale, hvad han skyldte ham. Christen Hemmingsen glimrede imidlertid ved sin fraværelse, og da han ikke gjorde sig den ulejlighed enten at benægte eller vedstå sin skyld, blev han den 3. februar 1735 dømt til at betale ridefogeden det udlagte beløb, hvortil kom 3 rdl. for processens bekostning. Da der ikke hørtes mere om sagen, har Christen Hemmingsen formodentlig måttet bide i det sure æble og betale, hvad han skyldte ridefogeden. Men da havde Anders Pedersen også i næsten ét år forgæves måttet piske til Kvislemark efter sit tilgodehavende.

Opsætsighed

De stridigheder, der tid efter anden opstod mellem ridefogeden og hans undergivne bønder, var i overvejende grad forårsaget af, at bønderne udviste forsømmelighed og efterladenhed eller på anden måde overtrådte fæstebrevets bestemmelser, og kun i få tilfælde viste de sig genstridige eller krakilske. Det var ikke lige netop opsætsighed, der kendetegnede universitetets bønder i Øster Flakkebjerg herred, og under alle omstændigheder synes de at have forholdt sig fredelige og medgørlige lige over for deres nærmeste foresatte.

Men naturligvis var de kun mennesker, så naturen kunne gå over optugtelsen. Det var nok det, der skete med Hans Nielsen Kyse og hans kone i Menstrup, da Andreas Jensen og Christen Jyde fra Sneslev sidst i juni 1725 mødte op i deres gård med ordre fra ride-

fogedens tjener, at de skulle stille med en forspændt vogn i Snesev og køre til København for at afhente en deserteret karl og føre ham til godset, hvor han skulle indrulleres som soldat. Hans Kyse var ikke selv hjemme, men det var hans kone til gengæld. Hun svarede de to mænd, at de aldrig havde kørt Københavns-rejser fra deres gård, og at de heller ikke agtede at gøre det i fremtiden. Det var rene ord for pengene, og de faldt ikke i god jord hos ridefogedens tjener. Han blev vred og sendte to andre mænd, Peder Olsen fra Hyllinge og Ole Andersen fra Tornemark, til Menstrup med en ny tilsigelse til Hans Kyse, der stadigvæk ikke var hjemme, men i al fredelighed gik og skar tørv på Tornemark Long. De to mænd drog så fra Menstrup til Tornemark og meddelte Hans Kyse, at han straks skulle køre til København efter rømningsmanden, men han nægtede det rent ud og gentog sin kones ord om, at de aldrig havde foretaget rejser til København og heller ikke havde til hensigt at gøre det.

Da dette svar kom ridefogeden for øre, var han ikke i tvivl om, at Hans Kyse havde udvist så grov en opsætsighed, at det ikke burde gå upåtalet hen. Han udtog stævning mod den genstridige bonde og gav selv møde på tinget den 25. juli 1725. Han gik her hårdt i rette med Hans Kyse og hævdede, at han for sin opsætsighed ikke alene burde have sit fæste forbrudt, men også burde dække alle de omkostninger, han ved sin formastelige optræden havde forvoldt. Hans Kyse forklarede, at han i henhold til en seddel fra sin husbond mente sig fritaget for pligtkørsel og tilbød at fremlægge denne seddel i retten 14 dage senere. Også ridefogeden bad om to ugers udsættelse, dels for at fremføre mere i sagen, dels for at gøre sin irrettesættelse.

Det kom dog aldrig så vidt. I løbet af tingdagen kom Anders Pedersen og Hans Kyse på talefod med hinanden, og Hans Kyse lovede at ville betale 1½ tdr. havre og 5 sldr. til ridefogeden, såfremt denne ville afstå fra videre søgsmål, og da han ydermere gav tilsagn om at levere både penge og havre inden førstkommende Mikkelsdag, trådte Anders Pedersen, kort før tinget sluttede, frem og meddelte herredsfogeden,

at han nu havde frafaldet stævnemålet mod Hans Kyse. Ret beset havde ridefogeden på det kongelige universitets gods jo også andre og vigtigere gøremål end at strides med obsternasige fæstebønder!

Universitetsbonden og skoven

Blandt ridefogedens mange gøremål var opsynet med universitetsgodsets skove af væsentlig betydning. I Sydvestsjælland hørte de største skovstrækninger godt nok til de private godser, men der lå dog en del skov til universitetets gårde i Sneslev og Højbjerg, ja, der var endda så meget skov, at en af bønderne, Peder Vestergaard, i nogle år tillige fungerede som skovfoged.

Skovene var i flere henseender betydningsfulde for gårdenes drift, og især var det af værdi for svineholdet i landsbyerne, at svinene om efteråret kunne drives på olden i skovene, hvor de levede af bog, agern og andre træers frugter. Da mængden af olden kunne svinge fra år til år, blev der om efteråret foretaget en vurdering af, hvor mange svin der kunne fedes i hver skovpart, og så afpassede man indbrændingen af svin efter denne vurdering, så bønderne bagefter ikke kunne beklage sig over, at deres svin ikke var blevet fede nok.

Året 1724 var et ualmindeligt godt oldenår. Da godsforvalter Jes Levin på Gunderslevholm den 7. september mødte frem på tinge for at få udmeldt synsmænd, brugte han den vending, at de skulle syne og takserer den Guds velsignelse af olden, som dette år fandtes på Gunderslevholms skove. Også på Fuglebjerggaards skove var der megen olden, mens det på universitetets små og ret ubetydelige skovparter var stik modsat. Da Peder Vestergaard og Hans Christensen fra Sneslev tillige med Jacob Mortensen i Høve og Peder Olsen fra Hyllinge den 2. oktober 1724 synede og vurderede disse skovparter, viste det sig, at oldenhøsten her var særdeles ringe sammenlignet med de mængder af olden, der fandtes på Gunderslevholms og Fuglebjerggaards skove. De fire synsmænd kunne fastslå, at der i Østerskov ved

Sneslev og Højbjerg kunne fedes 30 stykker store svin, indtil tre år gamle, i Højbjerg Lillevang 3 stk., i Hans Rasmussens vænge i Højbjerg et halvt stk., i Hans Christensens vænge i Sneslev ét svin, i Skovmarken ved Sneslev og Højbjerg 30 stk. og i Sneslev overdrev 3½ stk., ialt 68 „fuldkomne“ store svin. Tre dage senere måtte synsmændene uden for herredet og helt hen til universitetets bonde Peder Thybbesen i Egerup, Boeslunde sogn, hvor de skønnede, at der på hans iboende gårds skovdrifter kunne fedes 3½ svin.

Men havde 1724 været et ringe oldenår på universitetets skove, så blev året 1727 så meget des bedre. Takseringen fandt dette år sted allerede den 16. september og blev foretaget af fire mænd fra Høve med Peder Nielsen som formand. To dage senere oplyste de på tinge, at de havde anset og takseret universitetets skove ved Sneslev og Højbjerg så godt, de nu kunne skønne, og anslået, at der var olden nok til at opfede 105 store svin, men på Peder Thybbesens skovparter ved Egerup var der på samme tid ikke så megen olden, at det kunne være svinene til nytte. – Det bør nok her nævnes, at oldensvin ikke var fedesvin i en senere tids forstand. Når de sidst på året ansås for slagtefærdige, kunne de højst give to eller tre lispund flæsk, og det var usædvanligt, hvis de nåede op på fire lispund.

Det var dog ikke kun oldenhøsten, der var til gavn for bønderne. Af stor betydning var også brændslet og det gavntømmer, de kunne hente i skoven, men de måtte kun tage fra de træer, der var blevet dem udvist. Det kunne undertiden være knapt nok, og så skete det ikke sjældent, at bønderne selv tog, hvad de skulle bruge. Derved forbrød de sig imod loven, men i de tider blev ulovlig skovhugst mand og mand imellem ikke betragtet som noget uhæderligt – navnlig ikke, hvis det forblev dulgt! Skulle det endelig ske, at en nævenyttig bonde blev grebet på fersk gerning og derefter straffet, ja, så kunne han altid trøste sig med det gamle sjællandske mundheld: For tyveri i skov og hos fruentimmer bliver man hverken hængt eller brændt!

Det betød dog ikke, at myndighederne så med milde øjne på skov-

tyveri, der blev straffet ret strengt. Universitetets bonde i Sneslev, Laurs Hansen, fik i hvert fald kærligheden at føle, da han i 1724 havde vovet sig ud i skoven for at „redde“ et par træer. Det blev opdaget, og han blev stævnet til tinge, anklaget for ulovligt at have hugget og hjemskovet en eg og en bøg. Der var intet at gøre for Laurs Hansen. Han måtte vedgå, at han havde hugget de to træer, og forklarede derefter, at han havde ladet egen skære ud, hvorved han havde fået seks løsholter, som han havde brugt til forbedring af gårdens bygninger, og bøgen havde han brugt til steg, åse og rafter, hvor det var fornødent i gården. Det var skovfogeden, Peder Vestergaard, der havde afsløret Laurs Hansen, og han forklarede, at egen var fældet om foråret i bygsåningens tid, bøgen derimod var fældet sidst i maj. Skovfogeden var kommet bag på Laurs Hansens karl, netop som han havde fældet træet ved det gamle overdrevs gærde, umiddelbart op til vejen. Peder Vestergaard havde så hugget sit navn i træet og forbudt karlen at befatte sig mere med det samt taget øksen fra ham. Alligevel havde Laurs Hansen understået sig i at skove risbøgen hjem i nattens løb, og da Peder Vestergaard dagen efter sammen med Niels Pedersen og Søren Ottesen kom for at tage træet i forvaring, fandt de det ude i Laurs Hansens have, skåret op i tre kævler, som hver var fire alen lange. Skovfogeden havde så spurgt Laurs Hansen, hvordan han turde gøre sådan noget, men han havde frejdigt svaret, at det turde han sagtens, for han havde jo blot taget træet hos herskabet og igen sat det hos herskabet.

Da nu Peder Vestergaard i vidnernes påhør gjorde forbud imod, at Laurs Hansen skar kævlerne op, fik han til svar, at det kom ikke ham ved, og den halsstarrige bonde tilføjede, at han ville slå dem i stykker for næsen af ham. Skovfogeden gik derefter hjem, sadlede sin hest og red til Nr. Eskildstrup for at indberette for ridefogeden, hvad der var sket, men imens gik Laurs Hansen i ro og mag og gjorde alvor af sin trusel. Det blev dog en dyr affære for ham. Den 20. juli 1724 blev han for sin formastelige optræden mod herskabets stedfortræder

dømt til at have sin gårds fæste forbrudt, og ydermere skulle han betale egen med 10 rdl., bøgen med 12 rdl. og processen med 2 rdl.

Skovningen af egen og bøgen var imidlertid ikke Laurs Hansens eneste forsyndelse mod skovforordningen. Som før fortalt blev skovfogeden Peder Vestergaard den 8. marts 1725 ved dom sat fra sine fæstegårde i Sneslev, ikke bare for adskillige restancer, men også for grov misligholdelse af sin skovpart. Da det således var fastslået, at selv skovfogeden havde forsyndet sig imod skovforordningen, fik ridefoged Anders Pedersen mistanke om, at der muligvis var sket lige så store skader på de andre skovparter, som Peder Vestergaard havde haft tilsyn med. Han foranledigede derfor, at der den 15. marts samme år udmeldtes fire uvildige mænd til at syne og besigtige universitetets skovparter, så det kunne påvises, om der havde fundet ulovlig skovhugst sted.

Synsmændene kunne allerede den 22. marts på tinge oplyse, at de tre dage før i skovfoged Peder Vestergaards nærværelse havde været på åstederne og da bemærket ikke så få tilfælde af ulovlig hugst både af rodhuggede og stævnedede træer. Hos Jørgen Ibsen i Højbjerg havde de fundet tre bøge afstævnet, én i Lillevang, én i Holmemarken og én i Storeskov, alle afhugget for fem eller seks år siden, samt yderligere i Storeskov en tøndestor bøgestump, hugget for to-tre år siden, ustemplet og altså hugget ulovligt. I Niels Rasmussens Snogevænge fandtes der en egestump uden stempel, hugget for seks-syv år siden, men den skulle der dog findes en seddel på. Hos Jens Pedersen fandt de i Lillevang en ustemplet ottingtyk bøgestump, hugget for fem-seks år siden, i Holmemarken en vognstangstor gren, afstævnet for et år siden, og i Storeskov en bøgestump, fjerdingstor, hugget næsten samtidigt med grenen i Holmemarken.

I Sneslev havde næsten alle universitetsbønderne hugget ulovligt. Den mindst belastede var Thomas Rasmussen, der hyppigt optrådte på tinge, snart som kaldsmand, snart som synsmand. Hans synderegister omfattede i Storeskov en tøndestor bøgestump, hugget for to år

siden, i Østerskov en fjerdingstor bøgestump, hugget for tre år siden, og en egestump så stor som en halv otting, hugget for to år siden. Til gengæld var hans nabo, Laurs Hansen, der som nævnt allerede året før var dømt for skovtyveri, en langt større synder. Inden for et tidsrum af fem år havde han hugget 25 bøgestumper af forskellig størrelse samt to egestumper, alle hugget i Storeskov.

Blandt universitetets bønder i Sneslev var der dengang også en af-danket løjtnant ved navn Daniel Jastrau. Han var født i Danzig og blev nogle år senere, da han havde kvittet gården i Sneslev, en meget agtet skoleholder i Skelby. Også i hans skovpart i Storeskov var der hugget til upligt omend i langt mindre omfang, end tilfældet var hos Laurs Hansen. Det drejede sig om ialt to ege- og seks bøgestubbe. Skovfoged Peder Vestergaard, der jo havde til opgave at føre tilsyn med skoven, og som derfor var nærmest til at tjene som eksempel for andre, havde i et tidsrum af hen ved seks år hugget to tøndetykke bøgestumper i Storeskov samt tre egestumper, en ottingtyk, en bjælke-tyk og en fjerdingstor, hvortil kom en tøndetyk bøgestump, der var hugget i Østerskov et par år i forvejen.

Af synsmændenes opgørelse fremgik det, at der ialt var foretaget 120 hugster, alle ulovlige og alle begået inden for de sidste seks år. De oplyste endvidere, at de også havde været ude i det nye overdrev, men da de ikke havde fået klarhed over, hvor skellet gik mellem universitetets og Førsløvgaaards bønder, kunne de ikke gøre nøjere rede for hugsten, men de havde dog set så meget, at skoven var forhugget både fra roden og med afstævnede trætoppe, så at der så godt som ikke var et ordentligt træ tilbage, og alle vegne fandtes der afstævnede grene og stubbe, som de ikke var i stand til at skønne om.

Sammenholdes de mange skader på skovene med den kendsgerning, at Peder Vestergaard i samfulde elleve år havde været skovfoged og skulle holde opsyn med universitetets skove i Sneslev og Højbjerg, må det erkendes, at han så langt fra var den rigtige mand på den post. Han havde ikke bare været utrolig efterladende, men også i mange

tilfælde set en fordel ved at knibe øjnene i, når byfæller og naboer var på gale veje, så der var intet at sige til, at skovfogedbestillingen omsider blev taget fra ham og givet til en anden.

For fuldstændighedens skyld bør det nok her anføres, at universitetets bønder undertiden også kunne finde på at hjemsøge nabogodsernes skove, men det gjaldt vist i hovedsagen kun de bønder, der selv var uden skovparter. I sommeren 1730 var en af de højlærde bønder i Menstrup, Laurs Olsen, tillige med sin tjenestekarl, Jens Christensen, gået ind i geheimeråd Carl Adolph von Plessens skov i Gumpstrup, hvor han på ulovlig og utilladelig måde havde hugget 25 unge elletræer, og nu mødte forvalteren på Førslevgaard, Nicolay Aastrup, frem på herredstinget og nedlagde påstand om, at bonden efter skovforordningen af 1710 burde betale 3 rdl. for hvert elletræ samt 6 rdl. i sagsomkostninger.

Laurs Olsen, der selv havde givet møde på tinge, tilstod, at han ganske rigtigt havde hugget i hans excellences skov, men var rede til at bøde for sin forseelse, der først og fremmest var forårsaget af, at han stod i restance til sit herskab. Nicolay Aastrup var imidlertid ikke til sinds at betragte det som en formildende omstændighed, men krævede dom over Laurs Olsen, og den 14. december 1730 blev han da også dømt til at betale ellestokkene med ialt 3 mk. $9\frac{3}{5}$ sk. samt 6 rdl. i omkostninger. Takket være herredsfogedens afgørelse slap Laurs Olsen således billigere fra den ulovlige skovhugst, end forvalteren havde ønsket, men for en bonde i trange økonomiske omstændigheder har det sikkert været mere end nok.

Skændsmål og skærmydsler

Det er en gammel sandhed, at der skal to til at skændes, men lige så bedaget er det gamle ord om, at ingen har fred længere, end naboen vil. Det er klart, at der også for 250 år siden i de små samfund, som landsbyerne var, kunne forekomme tvistigheder, der var forårsaget af et enkelt hastigt ord eller en uoverlagt grov bemærkning. Den slags

uoverensstemmelser tog undertiden ret meget af herredstingets tid, men i langt de fleste tilfælde nåede de stridende parter at få et forlig i stand. Kun når det var helt umuligt at komme overens på fredelig vis, måtte herredsfogeden afgøre sagen.

I sommeren 1723 kom den tidligere omtalte Laurs Olsen fra Menstrup alvorligt på kant med en af Holsteinborg grevskabs bønder fra samme by, Niels Rasmussen. Årsagen til hele postyret var nogle skældsord, der var faldet imellem dem på Menstrup gadestævne i pinsen, og det udviklede sig så på den måde, at Laurs Olsen fik en stævning på halsen. På herredstinget forklarede tre vidner samstemmigt, at de havde hørt Laurs Olsen bruge udtrykket „din gamle Tyv“ under en ordstrid om nogle gærdestaver, som Jens Andersen i Lindesgaard havde vedkendt sig.

Ridefoged Anders Pedersen tog sig sin bondes sag an, lod Niels Rasmussen kontrastævne og fremlagde i retten et tingsvidne fra Saltø birketing, hvoraf det fremgik, at Niels Rasmussen var overbevist at have borttaget en del staver af Jens Andersens. Laurs Olsen havde derfor ikke forsét sig med at skælde ham ud, men kun sagt sandheden, og det var desuden Niels Rasmussen, der først havde udfordret Laurs Olsen ved at kalde ham en tyv og beskyldte ham for at stjæle staver og tjørne fra sine gærder. Anders Pedersen krævede derfor grevskabets bonde dømt.

Dommen faldt den 14. oktober 1723, og viste sig at være særdeles salomonisk. Efter en nøje gennemgang af sagen kom herredsfoged Eskild Bruun til det resultat, at vel havde de to mænd brugt ukvemsord om hinanden, men da ingen af dem havde kunnet bevise, hvad de havde sagt hinanden på, burde de begge være fri for tiltale. De ud-sagte ord kendtes døde og magtesløse og skulle ikke komme nogen af parterne til æresforklejnelse eller skade, men fordi Niels Rasmussen og Laurs Olsen havde brugt den slags ukvemsord mod hinanden på hellige dage, skulle de hver betale én rigsdaler til Marvede sogns fattige.

Også Laurs Hansen i Sneslev følte sig gået for nær, da han i 1729 lod sin byfælle Niels Madsen stævne for herredstinget for dér at stå til regnskab for grove beskyldninger og ærerørige skældsord. Flere af bymændene blev indkaldt som vidner, men de udeblev, og det samme gjorde Niels Madsen. Først den 2. juni blev sagen genoptaget, men just som det første vidne havde aflagt eden, stod Niels Madsen frem på tinge og bad om godtfolks hjælp til at få et forlig i stand. Det lykkedes, og derefter erklærede Niels Madsen lydeligt, at han ikke vidste andet om Laurs Hansen, end hvad der anstod en ærlig mand, og tilføjede, at de af ham brugte ord var sagt af ubetænksomhed og udtalt i et gildeshus. Desuden lovede Niels Madsen at betale de allerede forårsagede omkostninger med 9 mk 12 sk. og tilgodese universitetets fuldmægtig for hans umage med at rejse 12 mil frem og tilbage, ligesom han også gav tilsagn om at holde herredsfogeden skadesløs. Derpå gav de to mænd i rettens påsyn hinanden hånden.

Stridigheder som de her nævnte må imidlertid betragtes som hørende til småtingsafdelingen. Langt værre var det, når ejendomsretten eller markfreden blev krænket, og især blev der set skævt til folk, der lod deres husdyr gå ind på andre marker end dem, de selv havde rådighed over. Det var derfor forståeligt, at bymændene i Sneslev og Højbjerg blev harme i hu, da de i begyndelsen af juni måned 1727 opdagede, at der på deres fællede gik en flok svin, som ikke var deres. De tog dem i hus, og den 19. juni oplyste de på tinge, at de på deres fællede havde optaget 31 uringede svin og tre, som var ringede, og meddelte, at såfremt ejerne ikke havde indløst dem inden 14 dage, ville det komme dem selv til skade.

Det viste sig, at svinene tilhørte forpagter Aage Andersen på Fuglebjerggaard, der iøvrigt til samme dag havde indstævnet de pågældende bønder, fordi de ulovligt og voldeligt havde forgrebet sig på hans svin, som han ifølge sin kontrakt med von Plessen havde indsat på Fuglebjerggaards fællede. Som vidner havde han indkaldt skytten Diderich Stiibolt og hustru, von Plessens fire bønder i Sneslev og tre

fra Fuglebjerg. På ridefoged Anders Pedersens vegne var mødt Jens Smidt fra Stignæs, der den 3. juli oplyste, at svinenes ejer i henhold til den kongelige forordning af 21. januar 1710 måtte regne med at indfri og udløse sine svin med én mark for stykket samt betale, hvad svinene havde kostet at fodre og bevogte, og hvad tingrejserne havde kostet, med ialt 5 rdl. Hvad angik det stævнемål, som Aage Andersen havde begyndt, så kunne Smidt oplyse, at universitetsbønderne ikke vidste, at forpagteren var svinenes ejer. De havde ment, det var hollændersken på Førselevgaard, Hilleborg sal. Jesper Hansens, der ejede dem.

Aage Andersen havde som prokurator Jochum Lorentz Sandroe fra Eggeslevmagle, og han var en mand, som nok forstod at gøre en proces vidtløftig. Han besværede sig meget over bymændene i Sneslev, men Jens Smidt afviste pure alle hans vidtløftigheder og gjorde samtidig retten opmærksom på, at stævнемålet kun var forkyndt for Sneslev bymænd og ikke for dem i Højbjerg, hvorfor han måtte formode, at det ikke ville blive modtaget. Smidt fik medhold hos herredsfogeden, der ikke undlod at gøre Sandroe opmærksom på, at han også havde forsømt at begære skriftlig forelæggelse af vidnesbyrdene i retten, og før Sandroe havde fået dette bragt i orden, kunne sagen ikke nyde fremgang. Der høres imidlertid ikke mere til denne strid, så formodentlig har Aage Andersen foretrukket at indløse sine svin uden videre vrøvl. Der kan kun gisnes om årsagen til, at stævнемålet blev trukket tilbage, men dels var han netop på den tid indviklet i en langvarig retstrætte med købmand Hans Ostenfeld Kaad fra Slagelse, og dels havde han vistnok selv forsømt at vedligeholde gærderne mellem Fuglebjerggaards fæled og nabobyernes marker.

Misligholdelse af gærderne kunne iøvrigt undertiden afstedkomme både kævl og besvær, ikke mindst fordi det ofte kunne knibe med at skaffe den fornødne gærdsel. Det måtte også universitetets fem bønder i Hyllinge sande. Fra gammel tid havde det været skik, at de skulle holde gærderne lukkede ind til Førselev Kohave, som deres marker

grænsede op til, men i 1730 nægtede de rent ud at gøre det. Nicolay Aastrup, der var forvalter på Førslevgaard, så derfor ingen anden udvej end at stævne dem til herredstinget, hvor han den 15. juni mødte op sammen med to vidner, Niels Christensen og Mickel Laursen fra Havnskov, og medbringende et tingsvidne, udtaget på Førslev birke-ting den 17. april samme år.

De fem mænd fra Hyllinge mødte godt nok op, og de tillod sig at minde herredsfogeden om, at deres husbonds fuldmægtig, Anders Pedersen, ikke var stævnet og derfor ikke var til stede som forsvarer. Det burde han være i en sådan sag, der angik jord og ejendom, og desuden var de selv „uvittige“ i rettergangens måde og form.

Hertil bemærkede Aastrup tørt, at han agtede at føre vidner om brøstfældige gærder og ikke om jord og ejendom. Det gav herredsfogeden ham ret i og lod vidnerne træde frem. De to Havnskov-bønder forklarede, at de gærder, som de „høylærde“ bønder i Hyllinge plejede at lukke, nu var øde og ulukkede imellem Førslevgaards Kohave og Hyllinge Mark på det sted, hvor der nu var indgrøftet en eng-have til Hyllinge by. Niels Christensen kunne ydermere fortælle, at han havde boet i Havnskov i 20 år, og det havde altid påhvilet by-mændene i Hyllinge at lukke gærdet, men det havde hvert år været universitetets bønder, der havde udført arbejdet. I tidens løb havde de sneget sig til at tage gærdsel i Kohaven, skønt det ellers ikke var tilladt, og da det havde stået på i en halv snes år, havde Førslevgaards daværende ejer, nu sal. hr. ritmester von der Maase, givet dem lov til at tage den fornødne gærdsel i Kohaven.

Aastrup forlangte derpå, at de brøstfældige gærder blev synet af hr. løjtnant Jastrau fra Tokkerup eller en anden skrivekyndig mand og bad de „høylærde“ bønder i Hyllinge møde ved gærderne i Kohaven den følgende mandag, men bønderne protesterede mod, at synet blev foretaget af von Plessens egne folk, og hævdede, at de ikke var pligtige til at bivåne gærdesynet og heller ikke processen, så længe ikke deres husbond var lovligt stævnet. Aastrup svarede, at eftersom sagen nød

fremgang, så var det ham aldeles ligegyldigt, om de mødte eller ej.

To uger senere, den 29. juni, mødte Aastrups fuldmægtig, monsieur Peder Moerbech, på tinget og krævede under henvisning til tingsvidnet bønderne dømt til med egne staver og eget gærdsel at lukke de omtvistede gærder samt betale 8 rdl. for processen. Jacob Engberg, der på ridefogedens vegne havde givet møde på tinge for at støtte bønderne, svarede, at godsforvalteren selv var skyld i gærdernes brøstfældighed, fordi han havde forbudt bønderne at tage den fornødne gærdsel i Kohaven. Men hvis herskabet på Førslevgaard igen ville tilstå dem disse hjælpemidler, var de villige til for fremtiden at holde gærderne i orden, skønt de ellers var vanskelige at holde vedlige, da vildtet til stadighed sprang over dem.

Peder Moerbech afviste bøndernes tilbud og sagde, at tilladelsen til at tage gærdsel i Kohaven ikke gjaldt til evig tid. Den 3. august 1730 faldt der dom i sagen, og den gav forvalter Aastrup medhold i næsten alt. De indstævnedes Hyllinge mænd fra universitetets gods, Peder Olsen, Jørgen Hansen, Mads Christophersen, Bertel Hansen og Christen Nielsen, blev dømt til at lukke og vedligeholde gærderne ind til Førslevgaards Kohave med deres eget gærdsel, men de slap med at betale hver én rigsdaler i sagsomkostninger.

Universitetets bønder i Højbjerg var ikke så lidt heldigere, da de nogle år senere lå i tingtrætte med von Plessen. Endnu i 1734 ejede universitetet tre gårde og et husmandssted i Højbjerg. Gårdfæsterne var Niels Rasmussen, Jens Pedersen og Povl Povlsen, husmanden hed Hans Pedersen. De var på alle sider omgivet af de plessenske enemærker, og der er ingen tvivl om, at de undertiden følte sig gået for nær af deres mægtige nabo. Når det så blev dem for hedt, klagede de deres nød for ridefogeden, som i slige tilfælde altid var parat til at stå dem bi med råd og dåd. I 1734 følte de Højbjerg bønder sig så forulempede med hensyn til deres vejrettigheder, at Anders Pedersen så sig nødsaget til at gå rettens vej og indstævne den højvelbårne overkammerherre von Plessen.

Det bør dog først fortælles, at der den 8. august 1710 var indgået et forlig mellem Førslevgaards daværende ejer og universitetet, og ifølge dette forlig skulle de Højbjerg mænd for fremtiden have deres kirkevej uden for Førslev markers gærde på bymarkerne til Snesev og Højbjerg, men til trods for, at der nu var hengået 24 år, var forliget aldrig blevet fuldbyrdet, og der var stadig ikke blevet udlagt nogen ny vej til dem. Bønderne havde så måttet køre ad omveje til kirke undtagen hvert tredje år, når der var fællede på den omstridte mark. I foråret 1734 var det gået rent galt. Pinsedag havde samtlige bymænd i Højbjerg spændt hestene for deres vogne for at køre til kirke i Førslev, men inden de nåede så langt, kom de ud for en slem overraskelse. Da de kom kørende ad vejen og ville dreje ind på hovmarken, som de altid plejede, når de skulle i kirke, så de, at der var sat lås for ledet, så de ikke kunne komme igennem, og da de spurgte husmanden, der boede ved ledet, om han ville lukke op for dem, svarede han dem og sagde, at han havde ingen nøgle, så det kunne han ikke.

De Højbjerg bymænd vidste hverken ud eller ind, og en tid var de blevet holdende ved ledet sammen med deres koner, men til sidst tabte de tålmodigheden og kørte hjem igen, så der blev ingen kirkegang den dag. Heller ikke de øvrige pinsedage kunne de komme i deres sognekirke, og hele sommeren igennem havde de i stedet søgt Fuglebjerg kirke, men jo længere tid der gik, jo mere fortørnede blev de over, at det stadig blev dem nægtet at køre den vante vej, så de ikke bare blev forhindret i at komme til Guds hus, men også afskåret fra at køre til købstaden med deres varer.

Som nævnt kom ridefogeden dem til hjælp, og den 28. oktober blev bøndernes klage første gang behandlet i retten. Førslevgaards ejer mødte naturligvis ikke selv på tinge, men var repræsenteret ved forvalter Knud Jensen, der gjorde alle mulige krumspring for at undgå, at der blev ført vidner i sagen. Det var dog forgæves, og han kunne heller ikke hindre, at der blev holdt syn på de jorder, der først var lovet udlagt til vej. Da så synsmændenes afsigt den 9. december skulle

fremlægges i retten, krøb Knud Jensen til korset og lovede højt og helligt, at hvor Højbjerg mænd ikke efter forliget af 1710 havde fået jord udlagt til kirkevej, dér skulle de nu få den udlagt, og grøfterne ville blive sløjfede, så snart vejrliget tillod det. Det håbede han, bønderne var tilfredse med, så de til gengæld ophævede den påbegyndte proces. Ridefogedens fuldmægtig krævede dog synsforretningen indført i tingbogen, da han ikke havde fuldmagt til at hæve sagen. Striden om Højbjergs kirke- og købstadvej ses imidlertid ikke omtalt efter den 9. december 1734, så ridefogeden må formentlig have taget imod Knud Jenesns tilbud om jord til dette formål og derefter ladet stævne-målet løbe ud.

Lejermål og selvmord

Når universitetsgodsets ridefoged så sig nødsaget til at gribe ind over for sine bønder, drejede det sig i reglen om de ovenfor skildrede forseelser: restancer, gårdfæld, forsiddelser, opsætsighed, nabostridigheder og lignende foreteelser, men undertiden måtte han også skride ind, når der forekom overtrædelser af det 6. bud. Det kan måske lyde besynderligt, men ikke desto mindre forholdt det sig sådan. Når det i hine tider hændte, at unge ugifte mennesker stod i forhold til hinanden, og forholdet vel at mærke fik følger, blev de behandlet næsten som forbrydere. Først måtte de i kirken stå åbenbart skrifte, og det gik for sig på den måde, at de en søndag under gudstjenesten måtte stå frem i kirken og med høj røst bede menigheden forlade dem deres synd, hvorefter de igen fik lov til at nyde den hellige nadver. Dernæst måtte de betale bøder for deres lejermål, og disse bøder havde deres herskab pligt til at få inddrevet. Betalte de ikke i tide, blev de slæbt for retten, hvor deres forseelse endnu engang blev trævlet op.

Da ridefoged Anders Pedersen den 15. juni 1724 mødte op på Flakkebjerg herredsting, var det ikke alene for at få Laurs Hansen fra Sneslev klapset af for ulovlig skovhugst, men også for at få inddrevet

nogle bøder for lejermål, begået på universitetets gods. Han fremstillede i den anledning to mænd, Søren Ottesen og Andreas Jensen fra Sneslev, der oplyste, at de med lovligt otte dages varsel havde indstævnet smeden Niels Thomasen fra Sneslev, landsoldaten Jens Jensen og pigerne Kirsten Laursdatter og Johanne Laursdatter for lejermål, de havde begået på universitetsgodset. Der var dog ingen af de fire „syndere“, der havde givet møde, men for Johanne mødte hendes fader, Laurs Nielsen, der boede i Haldagermagle, og han tilstod, at hans datter var blevet besvangret året før, da hun tjente hos løjtnant Jastrau i Sneslev, af en person, der hed Jens Madsen Hviid, og som Johanne da også i kirken havde udlagt til barnefader.

To mænd fra Sneslev, Peder Pedersen og Niels Pedersen, mødte op for at vidne i denne kildne sag. De forklarede, at en pige, der hed Karen Pedersdatter, året i forvejen havde stået skrifte i Førslev kirke og ved den lejlighed udlagt smeden Niels Thomasen som sin barnefader. Han havde besvangret hende, mens hun tjente hos hans fader, Thomas Rasmussen i Sneslev. Om landsoldaten Jens Jensen, der nu tjente hos løjtnant Jastrau, og Kirsten Laursdatter, der boede hos Jens Simonsen i Sneslev, forklarede vidnerne, at de havde begået lejermål med hinanden i den tid, de tjente hos Jørgen Ibsen på universitetets gods i Højbjerg, og de havde begge stået åbenbart skrifte i Førslev, pigens kort før påske og karlen søndag den 11. juni, altså fire dage før deres sag kom for på tinget.

Den 29. juni fremlagde ridefogedens tjener, Niels Lind, i retten fire attester, udstedt og underskrevet af sognepræsten i Førslev, hr. Claus Castan, og krævede derefter samtlige indstævnedede personer dømt til at betale lejermålsbøderne og omkostningerne med 3 rdl. hver eller lide på deres kroppe, ifald de undlod at betale. Hverken Jens Jensen eller Niels Thomasen gjorde forsøg på at fremføre noget, der kunne fri dem for straf, og i dommen, der faldt den 20. juli, blev de da også kendt pligtige til at betale bøderne, der beløb sig til 12 rdl. for hver samt 2 rdl. i omkostninger. Hvis de ikke betalte senest 15 dage efter

dommen, skulle de i stedet bære den spanske kappe eller sættes i gabe-stokken.

Også de to piger, Kirsten og Johanne Laursdatter, fik enslydende domme, men deres bøder var mindre og lød kun på 6 rdl., hvortil kom 2 rdl. for processen. Kunne eller ville de ikke betale, skulle de efter forordningen af 5. januar 1714 lide på kroppen i spindehuset.

Om bøderne blev betalt, eller de omtalte straffemetoder anvendtes, har ikke kunnet påvises i disse tilfælde, men som regel blev pengene vistnok skaffet til veje, undertiden med nogen afkorting. De dømtes senere skæbne kendes ikke, dog med undtagelse af Niels Thomasens. Om ham kan fortælles, at han i en årrække levede og virkede i Sneslev som en velanset smed og bonde, og når han siden hen optrådte på tinge, var det aldrig som indstævnet, men som syns- og kaldsmand. Efter alt at dømme tog han følgerne af sin forseelse og giftede sig med Karen Pedersdatter, der i tide havde betalt den lovbefalede lejermålsbøde og derved undgået stævнемål.

De fleste gjorde iøvrigt som Karen Pedersdatter og betalte bøderne, når de blev dem afkrævet. Kneb det for dem at skaffe det fulde beløb, fik de undertiden bøden nedsat. Lejermålssagerne synes da også kun at have optaget en ringe del af såvel herredstingets som ridefogedens tid, mens derimod en så trist foreteelse som et selvmord nok kunne sætte sindene i bevægelse og myndighederne i arbejde. Havde et menneske taget sig selv af dage, blev der sat en omfattende undersøgelse i gang for at få fastslået, om der virkelig var tale om selvmord, eller om der måske forelå formildende omstændigheder.

Da en af universitetets bønder i Sneslev, gårdmand Christen Madsen, i april 1730 blev fundet død, hængende i en strikke på loftet ved gavlen i den vestre længe af hans gård, og ingen vidste grunden til denne fortvivlede gerning, mødte både herredsfogeden Eskild Bruun og ridefogeden Anders Pedersen op sammen med fire af Sneslev bymænd, Thomas Rasmussen, Niels Rasmussen, Niels Thomasen og Jørgen Pedersen, dels for at syne den døde, dels for at efterforske årsagen

til hans død. Det gjaldt jo om at få fastslået, om han kunne blive begravet i kristen jord, eller om han skulle jordes uden for kirkegården. Det var den 24. april, de var forsamlet i Christens Madsens gård, og tre dage senere erklærede synsmændene på tinge, at de tillige med ridefogeden og herredsfogeden havde været i Christen Madsens gård i Sneslev og dér fundet ham hængende i en strikke. Der var ingen tegn på, at andre havde ombragt ham, og da naboer og tjenestefolk var blevet udspurgt om årsagen til den stakkels mands død, havde de svaret, at han ved juletid havde været meget svag og sengeliggende og efter den tid havde gået og grublet og klaget sig i sit hoved, men ikke selv vidste, hvad han fejlede.

Synsmændene forklarede videre, at Christen Madsen nu havde boet i Sneslev en fem års tid og som andet godtfolk jævnlgt søgt kirken og Guds bord, at han havde levet sømmeligt med sine naboer, og at de ikke kendte til andre laster hos ham end den menneskelige skrøbelighed, der fulgte ethvert syndigt menneske. Da forvalter Nicolay Aastrup nu spurgte, om nogle af bymændene havde været sammen med Christen Madsen, kort før han hængte sig, og om de da havde fundet ham rasende eller vanvittig eller ved helbred og sund fornuft, svarede Thomas Rasmussen, Niels Rasmussen og Niels Thomassen, at den dag, da Christen Madsen hængte sig, havde de klokken syv om morgenen talt med ham både på gaden og ved vangeledet, da han tog i marken for at pløje, og da så han ud til at være ved både forstand og helbred.

Efter at synsmændene således på smukkeste måde havde vidnet til deres afdøde nabos fordel, fremkom Christian Frederichsen af Sneslev, der oplyste, at han i den forløbne vinter havde „torsken“ for Christen Madsen. Ved juletid havde hans husbond været meget syg, især i rugsåningens tid, der varede til efter jul. Hele vinteren havde han af og til ligget i sengen, men var ind imellem oppegående. Så gik han i regelen og ludede med hovedet mod jorden, som gik han i dybe tanker. Da tærskeren spurgte, hvad der var i vejen med ham, svarede Chri-

sten Madsen, at han vidste det ikke, men han klagede sig altid og gik hele vinteren med hovedet svøbt ind i et klæde, og efterhånden fik han for vane at gå op på det loft, hvor han siden hængte sig, for at ligge dér i ro. Christian Frederichsen vidste ingen anden årsag til Christen Madsens død end den svaghed og de urolige tanker, han efter sin sygdom var gerådet i. Tjenestekarlen Niels Jensen, der havde været i gården siden Mikkelsdag 1729, gav den samme forklaring som tærskeren og fortalte, at Christen Madsen havde siddet roligt og stilfærdigt og spist til middag med sine folk, lige før han hængte sig.

Da amtmand Frederik Rostgaard havde fået tingsvidnet med disse udsagn i hænde, besluttede han, at Christen Madsen måtte begraves på et af de ringeste steder på kirkegården, men uden ligprædiken og anden højtidelighed, som ellers brugtes ved en ligfærd. Mærkeligt nok synes det at være faldet visse folk for brystet, at den stakkels mand var blevet stedt til hvile i indviet jord. Dybt forargede mennesker truede enken, Kirstine Danielsdatter, med stævnemål, og hun indgav derfor to gange, senest den 12. juni 1730, et bønsskrift til kongen og anmodede ham om beskærmelse. Hun oplyste i brevet, at hendes mand i desperation havde hængt sig, og nu truede hans fjender hende med proces, fordi de ville have ham gravet op igen og jordet uden for kirkegården. Det eneste, hun ønskede, var, at hendes mand måtte hvile med fred i sin grav, og at hun kunne slippe for processen.

Kirstine Danielsdatter sal. Christen Madsens fik sin begæring imødekomet. Den 30. juni godkendte Frederik den Fjerde amtmandens beslutning, og det havde til følge, at stævnemålet, der truede den fortvivlede enke, aldrig blev ført igennem.

Ridefogeden som skifteforvalter

Blandt de pligter, der påhvilede Anders Pedersen som styrer af universitetets gods, må også nævnes den, at han i tilfælde af dødsfald blandt sine undergivne skulle foretage registrering af den dodes efterladene

skaber og derefter holde lovligt skifte, således at så vel herskabets som arvingernes rettigheder blev tilgodeset. Desværre findes der ingen skiftebøger fra Anders Pedersens tid som ridefoged, men det hændte undertiden, at en skiftesag dukkede op på tinge, hvis der inden registreringen var fjernet dele af dødsboet. Et sådant tilfælde indtraf i juni 1729, da universitetsbonden Oluf Hansen og hans kone Anne i Hyllinge med et par dages mellemrum afgik ved døden.

De havde begge mange slægtninge boende på egnen, og Oluf Hansen, der døde sidst, var næppe blevet kold i sin seng, før familien mødte op og begyndte at skrabe til sig af hans og hustruens efterladenskaber. De gik dog lidt for åbenlyst til værks, og da Anders Pedersen kom til Hyllinge for at registrere og vurdere boet, var der straks en venlig sjæl, der fortalte ham om familiens bjergsømhed. Den slags kunne naturligvis ikke gå upåagtet hen, og da ridefogeden den 14. juli lod lyse til skifte efter Oluf Hansen og hans kone, fremstillede han også to kaldsmænd, Bertel Hansen og Jørgen Hansen fra Hyllinge, der til samme dag lovligt havde indstævnet Hans Christensen og Jeppe Staffensen fra Kyse tillige med deres hustruer, Peder Hansen, Peder Kyse, Laurids Olufsen og Hans Olufsen, alle fra Menstrup, Peder Olufsen og hustru fra Hyllinge samt Hans Kyse i Store Haldager (Haldagermagle). De skulle nu på tinge stå til regnskab for, hvad de havde bortført af sal. Oluf Hansens dødsbo, som de på ulovlig vis havde skaltet og valt med til skade for herskabet og de umyndige børn. Degnen Rasmus Dorph i Hyllinge var også indstævnet tillige med en del vidner, hovedsagelig Oluf Hansens naboer og tjenestefolk.

Inden der blev ført vidner, stod Hans Kyse i Store Haldager frem på tinge og svor på, at der ikke fra Oluf Hansens dødsbo var kommet noget til ham bortset fra to hynder, som hans datter „ham uafvidende“ havde lagt i hans vogn, men de skulle blive afleveret lørdagen derefter, før skiftet fandt sted. Da det var sket uden hans vidende, håbede han, det ikke ville komme ham til skade. Han havde i hvert fald ikke fjernet noget fra dødsboet og heller ikke set nogen bortføre noget.

Da vidnerne kom til orde, lagde de ikke fingrene imellem. Oluf Hansens tidligere tjenestekarl, Ole Jensen, der nu tjente hos gårdens nye fæster, svor lydeligt, at straks efter hans husbonds død var der fjernet en hel del fra hans gård, og der var på den tid ingen andre til stede i gården end „svogerskabet“, nemlig Peder Kyse, Peder Hansen og Laurids Olufsen fra Menstrup, Hans Christensen og Jeppe Staffensen fra Kyse, samt Hans Kyse fra Store Haldager. Han kunne godt nok ikke i enkeltheder gøre rede for, hvad de tog hver især, men han vidste, der manglede noget. Heri fik han medhold af sin medtjener, Magdalene Lauridsdatter, der bedre end Ole kunne fortælle om de ting, der var forsvundet.

Efter hvad Ole og Magdalene fortalte, havde den kære familie været ret så geskæftig den dag, Oluf Hansen døde, men nogle mere end andre. Jeppe Staffensen fra Kyse og hans hustru Mette, der var søster til Oluf Hansen, havde nogenlunde rent mel i posen. De havde godt nok været i Hyllinge den dag, og de vidste også godt, at der var forsvundet både ting og sager, men de havde ikke set, hvem der havde dem. Selv havde de ikke fjernet noget fra boet ud over et gammelt hjul til en hjulbør, men de havde hørt, at Hans Christensen fra Kyse, Peder Hansen og Peder Kyse fra Menstrup samt flere af svogerskabet fra samme by skulle have taget en del fra dødsboet.

Den mest bjergsomme af hele familien var dog Peder Kyse. Han og hans nabo Laurids Olufsen havde på Oluf Hansens dødsdag båret en halv tønde mjød ind til Laurids' broder Peder i Hyllinge tillige med fire puder og en hoveddyne, en manglefjæl, et bidsel, en sadel og en træmælkekande med gryn i. Desuden havde han tilegnet sig en jernbismær, en kobberkande, en høtyv, en bøsse, en skuffe, en skovl og en skraber, hvortil kom en jernrist, to hakker, en ølflaske og en garnvindeblok. Men ikke nok med det: Han indrømmede også, at han havde taget skærekniven af hakkelsekisten, men foregav, at han havde givet den til Peder Hansen i Menstrup. Han benægtede det imidlertid og forklarede, at da Peder Kyse havde taget skærekniven, gemte han den

i nogle nælder ved brønden. Peder Kyse blev iøvrigt sigtet for endnu mere, men det fik han lov at gøre sin benægtelsesed på.

Selv om Peder Kyse havde været mest om sig, så var det dog hans bysbarn og medsvoger, Peder Hansen, der havde været hurtigst i vendingen, da familien begyndte at rage til sig. Han tilstod nemlig, at han søndag aften, som Oluf Hansen døde mandag morgen, havde ført en del sager hjem til sin gård i Menstrup. Det drejede sig om en tønde rug, en tønde og to skæpper byg, fire sibøtter, en plovås, tre akselstykker, to kobberkedler, en ny skæppe, et blåt stolehynde og en kornsæk, to leer, en brage og to net med uld i, men så havde han heller ikke taget mere.

Næste synder var Hans Christensen fra Kyse, der kom til tinge sammen med sin kone Karen, der også var søster til Oluf Hansen. De kunne nok hamle op med Peder Kyse, hvad bjergsomheden angik. De tilstod, at de ikke havde fået andet fra boet end en beslået egekiste med den sal. kones gangklæder, et stykke hørlærred og et stykke blårlærred, en plovliste af jern, en hugøkse, en le, to lysestager, tre brændevinsglas, en hvedekurv, en trææske, to sække, to gæs og 18 unger, et stykke jern, to tintallerkener, seks får og syv lam, en tønde og to skæpper byg, fire skæpper havre, en skæppe vikker, en sæk humle, tre blå agehynder, et stolehynde, en kobberkedel, en olmerdugs overdyne med røde striber og én med blå striber, to sribede underdyner og to blåsribede hoveddyner samt en brystdug med sølvknapper i. Hans Christensen havde dog allerede leveret det meste tilbage, men havde endnu et par gamle blårgarns lagener, som han lovede tilbageleveret senest, når skiftet skulle holdes. Indholdet af egekisten kendte han ikke, da han ingen nøgle havde til den, men han lovede højtideligt, at intet skulle blive „forkommet“, og hverken børnene eller dødsboet skulle lide nogen skade.

Det skal siges til den geskæftige families ros, at havde de været ivrige efter at rage til sig, da lejligheden bød sig, så var de nu lige så vilige til at aflevere, hvad de havde tilegnet sig. Fra den dag, stævning

gen var blevet forkyndt for dem, til de skulle møde på tinge, var så godt som alt tilbagegivet, og resten blev afleveret, inden skiftet fandt sted den 16. juli klokken ni slet. Ridefogeden afstod da også fra at føre flere vidner, men forbeholdt sig sit herskabs ret til at drage familien til ansvar, ifald der manglede noget i Oluf Hansens dødsbo.

Anders Pedersen havde meget mere besvær med degnen Rasmus Dorph, der uden videre havde taget en sortdraget blisset ko og en rød hjelmet kalv fra Oluf Hansens gård for at have dem som pant. Det blev opdaget af de to bønder, Niels Rasmussen, Højbjerg, og Niels Thomasen, Sneslev, da de registrerede og vurderede boet, men da degnekonen modsatte sig, at de fik koen og kalven med tilbage til Oluf Hansens gård, besluttede de at vente til fredagen efter, da ridefogeden selv ville komme til Hyllinge.

Det første, Anders Pedersen foretog sig, da han kom til Hyllinge, var at beordre alle gårdens kreaturer gennet hjem fra marken. Det viste sig da, at koen stadig manglede, mens kalven var med. Degnen havde prøvet at give den nye øremærker, idet begge øren var afskårne og stumperne blodige. Koen fandt vurderingsmændene senere på dagen stående alene i degnens stald. Også den var nymærket, stumpøret og blodig. De vurderede den til 7 rdl. og forlangte at få den med hen, hvor den hørte hjemme, men da degnekonen ikke ville tillade det, gik de tilbage og vurderede kalven til 10 mk.

Så snart herredsskriveren havde ført alt dette til protokols, bad Anders Pedersen om en afskrift af det passerede til senere brug, men da Oluf Hansens „svogerskab“ ikke efter den tid ses omtalt i tingbogen, slap de for retsforfølgelse. De havde godt nok gjort deres fingre lidt for brede, men da alt jo på behørig måde var leveret tilbage, skete der dem ikke noget, og formentlig slap den emsige degn lige så billigt.

Om Oluf Hansen og hans kones familie kan fortælles, at Peder Kyse i Menstrup var broder til Anne Hansdatter og fæster på universitetets gods. Deres fader var den ovenfor omtalte Hans Nielsen Kyse, der ikke ville gøre Københavns-rejser. Peder Hansen, der også drev en

en af universitetets gårde i Menstrup, var Oluf Hansens ældste broder, og de havde to søstre, Karen, der som før nævnt var gift med Hans Christensen, en af von Plessens bønder i Kyse og Mette, der var i ægteskab med Jeppe Staffensen i Kyse, den af svogrene, der var mindst belastet i denne sag. Oluf Hansen og Anne Hansdatter efterlod sig to umyndige børn, en søn Peder, døbt i Hyllinge den 14. november 1723, og en datter Anne, døbt den 6. februar 1729, og det gør familiens handlemåde så meget vanskeligere at forstå, men forhåbentlig har den gjort det godt igen ved at tage sig af de fader- og moderløse børn, indtil de blev voksne.

Så vel de højlærde herrer ved universitetet som de to umyndige børn blev formodentlig tilgodeset ved skiftet efter Oluf Hansen og Anne Hansdatter, men der blev næppe ret meget til overs til børnene, da alle restancer var betalt. Oluf Hansen havde i alle de år, han havde haft sin fødegård i fæste, siddet og hakket i det, og bedre var det ikke blevet af, at han ved overtagelsen af gården havde lovet at svare til sin faders gæld. Men uden ridefogedens beslutsomme indgriben mod misligholdelse af skiftet var børnenes arv sikkert blevet endnu mindre.

I årene efter 1730 var det kun sjældent, Anders Pedersen i embeds medfør besøgte Øster Flakkebjerg herred. Som oftest overlod han til sine tjenere at besørge tingrejser, og hvad deraf fulgte. Men tilknytningen til Gunderslev blev ikke mindre. Der havde han fundet sin hustru, og der var i hvert fald to af de ældste børn blevet født. Skønt de boede i Soderup, fik de i 1734 døbt en datter i Gunderslev og året efter en søn. De havde iøvrigt en ret anelig børneflok. I årene fra 1712 til 1737 fik de ialt 14 børn, hvoraf dog tre døde, inden de kom til skelsår og alder. Alhed Marie Ferslev døde i februar 1738, men Anders Pedersen levede i endnu to år. I maj 1740 blev han begravet ved sin hustrus side på Soderup kirkegård. Da havde han i næsten et kvart århundrede været det uundværlige mellemed mellem de høje herrer på universitetet og de højlærde bønder i Øster Flakkebjerg herred.

KILDER:

Tingbog for Flakkebjerg herred 1723–42, de anførte datoer. – Hyllinge kirkebog. – Personalhistoriske samlinger II, s. 144–48.

ORDFORKLARING:

Vornedret=ret til at fastholde de vornede bønder på godset, hvor de var født. – Vornedpligt=de vornedes pligt til at forblive på godset. – Arbejdspenge eller erridspenge=pengeafløsning af hoveriet. – Bolsvin eller bolgalt=gildet svin. – Gårdforsiddelse=en fæster, der ikke opfyldte sine forpligtelser, forsad gården. – Gårdfæld=forringelse af en fæstegård. – Steg=de runde eller kløvede grene, der sad lodret i vægfelterne i en lerklinet bindingsværksmur. – Ase=tagbærende bjælker. – Stævned træer=stynede eller beskårne træer. – Upligt=skade, der tilføjes en skov, ved at den forhugges. – Otting og fjerding=ottingkar og fjerdingkar= 1/8 skp. og 1/4 skp. – Gumperup=Klinteby i Karrebæk sogn, navneændring fra 1. marts 1926. – Gadestævne=møde under åben himmel, hvor bønderne aftalte påbegyndelsen af et arbejde eller påhørte oldermandens meddelelser fra herskabet. – Fælledd=den udyrkede vang i fællesskabets tid eller overdrevet, der altid lå hen som græsgang. Hollænderske=mejerske. – Gærdsel=materialer til risgærder. – Den spanske kappe og gabestokken=strafferedskaber. – Spindehuset=Københavns børnehus, hvor de indsatte fremstillede tekstiler. – Brage=redskab ved tilberedelsen af hør.

En stenalder-dysse ved Kjeldstrup

Af Klaus Ebbesen

Dyssekamrene er en meget karakteristisk del af det sjællandske landskab, hvor man finder disse af store sten byggede gravkamre enten ned til havet selv, eller ved søer og åløb. De stammer fra den yngre stenalder – bondestenalderen; de er særligt hyppige på Holbækkanten, men også her i Sorø amt ligger der mange af dem.

Dyssen er vel det mest almindelige sjællandske oldtidsminde, og som følge deraf et af de bedste kendte. Allerede tidligt tiltrak de sig opmærksomhed, hvad de mange sagn om fremmedfolk i højene beviser. Dette har imidlertid ikke ubetinget virket til gunst for anlæggenes bevaring. Lokket af udsigten til økonomisk gevinst, hvad enten det nu var den skat, som sagnet sagde var gemt i højen, eller det var stenhuggerens mere kontante betaling for stenene, er manges en landmand faldet for fristelsen til at øve vold mod disse oldtidsminder – ligesom mange iøvrigt er blevet ødelagt ved middelalderens kirkebyggeri.

Det er således kun en brøkdelen af det oprindelige antal dysser, der nu er bevaret – i slutningen af stenalderen har de ligget tættere end kirkerne gør i dag – selvom der dog, som nævnt, stadig ligger mange i det sjællandske landskab; – reddet enten af den naturfredningslovgivning for oldtidsminder, som blev gennemført i 1937, eller ved oldtidsinteresserede menneskers indgriben allerede tidligere.

Den dysse, som her skal beskrives, blev reddet fra undergang ved en fredning allerede i december 1881. Den ligger ved Kjeldstrup i Stillinge sogn (fig. 1) – på brinken helt ud mod Storebælt¹⁾, og sådan, at en del af dens vestlige ende engang er styrtet i bæltet.

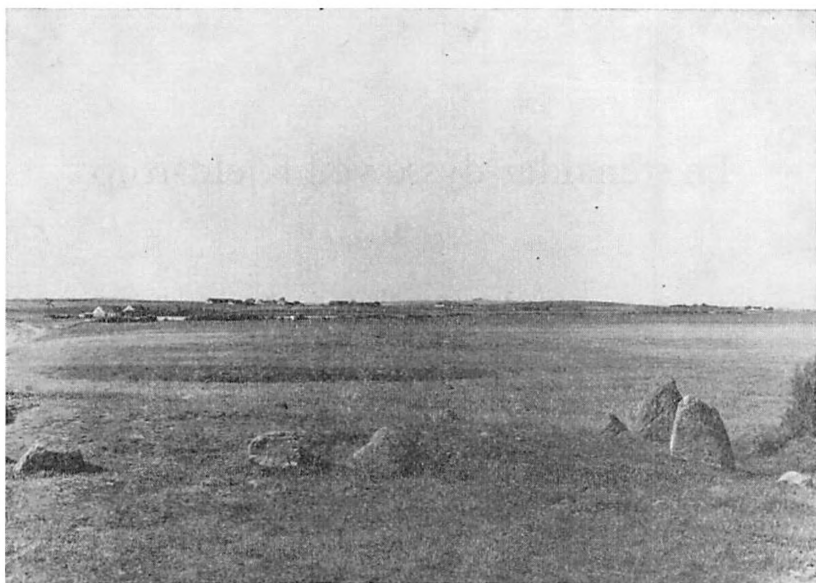


Fig. 1

Der er tale om en såkaldt langdysse, d.v.s. en langhøj med gravkamre af store sten. Den har længderetningen øst-vest; er ca. 31 m lang og 9–10½ m bred. Højden er noget varierende, idet en del af højens jord er fjernet. På det højeste sted er den ca. 1,10 m høj. Den indeholder to gravkamre, beliggende henholdsvis 16 m og 25,5 m fra østenden. Mellem de to gravkamre går en række af store sten på tværs af jordhøjningen, – muligvis rester af en randstenskæde, blot omkredsede det ene af kamrene. Herudover kan der helt ude i vestenden iagttages tre store sten, som stikker op fra jordhøjningen. Eventuelt stammer de fra et nu helt ødelagt, tredje gravkammer.

Højens vestlige dyssekammer har længderetningen øst-vest, ligesom selve højen. Det rager 1½ meter op over jordhøjningen og er sat af ialt 6 store sten, nemlig en mere end 1 m tyk overligger, som udgør kammerets loft; én sten i henholdsvis vest-, nord- og østsiden, samt to



Fig. 1

sten i sydsiden, – den ende, hvorfra man i oldtiden sædvanligvis søgte adgang til disse dyssekamre, når man skulle foretage efterbegravelser i dem. Indvendig er kammeret 1,6 m langt og 7,5 m bredt, målt ved bunden; ved loftet kun 1,4 m langt og 0,55–0,60 m bredt, idet de sidesten, som danner væggene, skråner lidt indad. Kammeret er blevet tømt for sit indhold allerede i gammel tid, så man ved ikke, hvor mange lig eller hvilke gravsager, det har indeholdt.

Det østlige kammer (fig. 2) var ved den undersøgelse af dyssen, som museumsinspektør Thomas Thomsen, Nationalmuseet, foretog i 1917 helt lukket og selve langhøjens jord nåede helt op til ca. 20 cm under dækstens underkant på ydersiden. Det havde længderetningen øst-vest og var dannet af blot 5 store sten, nemlig en forholdsvis flad overligger (den var 80 cm tyk, men 2,65 m lang i retningen ø-v og 2,05 i retningen n-s), samt én sten på hver side. Af disse sidste

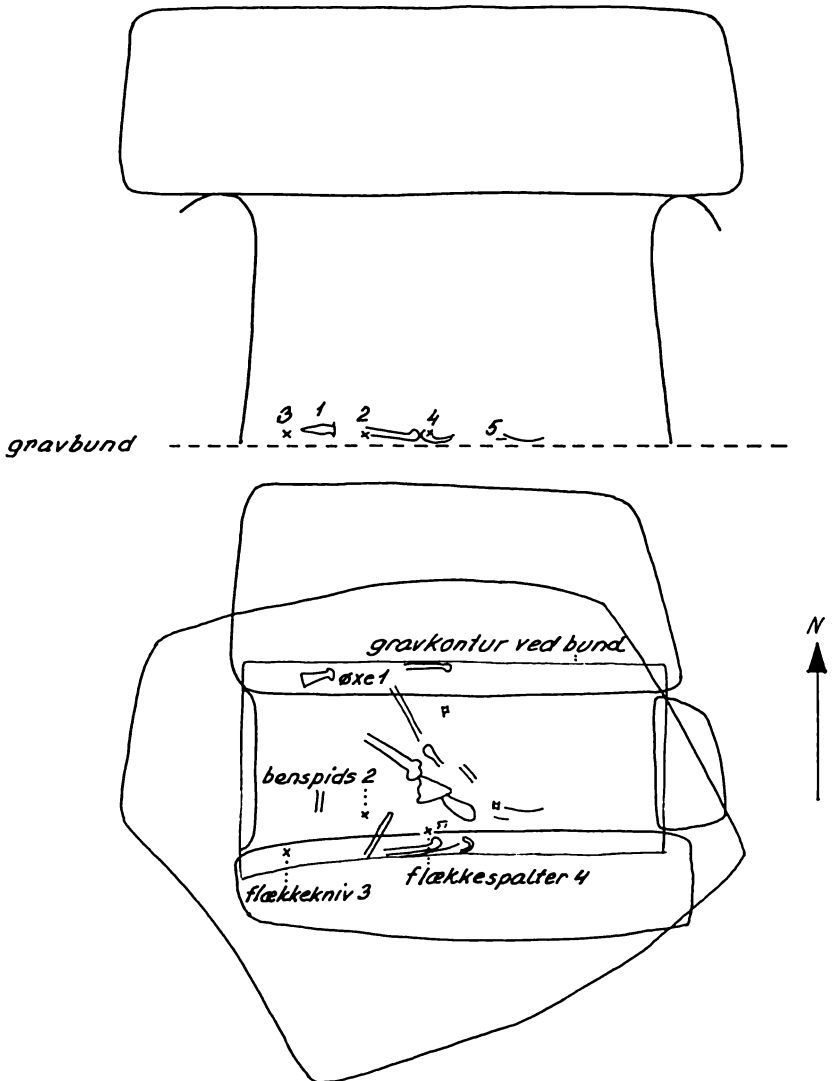
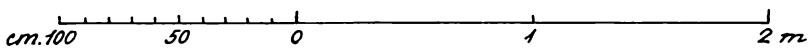


Fig. 2



var endestenene i øst og vest skudt ind mellem sidestenene i nord- og sydsiden. Kammeret var 1,80 m langt og 0,80 m bredt, målt ved bunden, men kun 1,72 m lang og 0,50 m bredt ved loftet. Stenene i væggene hælder således også i dette kammer noget indad, hvad iøvrigt også er meget almindeligt ved dyssekammerne. Det har forøget kammerens stabilitet. Der var ingen gulvbelægning, men kammerets bund udgjordes af undergrundens sand og grus. Højden i kammeret var ca. 1,20 m. Rundt om kammeret iagttoges en pakning af store, runde sten og flintskærver, – en konstruktiv detalje som også har øget kammerets stabilitet, ligesom den har forhindret højens jord i at flyde ind i kammeret.

Da Thomas Thomsen skulle udgrave dette dyssekammer i 1917, startede han med at løfte dækstenen bort. Derefter arbejdede han sig ned gennem fylden i kammeret til han nåede bunden. I de øverste 70 cm konstaterede han en fyld, som fortrinsvis bestod af jord, dog med nogle flade fliser imellem. De gjorde imidlertid intet sammenhængende lag. Blot 20 cm nede i kammeret fandt han et 3,8 cm langt fragment af en flinteflække (fig. 3), som var tilhugget med små slag – såkaldt *retouche* – langs begge langsidernes kanter. I samme niveau fremkom endvidere en anden 6,0 cm lang flække, denne med *retouche* ved kanten af de to langsider og den ene kortside. Den havde, iøvrigt ligesom den foregående, rester af kalkskorpen siddende på oversiden (fig. 3).

Da udgraveren arbejdede sig videre ned i gravkammeret, opdagede han, at fliserne i niveauet mellem 0,70 m og 1,10 m under overliggeren lå så tæt i jorden, at de rørte ved hinanden. De dannede dermed nærmest et dække over det egentlige, 10 cm tykke gravlag, som lå på dyssens bund. I dette fremkom kun enkelte mindre sten, derimod rester af et skelet og nogle oldsager.

Skeletræsterne lå ikke samlede eller i orden, men spredt ud over gulvet på en sådan måde, at udgraveren fik det indtryk, at den døde lig havde været anbragt siddende op ad en af sidestenene og med an-

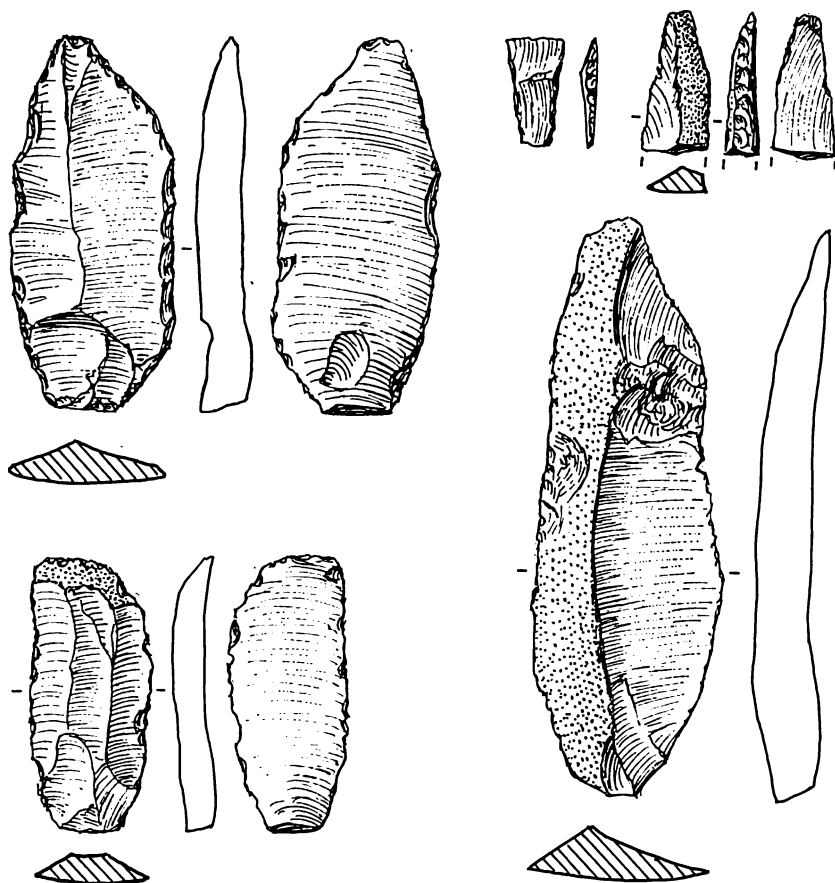


Fig. 3

sigtet mod vest. Herfra er knoglerne så spredt udfra ved skelettets opløsning (fig. 2). Armene lå med overarmsknoglerne langs henholdsvis den nordre og søndre væg og med underarmene bøjede ind mod kammerets midte. Skulderpartiet pegede mod øst, og midt mellem overarmene lå – i gravens midte – korsbenet med sin hvælvede side opad og spidsen vendende mod øst, hvad antyder at overkroppen er

faldet forover. Ud fra korsbenet strakte sig mod vest overdelen af højre lårben, ligesom nogle af ribbenene fandtes spredte vest og syd for bækkenpartiet. Mellem menneskeknoglerne lå enkelte dyreben.

De gravgaver, som i oldtiden er medgivet de døde på den sidste rejse, lå spredt på kammergulvet, delvis mellem knoglerne, men det er ikke sikkert, at de alle hører til netop det ovenfor beskrevne skelet. Gravgodset bestod først og fremmest af en 12,8 cm lang, dobbeltægget stridsøkse (fig. 4). Den tilhører en type, som er opkaldt efter dette fund (Kjeldstrup-typen) 1a). Øksen, der er lavet af grønsten, har kun været lidt brugt, og den har siddet på et skaft, som har været ca. 1,6 cm tykt. Derudover fandtes i kammeret et 4,0 cm langt fragment af en benspids, muligvis en pren; en 2,4 cm lang tværpil (fig. 3); en 8,2 cm lang flækkeildsten (fig. 3), som er tildannet af en uregelmæssig flække, hvis slagbule er afslået. Flækken er tildannet på de to langsider samt på den ene kortsider, hvor den også viser såkaldt butslidning, – der er betegnelsen for de mærker, som fremkommer, når flækken slås mod svovlkisen for at gøre ild. På kammerbunden fandtes derudover en 12,6 cm lang flække med ryg og med kalkrester på over-

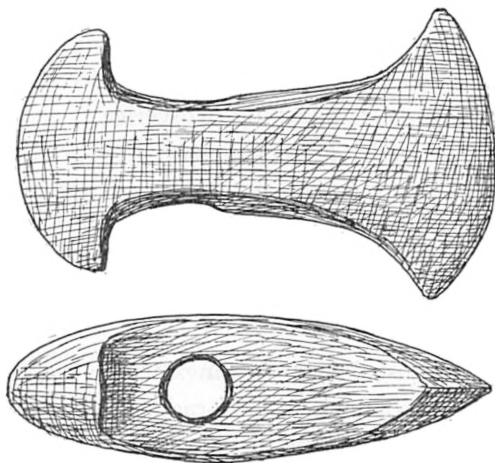


Fig. 4

siden. Den er tildannet på et 5,0 cm langt stykke af den ene side (fig. 3).

Som nævnt indledningsvis er den gravform, som Kjeldstrup-dyssen repræsenterer, meget almindelig navnlig på Sjælland, men også i det øvrige Danmark kendes der mange dysser. De er bygget i sidste del af bondestenalderens første afsnit (TN C) eller i absolutte årstal, tiden ca. 2.800–2.500 f.v.t.

Disse af store sten byggede gravkamre – dysser og jættestuer eller megalitgrave – er ikke specielle for Danmarks forhistorie. Overalt i verden kender man gravkamre, som er opført af store stenblokke. For Europas vedkommende er de fleste af disse gravanlæg fundet i vest- og Sydeuropa, hvor de er særligt talrige på de britiske øer, i Nordfrankrig og i Spanien og Portugal. Der har indenfor den arkæologiske videnskab været mange teorier om, hvordan megalitgravene er opstået. Den mest almindelige opfattelse har imidlertid været den, at megalitgravene har deres forbillede i Grækenlands og det østlige Middelhavsområdes Tholosgrave, – kuplede gravkamre, ligeledes bygget af store sten, men disse mere regelmæssigt tildannet. Herfra skulle megalitbyggeriet så være spredt til Syditalien, den lille middelhavsø Malta, Nordafrika, Den iberiske Halvø, op langs Atlanterhavet til Nordfrankrig og De britiske Øer, og endelig videre ind gennem Kanalen til Nordtyskland, Danmark og Sydsverige.

Det er denne opfattelse af megalitgravenes oprindelse, som man finder i de fleste oversigtsværker, herunder også Johannes Brøndsteds 3-bindsværk om „Danmarks Oldtid“, hvad enten man nu har ladet spredningen bero på folkevandringer eller – som J. Brøndsted – på udbredelsen af religiøse ideer²). Denne opfattelse er imidlertid ikke rigtig.

Ved den naturvidenskabelige dateringsmetode, som bygger på det radioaktive kulstofs omdannelse til ikke-radioaktivt kulstof (C 14-dateringsmetoden) har arkæologerne nemlig fået et hjælpemiddel, hvorved man kan se, hvor lang tid der er gået, siden et træ er fældet, eller

den person død, fra hvem man udtager sin C 14-prøve. Ved anvendelsen af denne metode er det indenfor de sidste 5–10 år lykkedes at vende op og ned på de klassiske teorier om megalitbyggeriet³). I dag ved man således, at megalitgravene i Bretagne (Nordfrankrig) er de ældste, en isoleret gruppe i Kujavien (Polen) nogenlunde samtidige, de danske blot lidt yngre, mens megalitgravene på Den iberiske Halvø er næsten 1.000 år yngre end de nordeuropæiske, mens endelig de gamle, græske forbilleder er lidt yngre endnu.

Den gamle teori om, at de danske megalitgrave skulle skyldes påvirkninger – enten i form af religiøse ideer eller indvandringer – fra Vesteuropa kan derfor skrinlægges. Megalitgravene er opstået i Danmark som følge af en selvstændig dansk udvikling. Et nyt, overraskende resultat, som ikke bliver mindre betydningsfuldt af, at man i dag også må tilføje, at dyssebyggeriet ikke slutter samtidigt i hele Danmark. Tidligere regnede man med, at jættestuerne, som er den gravform, der afløser dysserne, var blevet spredt over hele landet i løbet af meget kort tid, opstået som følge af påvirkninger, kommende fra Vesteuropa. I sin tid placeredes disse nye jættestuer et stykke inde i jættestuetiden (det lyder mærkeligt, men er rigtigt) – ca. 2.500 f.v.t. – idet man sammenlignede intensiteten i oldtidens jættestuebyggeri med omfanget af kirkebyggeriet i middelalderen. Heller ikke dette holder imidlertid stik⁴). I dag ved vi, at jættestuerne er påbegyndt tidligere i Jylland (i MN Ia) end på Sjælland, og at dyssebyggeriet derfor i denne landsdel er fortsat ned i en senere tid, end man tidligere regnede med.

Men problemet om dyssernes oprindelse løses ikke med disse nye iagttagelser. For hvorfor er denne gravform opstået? – Og hvorfor har den fået det udseende den har? Sådanne spørgsmål er vanskelige at besvare, fordi de mennesker, som var nærmest til at give svar er døde forlængst. Men der er i besvarelsesforsøgene grund til at hæfte sig ved, at de flotteste af datidens huse havde et udseende, som kunne minde om langdyssernes udformning. Ved Barkær i Nordjylland⁵),

ved Stengade på Langeland⁶) og et par andre steder i landet finder vi langhuse, som er samtidige med dysserne og som har rektangulær grundplan og små rum til hver enkelt familie. Det er fristende at forestille sig, at de dodes bolig efterligner de levendes, og at forbilledet for langdysserne skal søges i datidens huse. Men måske er selv denne teori for dristig. Der kendes nemlig nogle fra dysserne afvigende gravanlæg, som er samtidige – og måske tidligere? – end disse, og som er benyttet også af de mennesker, der byggede dysserne – tragtbægerkulturens folk. Der er også her tale om langhøje, men i stedet for de store, af sten byggede kamre findes i disse høje blot simple, i jorden fordybede, grave. Måske er dysserne snarere en videreudvikling af denne gravform. Måske – måske. Ja, desværre. Der er efterhånden grund til at udvise overordentlig stor forsigtighed ved tolkningen af disse mindesmærker.

Vender man sig fra selve dysseanlægget til de gravgaver, som er fundet i det østlige dyssekammer, vil mange sikkert umiddelbart regne med, at disse er samtidige med bygningen af dyssen. Dette er imidlertid ikke tilfældet – i hvert fald ikke for den dobbeltæggede stridsøkse, som er den eneste af oldsagerne, som kan dateres nærmere indenfor tragtbægerkulturen, – den gruppe af stenalderbefolkningen, som de tilhører. Sagen er nemlig den, at disse dysser ikke er blevet anvendt blot til en enkelt begravelse, men til gentagne begravelser, ja, mange af dysserne og de senere jættestuer har været anvendt ikke alene gennem den yngre stenalder mere end 1.000 år, men også i bronze- og jernalderen, ligesom enkelte barneskeletters placering i kamrene engang imellem kan få én til at tro, at der her er tale om vidnesbyrd om et i dølgsmål født barn, som skulle skaffes af vejen.

Slet så unge begravelser findes ikke i dyssen ved Kjeldstrup. Den dobbeltæggede stridsøkse er blot et par århundreder yngre end tidspunktet for selve dysseanlæggets bygning (fra MN Ib–II). Den er sandsynligvis blevet bragt ind i kammeret sammen med det skelet, som udgraveren fandt, og det er sandsynligt, at dette er den sidste be-

gravelse i kammeret. Hvad angår den ildsten, som fandtes i graven, flækkekniven, tværpilen og det mulige fragment af en benpren, kan disse tilhøre samme gravlæggelse, men kan også stamme fra tidligere begravelser i kammeret. Herom kan man desværre intet sige.

De skeletrester, som fremkom på gravbunden, lå som nævnt ovenfor i uorden, hvad gav udgraveren anledning til at tolke deres placering som udtryk for, at den døde havde været gravsat siddende op ad en af sidestenene i kammeret. Der er her tale om en opfattelse af gravskikken i megalitgravene, som var meget almindelig i tidligere tid⁷⁾, men som den senere forskning har været afvisende overfor⁸⁾. (Og som støtte for denne afvisning kunne man pege på, at der i dyssekammeret ved Kjeldstrup også var fundet dyreben, således at uordenen kunne skyldes gravende dyrs virksomhed). Det er imidlertid i dag ikke så sikkert, at man skal afvise de gamle udgraveres teori om de siddende lig i megalitgravene. Ved en række undersøgelser af megalitgrave i egnen omkring Hagestad i Skåne er det nemlig i de allerseneeste år lykkedes at sandsynliggøre, at de døde i disse grave har været gravsat siddende på hug med ryggen op ad væggen⁹⁾. Noget helt tilsvarende kan have været tilfældet i dyssen ved Kjeldstrup, hvorfor det er mest sandsynligt med Thomas Thomsen, som udgravede dyssen, at tro, at i hvert fald den i Kjeldstrup-dysen sidst begravede har siddet op ad væggen og været omgivet med sine gravsager, hvortil den dobbeltæggede stridsøkse sandsynligvis har hørt.

Sådan har gravskikken imidlertid ikke været i alle tragtbægerkulturens megalitgrave i Danmark. I andre dysser har de døde ligget udstrakt på ryggen¹⁰⁾ eller eventuelt liggende på siden med benene trukket op under sig¹¹⁾ og endelig finder man i de store jættestuer en helt bizar gravskik, idet skeletdelene her er ordnet efter udseende. I det nordlige kammer af dobbeltjættestuen ved Kyndeløse (Roskilde-egnen)¹²⁾ fandtes 20 kranier liggende tæt ved siden af hinanden. I jættestuen Rævehøj ved Slots-Bjergby fandtes ved den ene væg en lignende dyngge på 9 kranier¹³⁾, mens det i en jættestue ved Hulbjerg

på Langeland iagttoges, at lemmeknoglerne i mange tilfælde lå for sig selv, mens der i en niche mellem to af gangens bæresten var stablet flere skulderblade ovenpå hinanden¹⁴). I disse megalitgrave har man således på et tidspunkt holdt regulær oprydning i gravkammeret, eventuelt for at skaffe plads til flere lig. Der har skeletdelene af den sidst gravsatte fået lov til at ligge, som de faldt, da forrådnelsen indtraf, idet dyssens gravlag snart efter blev dækket med et lag af fliser, og den store dæksten lagt på plads. Der lå de gennem årtusinder, indtil Thomas Thomsen i 1917 udgravede dyssen, og dermed bragte os ny viden om vore forfædres gravskik i oldtiden.

NOTER:

1. Nærmere bestemt ligger den på mat. nr. 9b og d samt 11b af Kjeldstrup by.
– De oldsager, som er fundet i dyssen, opbevares på Nationalmuseet i København under nummeret A 29.738–44.
- 1a. K. Ebbesen, *Die jüngere Trichterbecherkultur auf den dänischen Inseln*, København 1975.
2. Johannes Brøndsted, *Danmarks Oldtid*, 2. udgave, 1957–1960.
3. C. Renfrew, *Antiquity*, 41, 1967, p. 276 ff. – G. Daniel, *Antiquity*, 41, 1967, p. 316 f. – G. Daniel, *Antiquity*, 44, 1970, p. 261 ff. – C. Renfrew, *Proceeding of Prehistoric Society*, 36, 1970, p. 292 f. – P. R. Giot, *Proceeding of Prehistoric Society* 37, 1971, p. 208 ff.
4. K. Ebbesen, *Fem megalitgrave*, – et studie i tragt bægerkulturens nordjyske lokalgruppe (under forberedelse).
5. P. V. Glob, *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1949*, p. 3 ff.
6. Mogens Rud (red.), *Arkæologisk ABC*, 1973, p. 298 ff.
7. C. A. Nordman, *Aarbøger for nordisk Arkæologi og Historie*, 1917, p. 240–A. P. Madsen, *Gravhøje og Gravfund fra Stenalderen i Danmark II*, 1900, p. 8.
8. G. Rosenberg, *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1929, p. 240 f. – L. Kaelas, *Prixa Thule*, 1962, p. 28.
9. M. Strömberg, *Die Megalithgräber von Hagestad*, 1971, p. 19 ff.
10. S. Müller, *Nordiske Fortidsminder I*, 2, 1900, p. 157, fig. 117. – K. Rendsborg, *Acta Archaeologica* 41, 1970, p. 182.
11. E. Aner, *Offa*, 20, 1963, p. 30 f.
12. K. Thorvildsen, *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1939*, p. 19 ff.
13. C. A. Nordman, *Nordiske Fortidsminder II*, 2 1917, p. 80 ff.
14. H. Berg, „Skalk“ 1961, nr. 3, p. 8 f.

Morten Maler

Af Ole G. Nielsen

I

Morten Maler er en af de få håndværkere fra senmiddelalderen, som vi kender navnet på. I Gerlev, Gimlinge og Mogenstrup kirker har han – sammen med en række billeder af Jesu lidelseshistorie – malet en inskription¹⁾, som indeholder hans navn.

Men ud over de 3 signaturer og årstallet 1409²⁾ i Gimlinge kirke har vi intet konkret kendskab til denne mand.

Dog er det muligt at rekonstruere en Morten Maler ved at analysere hans motivvalg og motivernes budskab med hans samtids folketro.

Den gængse opfattelse af Morten Maler er beskrevet i Danmarks Kirker³⁾ og siger, at Morten Maler var en velhavende mand i Slagelse, der nytårsaften 1472 var vært for kong Christian den Første og hans dronning. I det bevarede dokument er han dog nævnt Mester Morten og døde i 1478.

Det er derfor en fejlslutning, at Morten Maler er den samme som Mester Morten, for der skulle være gået 69 år fra han malede Gimlinge kirke til han døde, og da Gimlinge kirkes malerier ikke er et amatørarbejde, men en erfaren mands, må vi søge efter Morten Maler et andet sted.

II

Folkefromheden

Middelalderens verdensbillede byggede på forestillingen om jorden med mennesket som verdens midtpunkt⁴⁾. Over jorden var himlen, og



Verdensdommen, Gimlinge kirke. På billedet ses Faderen tronende på regnbuen i mandorlaen, foran sig holder han den kortfæstede Kristus og fra hans mundvige udgår verdensdommerens attributter, „Straffens sværd“ og „Nådens lilje“, hvilket er ganske uden mening, da det er menneskesonnen, som er verdensdommeren. Tegning: Mogens Rasmussen.

under jorden var helvede. Naturen blev styret af himmel og helvedets overnaturlige kræfter.

Underet indtog på denne baggrund en central plads i folks bevidsthed, og det overnaturlige blev noget naturligt. Middelalderens folketro var præget af helgendyrkelse og helvedesangst⁵). Dette har sin oprindelse i Laterankonciliet i 1215. Hvor skriftemålet fik en fremtrædende plads, og forvandlingslæren blev vedtaget – så dyrkelsen af hostien næsten blev magisk⁶).

Til det overnaturlige kom også engle- og djævletroen, samt helgen- og relikviedyrkelsen.

Med helgendyrkelsen opstod et af middelalderens største stridssemner, nemlig dogmet om Maria ubesmittede undfangelse.

Problemet var, at afstanden til Kristus var bleven for stor for folket, og i stedet bad man til Jesu moder, om at gå i forbøn for sin sjæl. Men med tiden fjernede Jomfru Maria sig også fra den folkelige bevidsthed, og i Nye Testamentes apokryffer fandt man så Marias moder, Anna, som så kunne tilbedes.

Samtidig med Mariadyrkelsen begyndte læren om fattigdom og næstekærlighed, men med disse idealer begyndte en gerningsretfærdighed og en stræben efter evangeliet. Syndfølelsen blev den vigtigste faktor i kristendommen, og dermed kommer lidelseshistorien ind i den folkelig tro. Og passionsstemningen begyndte at brede sig fra o. år 1300.

Samtidig med kristendommens forandring fra fred og glæde til syndangst, udkommer masseproducerede, religiøse bøger med billeder, og disse bibeloversættelser, katekismer og billedbibler har dannet forlæg for gotikkens kalkmalere.

Helgendyrkelsen indtog en meget stærk position i den katolske kirke, og de to stærkeste forbedere, som menneskeheden havde var Jomfru Maria og Johannes Døberen. Og i den gotiske fremstilling af Verdensdommen, ser man ofte dem begge knælende ved den dømmende Kristus' side.

III

Den sengotiske malerkunst

I sengotikken (1400–1550) ændredes kalkmaleriernes indhold⁷). Billederne af Jesu lidelseshistorie, som f.eks. 1300-tallet ikke havde interesseret sig for, blev nu de vigtigste af alle, og oftest kulminerer det hele med et dommedagsbillede. De andre billeder i sengotikkens tid var verdslige og moraliserende. Og på hvælvenes kappeflige fik helgene

deres plads. Disse afbildedes oftest med deres attribut eller i deres legende.

BILAG NR. 1

Motiv	Gerlev	Gimlinge	Mogenstrup	Flakkebjerg	Nordrup	Hjembæk	K. Såby	Sorø
Den dømmende Kristus	x	x	x	x				
Himmelborgen	x	x						
De dødes opstandelse	x	x						
Sjælevejningen	x	x						
Nadveren	x				x			
Fodvaskningen					x			
Getsemane have	x	x			x			
Judaskysset og arrest	x	x			x			
Domfældelsen	x	x						
Hudfletningen	x	x						
Tørnekroningen	x	x						
Korsegangen	x	x						
Korsfæstelsen	x	x						x
Nedtagelsen fra korset	x	x						
Gravlæggelsen	x	x						
Jesus ved dødsriget	x							
Opstandelsen	x	x						
Himmelfarten	x							
Signaturen	x	x	x					
Sct. Kristoffer		x						
Sct. Jørgen							x	
Sct. Peder						x		
Sct. Michael	x	x						
Paulus						x		
Jomfru Maria	x	x						
Johannes Døberen	x	x						
Madonna						x		

I tårnkapellerne i Roskilde Domkirke og i Tømmerup kirke er der ingen billeder af Morten Maler, men her har han malet nogle af sine karakteristiske blomsterranker.

BILAG NR. 2

Maleren	Morten Maler		Kongstedmesteren	Elmelundemesteren	Brarupmesteren	Hellig Tre Kongermesteren	Unionsmesteren	Isefjordsmesteren				
	Kirken	Motivet	Gerlev	Gimlinge	Kongsted	Fanebjerg	Brarup	Vordingborg	Undløse	Viskinge	Tuse	Bregninge *
Den dømmende Kristus	x	x	x	x	x						x	
Himmelborgen	x	x	x	x	x						x	
Helvedsgabet					x				x		x	
De dødes opstandelse	x	x							x			
Sjælevejningen	x	x	x		x							
Nadveren	x					x				x		
Getsemane have	x	x								x		
Judaskysset og arrest	x	x				x				x		
Domfældelsen	x	x	x		x	x				x		
Hudfletningen	x	x	x							x		
Tornekroningen	x	x	x							x		
Korsegangen	x	x	x			x				x		
Korsfæstelsen	x	x	x							x		
Gravlæggelsen	x	x	x			x						
Opstandelsen	x	x	x			x			x			
Himmelfarten	x		x						x	x		
Bebudelsen					x	x						x
Jesu fødsel				x	x	x						x
De hellige tre konger				x	x	x			x			x
Skabelsen					x	x						
Uddrivelsen					x	x				x		

* Bregninges malerier omfatter helgenbilleder og verdslige motiver med moralsk indhold. Motiverne er almindelige, men kendes ikke hos Morten Maler og supplerer derfor hans motivvalg.

Ornamentikken havde en væsentlig betydning for helheden, for netop med denne neutrale dekoration skabtes en helhed af de ofte så forskellige billeder.

IV

Morten Malers motiver

Morten Malers billeder har 1300-tallets stil over sig⁸), d.v.s. højgotikkens charme, og sengotikkens kraftige dekoration. Bilag nr. 1 viser en oversigt over Morten Malers samlede produktion⁹).

Vi kan inddele det i 3 emnekredse:

1. Verdensdommen med 4 motiver og ialt 10 billeder.
2. Lidelseshistorien med 14 motiver og i alt 28 billeder.
3. Helgener med 5 motiver og ialt 5 billeder. (Heri er ikke medregnet Jomfru Maria og Johannes Døberen, samt Sct. Michael, for alle 3 helgener tilhører motivkredsen omkring verdensdommen. Jomfru Maria og Johannes Døberen er gået i forbøn for menneskeheden, og Sct. Michael holder sjælevejning.)

Af bilag nr. 1 fremgår, at Morten Maler væsentligt maler motiver fra verdensdommen og Jesu lidelseshistorie. Og sammenlignes dette emnevalg med bilag nr. 2, der viser hans motivvalg i relation til hans samtidige malere, viser bilaget tydeligt, at Morten Malers motivvalg er meget beskåret, for han har intet fra Gamle Testamente, intet om Jesu liv indtil påsken, og verdslige billeder er ham imod.

Denne meget konsekvente udvælgelse af motiverne bygger på Morten Malers mulige tilhørsforhold til klosteret i Sorø.

Cisterciensermunkene i Sorø var imod udsmykning – men Morten Maler har arbejdet i klosterkirken¹⁰). Når han skal male en gejstlig, lader han dem altid bære denne ordens dragt. Og endelig er det almindelig kendt, at cistercienserne kun interesserede sig for den lidende frelser¹¹).

Morten Maler var dog næppe en kirkens mand, som malede for sin sjæls frelse, for dels sømmer det sig ikke for en anonym munk at male sit navn på kirkens hvælv sammen med en meget personlig vurdering af arbejdet, dels har han fejlagtigt sammenstillet kendte symboler, så det bliver Faderen og ikke Sønnen, som holder verdensdom i Gimlinge kirke.

Den fejlagtige sammenstilling af 2 motiver i Gimlinge kirke bygger på Morten Malers manglende kendskab til 3 mandorlabilleder.

En mandorla er en mandelformet glorie – ofte i alle regnbuens farver. Og inde i mandorlaen sidder Kristus eller Faderen tronende på regnbuen.

De 3 mandorlabilleder er:

- 1) Nådestolen. Her troner Faderen på regnbuen og foran sig har han Sønnen på et krucifiks. Duen, som symboliserer Helligånden, mangler oftest. Nådestolen er et symbol på Treenigheden.
- 2) Majestas domini. Her er det Kristus, som troner på regnbuen. Det er en romansk fremstilling af Kristus som Herre. Den ene hånd er løftet til velsignelse, og i den anden holder han bibelen.
- 3) Verdensdommen. Her fremstilles Kristus som verdensdommeren, han troner på regnbuen og begge hænder er løftede til velsignelse, Fra hans mund udgår „Straffens sværd“ (Johs. Åb. 1, 16) og „Nådens lilje“ (Hoseas 14,6).

I sin dommedagsfremstilling i Gimlinge kirke er det ikke den dømmende Kristus, som vi ser i mandorlaen, men nådestolen. Og det er ganske uden mening. Ikke mindst, når „Straffens sværd“ og „Nådens lilje“ udgår fra Faderens mund, og det er menneskesønnen, som skal holde verdensdommen (Mt. 24,30).

Når Morten Maler har lavet denne fejl, har man for eftertiden vist, at han var en ikke teologisk kyndig mand.

(Vi kender kun 5 andre eksempler på samme fejlplacering, det er i Keldby kirke på Møn, i Vesterborg på Lolland, samt i 3 kirker i Skåne. Om de 6 billeder har et fælles fejlagtigt forlæg, ved vi ikke,

men det er muligt, at den middelalderlige maler har benyttet billedbiber som forlæg, og ikke har været opmærksom på mandorlaernes forskellige symbolik. Dog er der næppe tale om, at det er en særlig kirkelig retnings opfattelse, for i så fald ville Morten Maler have været konsekvent og malet nådestolen i Gerlev og Mogenstrup, hvor vi finder den dømmende Kristus, som han skal være).

V

Morten Maler og hans tid

Morten Maler har monomant malet verdensdom og lidelseshistorie. Og vi finder ingen steder i hans produktion nogen form for begejstring for hans samtids glæde over helgenbilleder og angst for helvede. Han har nærmest undgået begge emnekredse. For på det sted i Verdensdommen, hvor vi normalt finder det frygtindgydende helvedsgab, har Morten Maler placeret sjælevejningen. Og ydermere er det typisk for ham, at han lader Sct. Michael trykke vægtskålen ned til sjælens fordel, medens legesyge smådjævle forsøger at få den arme sjæl vejret og fundet for let.

Det er på grundlag af disse fundamentale afvigelser, vi kan antage, at Morten Maler har tilhørt en særlig kirkelig retning, nemlig cistercienserne.

Morten Maler beviser selv, at han ikke er teologisk uddannet, og derfor kan vi nu sige, at Morten Maler var lægbroder i Sorø kloster.

HENVISNINGER:

1. De 3 inskriptioner lyder:

Gimlinge kirke: Martinus Maler fecit hoc. (Morten Maler gjorde dette).

Mogenstrup kirke: Martinus bene fecit. (Morten gjorde dette godt).

Gerlev kirke: Martinus Malera bene fecit. (Morten Maler gjorde dette godt).

2. På korets nordvæg står:

Anno millesimo quadringesimo modo nono, tunc pictura pasche testudine picta. (År 1409, så blev billedet i påsken, blev hvalvet malet).

3. Danmarks kirker – Sorø amt bind 2 – 1938, side 1233.

4. Holmquist og Nørregaard – Kirkehistorie I 1946, side 466.
5. Ax. Bolvig – 148 danske bykirker 1974, side 20.
6. Holmquist og Nørregaard – Kirkehistorie I 1946, side 573.
7. Poul Nørlund i Danmarks malerkunst 1956, side 26 ff.
8. Poul Nørlund i Danmarks malerkunst 1956, side 24.
9. Niels M. Saxtorph – Jeg ser på kalkmalerier 1967, side 23.
10. L. Balslev – Sorø kirke – 1961, side 33.
11. Lorens Bergmann – Kirkehistorie I 1965, side 191 ff.

Et minde om »Træskoslaget«

Af Erik Nielsen

I Gerdrup Lystskov ved Skælskør står en mindestøtte for Peter Christopher Quistgaard, som faldt i slaget ved Køge 1807. Han blev født den 16. april 1775 som yngste søn af Morten Quistgaard.

Morten Quistgaard var ejer af Gerdrup og Lyngbygård, tillige erhvervede han Espe og Gimlinge kirkegods. Han hører hjemme i de store landboreformers tid, og han er en af dem, der først gennemførte de nye tanker. Han var måske den første private godsejer på Sjælland, som fik udskiftningen fuldt gennemført på sine godser .

Han døde imidlertid 1798, og Peter Christopher Quistgaard arvede Gerdrup og Lyngbygård. Han drev selv Gerdrup.

Hans virke blev kun kort, for da englænderne gik i land på Sjælland i 1807, måtte han med, da han var kaptajn i landeværnet.

Han kom med i slaget nord for Køge 29/8. Englænderne stod ved Skillingskroen. Castenschiold, den øverste danske chef, gav ordre til at besætte Skillingskroen. Quistgaard var med på den yderste fløj, som rykkede frem langs stranden. Trods den håbløse situation holdt danskerne sig ikke tilbage, og de to kanoner, som man havde på højre fløj, var i „uafbrudt aktivitet“.

Under kampen blev Quistgaard dræbt af en kanonkugle. I den indberetning, som Castenschiold samme aften skrev til kronprinsen, skriver han: „Iblandt de døde er en Kaptajn Quistgaard fra Gjerdrup. En Kanonkugle gjorde det af med ham“.

Quistgaard blev bisat i Boeslunde kapel, nuværende våbenhus, og 52 år senere begravet på Boeslunde kirkegård. Her ligger han un-



Peter Christoffer Christgaard
født d. 16^{de} April 1775
død d. 29^{de} August 1807



Vendigt, taak Læind, dit Ly mod
Mindestenen for en videt Mand,
Livet smilte, kaldt fra Børn og Mage
semed Han, i Kamp for Fædreland
Dort fra Fædreland, for Børn og Mage
Blev Han rovet bort i Livets Vaar
Dana, Dydets, Mylighedens klage
Ded Hans Gravhøj, stjbt vor deres Svær
Marmor ikke hadre nan Hans Minde
Ord ej, Læser, tolne Dig Hans Vord
hve hans Daad bævdt Versvæbr Taarer end
Dine, ved Hans Svær, var Urnen hve

der en stor flad sten under sin faders pompøse mindsten. Stenen har de nødvendige oplysninger om fødsel og død og „skudt ved Kiøge 29 April 1807“. I samme gravsted ligger hans enke og hendes senere mand.

I Gerdrup Lystskov, som han havde ændret ved anlæg af spadsere-gange, rejste man en sten med inskriptioner i tidens stil.

Forsiden har hans navn og angivelse af fødsels- og dødsdata.

Bagsiden viser hans profil og følgende:

*Venligt, tause Lund! dit Ly modtage
Mindstenen for en ædel Mand.
Livet smilte – kaldt fra Børn og Mage
Segned Han i Kamp for Fædreland.*

*Bort fra Fædreland fra Børn og Mage
Blev Han røvet brat i Livets Vaar
Dana, Dyden, Kierligheden klage
Ved Hans Gravhøj dybt var deres Saar.*

*Marmor ikke hædre kan Hans Minde,
Ord ej, Læser! tolke Dig Hans Værd,
Skue Hans Daad, blandt Venskabs Taarer rinde
Dine – ved Hans Savn – paa Urnen hær.*

En markedsdag i Slagelse 1882

Manuskriptet til denne artikel findes i Lokalhistorisk Arkiv for Slagelse og Omegn. Trods den causerende form indeholder den så mange lokalhistoriske facts, at årbogens redaktion har fundet det forsvarligt at trykke den. Det har ikke været muligt at fastslå, hvem der har skrevet artiklen.

De to drenge har været på tærne lige siden i morges. Dagen begyndte ellers ikke særlig godt, regnen silede ned i de første morgen-timer, men nu er vejret så godt, som man kan forlange det i november måned.

Der er meget at se på på markedspladsen, og det vil koste mange penge, hvis man skal se alle forlystelserne; men er man en rask dreng og i besiddelse af en smule frækhed, skulle det nok kunne lykkes at få alle oplevelserne gratis. Der er efterhånden ikke meget, de ikke har set. Damen uden underkrop så de i morges, da hun kom gående til sit telt. De har kigget i stereoskopkassen, medens manden gik og satte sine apparater op. Kannibaler har de også set, ja, har endog overværet, at de blev sværtet over hele overkroppen. Det vanskeligste er naturligvis karrusellerne og luftgyngerne; her kan man ikke snyde, men må nøjes med at håbe på lidt velvilje ved prøvekørslerne. Undertiden falder der også en fritur af, hvis det er lidt småt med søgningen. Ganske vist

er der ikke så mange karruseller denne gang som ved sommermarkedet, til gengæld snurrer nu den største karrusel, der endnu er set i Slagelse. Det er første gang, den vises i Skandinavien, står der på plakater, og den kommer fra Hannover. Den er i to etager og bliver trukket af dresserede heste. I aften vil den være oplyst, det bliver det helt store nummer.

De store markedsdage rummer mange fortjenstmuligheder, også for drenge på 12 år. Mange markedsgæster har brug for en håndsrækning, og så vanker der en drikkeskilling i form af en femøre eller måske endog en tiøre. I morgen, når markedet slutter, og der skal ryddes op, gælder det også om at have øjnene med sig og finde de mønter, der i dagens løb er blevet tabt på markedspladsen. Der ligger adskillige tiører og femogtyveører; mærkeligt nok er det næsten altid de mindste mønter, folk taber.

Drengene har hørt folk snakke om, at det store sommermarked og efterårsmarked nu skal til at høre op. De kan ikke rigtig tro, at det er rigtigt, det ville jo omtrent være det samme som at afskaffe jul eller påske. Nå, den tid, den sorg. Foreløbig skal de hen og kigge ind i teltet, hvor der vises dresserede søløver; der er sikkert en revne i teltet, ellers kan man jo selv lave en. Deres øjne gnistrer af spilopper. Pludselig lægger de ansigterne i ærbødige folder og hilser på en ældre herre, der langsomt kommer gående. Det er deres historielærer fra Borger-skolen, så derfor er det bedst at se tilpas artige ud – i hvert fald så længe han er inden for synsvidde.

Den gamle lærer har knapt nok bemærket drengene. Han går i sine egne tanker; også han oplever markedet, men på sin egen måde. Han kan ikke lade være med at tænke på de store krammarkeder, således som de formede sig i gamle dage, det vil sige i hans ungdom for et halvt hundrede år siden. Han ser hele markedssceneriet for sig: Nytorv med 8-skillings butikkerne, hvor alle udstillede varer kun kostede 8 skilling pr. stk. Vævernes boder med vadmel og lærred, pottemagerne, blikkenslagerne, knivsmedene. Og på Gammeltorv var der bødkerne

med deres baljer og tønder; drejerne på Rokketorvet, og sattel- og piskemagerne, og Schweizerpladsen med linedansere, danseteltet med offentlige damer.

Ja, der var noget at se på dengang. Krammarkederne bragte et pust fra den store verden. De mange fremmede handelsmænd og gøglere satte kulør på Slagelse. Fransk, tysk, engelsk og italiensk taltes i babylonisk forvirring. Og mange snurrige ting blev falbudt i boderne: franske guldsager, brysselkniplinger, italienske silketørklæder, tysk Nürnbergerkram. Nye ideer, nye moder på godt og ondt.

Måske var meget af det noget „kram“, således som de lokale håndværkere og handlende kaldte det, men der var alligevel en egen charme over livet på markedspladsen, og det var morsomt at tale med disse farende handelsfolk, der altid havde noget interessant at berette.

Nu er det altså ved at være slut med de store krammarkeder. Loven af 1873 har bestemt, at krammarkederne skal ophøre senest med udgangen af 1882. Det er altså en mærkedag for Slagelse. Den gamle lærer har tænkt sig at skrive i sin dagbog:

„I Dag den 9. November 1882 afholdtes for sidste Gang Krammarked i Slagelse. For Fremtiden vil der kun blive Heste og Kreaturer at se paa, og saa selvfølgelig alt det sædvanlige Markedsgøgl, som nok skal blive hængende – men det har ikke min Interesse.“

Den gamle lærer går videre og mumler ved sig selv: „Sic transit gloria mundi“, idet han støder stokken et par gange hårdt i jorden.

Ja, det er Slagelses sidste krammarked, men tilstrømningen har været stor. Er det måske, fordi der er mange, der har villet være med den sidste gang? I alt fald er der betydelig flere end til det store sommermarked i juli måned. Allerede i aftes var alle gæstgivergårde og herberger optaget, og mange af de tilrejsende har tilbragt natten på gulve eller i stalde liggende i halm. Det er et stort held, at morgenregnen er hørt op, således at markedslivet kan udfolde sig i det fri. Det ville have været synd både for dyrene og deres ejere; en kold novemberregn pyn-ter nu engang ikke på dyrenes udseende. Og der er kommet ret mange

opkøbere både fra Fyn, Jylland og fra Tyskland. Der har været en del interesse for hestene. Priserne har ligget nogenlunde: bedste, unge, fede heste 700–800 kr., unge, gode heste 400–600 kr., ældre, gode heste 200–400 kr. Handelen med kreaturer har været noget træg. Unge løbekøer har kostet 200–300 kr., gamle køer 50–90 kr.

En landmand fra omegnen og en af byens handlende har fundet hinanden; de har gået i skole sammen og opfrisker gamle skoleminder og udveksler synspunkter på dagens spørgsmål. De sidder i al hyggelighed og smådriller hinanden med, hvor man har det bedst, i byen eller på landet.

„Det er jo en vældig høst, I har i år“, siger bymanden, „I kommer jo til at svømme i penge, når høsten er solgt“. Landmanden smiler lunt. Han må ganske vist indrømme, at høsten har været betydelig bedre end i 1881, men da var den også meget dårlig på grund af den fugtige sommer. Der er bare det med prisen, sådan går det altid: når høsten er god, falder priserne. Tag nu blot rugprisen; 118 pund rug noteres på Slagelse kornmarked til 10 kr. pr. tønne, i januar lå noteringen 3 kr. højere, 126 pund hvede noteres i 15 kr. pr. tønne mod knapt 20 kr. for $\frac{3}{4}$ år siden.

„Hvordan er det da med smørret og æggene“? spørger bymanden. Ja, det er selvfølgelig rigtigt, at priserne her har holdt sig ganske pænt, og 1 kr. for et pund smør er måske slet ikke så dårligt, men det er jo alligevel kornpriserne, der er det vigtigste for landbruget. Det er ikke let for landmændene at konkurrere med alt det udenlandske korn, der indføres. I det sidste års tid har Danmark jo indført omtrent lige så meget korn, som der er udført. Amerikanerne oversvømmer Europa med billigt korn, de har jo jorden helt gratis derovre. Man skulle måske nok tænke lidt over, om det ikke ville være klogt at lægge told på det udenlandske korn, som vil drive landmændene bort fra gårdene, hvis prisfaldet fortsætter. „I byboere søger jo også at hytte jeres egne interesser; for fremtiden må der ikke komme fremmede handelsfolk til Slagelsemarkedet – I kan altså heller ikke lide konkurrence!“

Bymanden er trængt over i defensiven, men afparerer med et modangreb: „Ja, men sig mig nu; når det nu er så dårligt, hvordan kan hartkornprisen så stadig stige, samtidig med at kornpriserne falder? I må jo tjene lidt penge på anden måde“.

Landmanden er nu inde på sit yndlingsområde: foderroerne. Han har dyrket roer nogle år med godt resultat; hvis bare priserne på smør, æg, kød og flæsk kan holde sig, er det ikke en dårlig forretning at lade jordens afgrøder gå igennem kreaturerne først. Flere steder er man i gang med at bygge andelsmejerier, det vil igen betyde, at prisforskellen på herregårdssmør og andet smør vil forsvinde. Men det vil koste penge, mange penge, at bygge mejerier.

„Vi har jo banken,“ siger bymanden. „Ja, det er rigtigt,“ indrømmer landmanden. Han skal for resten huske at komme i banken. Han har solgt et kuld smågrise, 20 kr. parret, og fået et par vekslere, der skal diskonteres. Det er godt, at banken nu har åbent hver dag fra 9–3, og indleveres vekslerne inden 12, kan man allerede klokken halvt otte få at vide, om de kan diskonteres. Han har også lidt kontanter, der skal sættes ind på bankbog på opsigelse til 4 pct. Det luner med en bankbog.

Bymanden vil gerne have noget at vide om sukkerroedyrkning. Både på Fyn og Lolland-Falster er der jo stor interesse herfor. Landmanden fortæller om mødet i Ridehuset i september, hvor spørgsmålet om en sukkerfabrik blev drøftet. Det ligger jo sådan, at Tietgen på sukkerfabrikkernes vegne har tilbudt at lægge en sukkerfabrik i Slagelse, hvis landmændene ville tegne 2.000 tdr. land med sukkerroer for en periode over 10 år. Desværre syntes forslaget ikke rigtigt at være faldet i god jord. Måske var det gået anderledes, hvis Tietgen selv havde redegjort for planen. De landmænd, der deltog i diskussionen, var alle mere eller mindre skeptiske. De syntes, at det var farligt at forpligte sig for så lang en periode, man risikerede, hele fortjenesten gik i aktionærernes lommer. Man havde ikke tilstrækkelige erfaringer. Sukkerroer var mindre modstandsdygtige end foderroer. Der kræves for me-

gen gødning, erstatter man brak med sukkerroer, driver man rovdrift på jorden. Og så er der arbejdskraften, vil den være til stede, og vil den være til at få til en rimelig løn?

Ja, arbejdslønnen – et par unge mennesker fra landet står ved hjørnet til Garvergården og drøfter det samme spørgsmål. Den ene står med avisen fra 1. november i hånden og læser højt:

„Paa sædvanlig Maade fandt i Dag det saakaldte Folkemarked Sted. Ingen Piger mødte, men derimod en Del Røgttere, Karle og Dreng, der vilde fæstes, og ligeledes mange Smaaproprietærer, Ladefogeder og andre, der trængte til Folk. Priserne var højst forskellige, navnlig med Hensyn til Længden af Tjenesten. Mest søgt var Røgttere til 200 Kr. aarligt, Karle fra 30–60 Kr. for Vinterhalvaaret og 120–200 Kr. for hele Aaret, Dreng 50–70 Kr. aarligt“.

„Nej, man skulle tage til Amerika“, siger han. I avisen står der samtidig en annonce, hvor et københavnsk bureau tilbyder at skaffe emigranter plads. Arbejdsmænd kan få 5–9½ kr. pr. dag, tjenestekarle 45–74 kr. månedlig og alt frit, tjenestepiger 37–55 kr. Håndværkere 11–18 kr. daglig, og det er endda lønninger for folk, som ikke behersker det engelske sprog.

„Hvor længe vil det vare, inden vi har penge nok i banken til, at vi kan købe en gård – med de gårdpriser og de lønninger, vi har, tager det nok en 40–50 år, og så er vi parate til at gå på aftægt – hvis vi tager til Amerika, kan vi på 10 år lægge nok til side til udbetaling på en gård på 30–40 tønder land“.

Et par unge piger kommer hen til dem og forstyrrer flugten til Amerika. „Nå, er I også kommet til marked – vil I med i teatret, der er forestilling klokken halvtre?“ spørger kavalererne galant. „Nu er det vel ikke noget uanstændigt“, fniser pigerne. For nylig har der været en forestilling, som har vakt forargelse i den lokale presse. Som bekendt har politiet forbudt, at sangerinder optræder i Slagelse, ikke desto mindre var der indlagt et sangnummer i forestillingen, hvor en sangerinde optrådte i et højst luftigt kostume med en kjole så kort, at

man kunne se knæene. De unge mænd ler: „Næ, det er såmænd Jeppe paa Bjerget“, den tager I vist ingen skade af“.

„Skal vi ikke først hen at se det nye lystanlæg?“ spørger pigerne, og alle fire vandrer sammen hen mod Fruevænget. Det er knapt fire måneder siden, at anlægget blev åbnet for publikum, og selv om det i november måned ikke just er det bedste tidspunkt, er det dog en seværdighed.

Ved indgangen standser selskabet et øjeblik for at studere opslaget:

„Adgang tillades kun velklædte voksne Personer samt Børn, naar disse ledsages af andre end Barnepiger.

Barnevogne og Hunde maa ikke medtages.

Selskabet til Forskjønnelse af Slagelse og Omegn.“

„Mon man også skal tage kasketten af ligesom i kirken?“ siger den ene af de unge mænd og udløser situationens humor. Leende og snakende forsvinder de ind i anlægget.

Et par damer kommer inde fra anlægget, de diskuterer i øvrigt de spørgsmål, der rører sig inden for hjemmets mure. I øjeblikket er det lægekunstens store fremskridt, der drøftes. Skal man foretrække gigtvat eller gigtfilt? Og nu kan man få brystklapper, der skulle kunne forhindre forkølelse. Skal man over Storebælt, bør man bruge Columbus-essens, der er absolut ufejlbarlig over for søsyge. Det sidste nye er for resten elektromotoriske tandhalsbånd, der beforder tændernes fremkomst hos børn – og så er der for resten vandværket, hvornår mon det dog bliver færdigt, nu har byrådet smølet med den sag i flere år. Hvis der bare var kvinder i byrådet, så skulle piben nok få en anden lyd, for hvem er det, det går ud over, at vandforsyningen er så dårlig i Slagelse

Deres stemmer fortøner sig efterhånden. Et par herrer dukker op, de virker ret ophidsede. Er det en forretning, de er blevet uvenner over, nej, det er langt mere sandsynligt, at det er en venstre- og en

højremand, der drøfter Estrup og hans provisoriske finanslove. Intet kan i øjeblikket ophidse sindene mere end netop de politiske uoverensstemmelser, og de to Slagelse-redaktører, Branner og Tauber, gør, hvad de kan til at skærpe modsætningerne og ophidse stemningen.

En statelig skikkelse kommer spadserende, let kendelig på det hvide hår og det kraftige kindskæg. Købmand C. F. Grønvold er stadig i fin form. Han har ellers haft en del at tænke på i den sidste tid. Den voldsomme brand i august, der hærgede Grønvold og Schous store trælastforretning, har lagt meget beslag på hans arbejdskraft, og så har han stadig banken at passe, hvor han i fulde 25 år har været direktør.

Det har været en interessant, men også en meget krævende periode for en bankdirektør. Han tænker tilbage på festmiddagen den 1. juli på Hotel Postgaarden, hvor bankens jubilæum blev fejret. Der blev ved denne lejlighed holdt mange taler, og stifterne blev stærkt hyldede. „Slagelse-Posten“ skrev på jubilæumsdagen meget smukt:

„Banken fejrer i Dag sit 25-aarige Jubilæum. Naar der ses tilbage paa de forgangne 25 Aar, hvor Banken har bestaaet, maa der siges til dens Ros, at den har udført en smuk og efterlignelsesværdig Virksomhed til stor Velsignelse for mange i en vid Kreds.“

Kun et halvt år gammel mødte banken sin første krise, men den klarede sig stolt, og fra år til år er virksomheden vokset støt. Aktionærerne kan heller ikke klage; i de 25 år, der er gået, har de i gennemsnit fået nøjagtig 8 pct. i udbytte af deres penge. De, der i sin tid viste banken deres tillid og tegnede aktier, er derfor ikke blevet skuffede.

Det har ellers senere vist sig, at det ikke er nogen helt risikoløs forretning at drive bank. Hvordan gik det ikke den nyopdukkede vest-sjællandske folkebank, der i 1877 gik nedennom og hjem efter at have konstateret et tab på $\frac{1}{4}$ mill. kr.

Banken for Slagelse og Omegn har i det hele taget fået sin virksomhed solidt funderet. Det var en god spekulation at købe ejendommen

i Bredegade i 1873; det har også betydet en aflastning af de fem direktører, at man har fået en daglig ledelse; et par udmærkede mennesker, Bech, der bestrider bogholder- og kassererposten, samt assistent Læssøe. Der er efterhånden blevet meget at bestille i det daglige. Omsætningen er nu oppe på over 7 mill. kr., og udlånene er på godt 2 mill. kr.

Der er ingen tvivl om, at banken har haft betydning for byen og oplandet og har været med til at fremme produktion og omsætning. Det er i hvert fald ikke bankens skyld, at den økonomiske udvikling har været noget træg i de senere år. Desværre må det erkendes, at Slagelse kun har fået temmelig få store nye virksomheder. Det er ærgerligt, at sukkerfabrikken åbenbart ikke bliver til noget. Der er måske ikke noget at sige til, at landmændene er en smule betænkelige og ikke helt kan overse, hvad de går ind i, men mere mærkeligt er det, at der er en del borgere, som også er imod tanken, da de er bange for, at fabrikken vil påføre byen forøgede sociale udgifter.

En del er dog heldigvis nået. Han ser op på Sct. Mikkel's nye fine spir, men der er mange opgaver, der venter på en løsning. København er rykket nærmere til Slagelse, nu tager det kun to timer med iltoget, men til gengæld er Slagelse station stadig lige langt borte fra byens centrum. Det store kommunal-politiske problem i øjeblikket er de forhandlinger, der foregår om en ny bane fra Slagelse til Næstved. Efter lovforslaget har man tænkt sig at lægge en lokalstation et helt andet sted i byen. Slagelse får således to stationer, uafhængige af hinanden, hvoraf den ene ligger langt udenfor. Det er en meget dårlig løsning, og byen har energisk protesteret. For et par uger siden overrakte handelsstandsforeningen indenrigsministeren en adresse med anmodning om, at den nuværende station blev flyttet, og således at den også blev endestation for Næstved-banen. Ganske vist beregnes denne plan at koste 1 mill. kr. mere end den første. Den gamle forretningsmand er dog ikke et øjeblik i tvivl om, at de penge vil være givet godt ud. Han ved, hvad han taler om, han har i årenes løb gennemført mange rig-

tige og fornuftige økonomiske dispositioner. Han foretager sjældent en forkert vurdering. Han passerer nu Hotel Postgaarden og kaster et blik på den smukke moderne bygning, hvis udseende også er en følge af hans initiativ og foretagsomhed.

Nu får Slagelse også et større opland mod vest. Færgeforbindelsen over Storebælt skal indvies til næste år, de vil være i stand til at overføre togene, hvad der vil betyde en umådelig lettelse ikke mindst for varetransporten.

Grønvolds tanker vandrer sydpå. Han tænker på den store fælles udstilling i Næstved i oktober, hvor de to byer, Næstved og Slagelse, havde slået sig sammen. Det var en vellykket idé, som gav et godt varsel for fremtiden. Om to år holdes den næste udstilling i Slagelse. Det har betydning, at provinsen viser sit eget ansigt, hvis man ønsker at følge med tiden. „Følg med tiden, men ikke med strømmen.“ Er det ikke sådan, at den store norske digter siger?

Strømmen – emigrantstrømmen. Det skærer Grønvold i hjertet at tænke på, at der hver dag i gennemsnit afskibes 200–300 danske, der rejser til Amerika, de fleste for stedse. Hvad er grunden? Er vi ikke i stand til at skabe eksistensmuligheder for landets egne sønner? Grønvold er på sin vandring nået helt hen til banken og går langsomt ind gennem døren – ind til arbejdet, der venter på ham.

Litteratur om Sorø amt 1975-76

A. Strange Nielsen

HASLEV APOTEK – I 1950 udarbejdede den da nyligt afgåede apoteker i Haslev *P. F. Sandberg* et hæfte med erindringer „Om et langt liv i dansk Pharmacia Tjeneste og om andre ting“. Det blev udsendt i 1975, fremstillet af DUPLIKA i Viby J. Sandberg var apoteker i Haslev 1943–49. På siderne 64–88 læser vi om hans virke i Haslev og får her adskillige fakta om apotekets historie og om det liv, der rørte sig der. Desuden bringes apotekerens erindringer fra by og egn og om de gamle Haslev-borgere, han havde forbindelse med.

BOGEN OM LADBY – I de senere år har Ladby Foredragsforening gjort en prisværdig indsats for at formidle den lokale historie til beboerne. Dette er nu omsat på varig måde gennem udsendelsen af bogen „Landsbyen Ladbys Historie“ med *Holger Andersen*, *B. Ellegård* og *P. Grøntved* som forfattere. Der bringes kapitler om den nedbrudte kirke, om landboreformerne, pramfarten på Susåen, teglværkerne, vindmøllerne og brugsforeningen. Der sluttet af med en oversigt over hver ejendoms historie, ialt 23 matrikelnumre, hvor der gøres rede for ejerforhold og bringes gode ejerlister. Også den kloge kone i Ladby får sin omtale. Bogen er forsynet med et væld af gamle billeder og med godt kort.

HERLUFSHOLM FRIE SKOLES REGNSKAB 1585–86 – Det må i høj grad værdsættes, at Landbohistorisk Selskab fortsætter udgivelsen af egentlige kildekrifter, og her kan vi glæde os over, at turen er kommet til en regnskabsbog for Herlufsholm skoles gods. Lokalt kan vi nu studere, hvem der sad på bøndergårdene og hvilke afgifter, de svarede af ejendommene. Disse lå i Vridsløse, Holsted, Øverup, Appenæs, Risleve, Gerdrup, Nåby, Kalby, Borupgård, Grimstrup, Ladby, Holløse, Fensmark, Tyvelse og Lille Næstved – ialt 135 beboede gårde. Ligeså interessant er det at se, hvordan skolen omsætter alle de naturalier, som bønderne svarede i afgifter, hvad der betales i folkeløn, og hvad der indkøbtes både til driften og skolen. Der er f.eks. komplette ugeregnskaber for skolens husholdning gennem hele året.

HASLEV HANDELSSTANDSFORENING har fejret sit 75-års jubilæum i 1975. I denne anledning udarbejdede sognepræst *Arne Majvang* et smukt lille jubilæumsskrift, som i tekst og billeder fortæller adskilligt om den driftige stationsbys udvikling.

MIDTSJÆLLANDS NATURHISTORISKE FORENING, Ringsted – I 1975 fejrede denne virksomme forening 25-års jubilæum. Det markederes bl.a. ved udsendelse af et jubilæumsskrift forfattet af ovelærerne *Evald Larsen* og *Niels-Jørgen Hansen*. Først giver de en oversigt over foreningens virke gennem de 25 år, derefter bringes 8 special-artikler med emner fra foreningens virkeområde.

SLAGELSE BYS HISTORIE – I 1875 udgav litteraten *F. R. Friis* (1836–1910) en lille bog om Slagelse under titlen „Bidrag til Slagelse bys historie“. Den blev udsendt som særtryk af bladet *Slagelse-Posten* (1867–1916). Meget passende har man benyttet 100-året til at genudgive den i fotografisk optryk ved redaktør *Richard Nielsen*. Han afslutter bogen med værdifulde kommentarer og har desuden forsynet den med tidstypiske illustrationer. Det er en udmærket idé på denne måde at gøre god gammel lokalhistorie tilgængelig i vor tid.

AGERSØ – Folkemindeforskeren *Carsten Bregenhøj* har fundet, at den ældgamle skik at løbe forklædt rundt på øen ved Helligtrekonger og gøre visit var en nærmere undersøgelse værd. Det er blevet til bogen „Helligtrekongersløb på Agersø“ (Akademisk Forlag). Forfatteren har ved udsendelse af spørgeskemaer undersøgt alle detaljer i praktiseringen af skikken, analyseret dem og sammenlignet dem med tilsvarende skikke på Omø og flere andre steder i landet, hvor de endnu foregår. Forfatteren giver også indledningsvis en skildring af øen og dens befolkning, sådan som han ser den i denne sammenhæng.

GULDFINGERRING FRA TOPSHØJ – „Nationalmuseets Arbejdsmark“ 1975, museets årbog, bringer meddelelser om, at der fra gården Hejmdal i Topshøj er indsendt en guldring, fundet under roeoptagning. Det er en fint udsmykket mandsring, og den er dateret til 1300-tallet.

LANDBOHISTORIE – Gennem mange år har *Henrik Pedersens* bog „De danske Landbrug“ været udsolgt og efterspurgt. Det er derfor en stor vinding for landbohistorie og lokalhistorie, at Landbohistorisk Selskab nu har udsendt bogen påny i fotografisk genoptryk. Bogen beskriver Chr. V's matrikel 1688, og det meste af den er et register over samtlige danske landsogne. Indenfor hvert sogn nævnes alle daværende landsbyer med antallet af gårde og huse samt disses jordtilliggende angivet i tønder hartkorn. Møller, herregårde og andre større

gårde er også medtaget. Her får man således oplysning om senere forsvundne bebyggelser. For Sorø amts vedkommende er der meget stof at hente.

KORSØR – Korsør by fejrede i 1975 sit 550 års jubilæum som købstad og udgav i den anledning en nydelig jubilæumsbog forfattet af *Palle Lauring, Kirsten Borg, Mogens Haar, Erik Isakson* m.fl. Bogen er tilrettelagt, så den fortæller byens historie fra omkring år 1200 og frem til besættelsestidens afslutning. De sidste to trediedele af bogen fortæller derefter om Korsør, som byen er i dag, og denne aktuelle historieskrivning skal nok vise sig værdifuld på langt sigt. Vi hører om institutioner, virksomheder, foreninger og kommunestyre og slutter med at læse om egnen og dens natur. Bogen er udstyret med kort og med mange billeder, de fleste fortræffelige. Byens lokalhistoriske arkiv har været en drivende kraft ved bogens tilblivelse.

GULDFUND – I anledning af sit 150 års jubilæum udgav Holbæk Amts Sparekasse den meget fornemme bog „Guld fra Nordvestsjælland“. Denne egns guldfund kan dog ikke belyses retteligt, uden at fund andetsteds fra også medtages. Det er blevet til en videnskabelig, men dog let læst fremstilling af, hvad sådant guld kan fortælle af kulturhistorie og lokalhistorie. Bogens forfattere er vore fineste kendere på dette område, og den er redigeret af *Mogens Schou Jørgensen*. Den drivende kraft bag dette prægtige værk er sparekassedirektør *K. G. Kaaber*. Fra Sorø amt læser vi om fund af en guldring i Uterhøj ved Basnæs mølle, om det store guldfund i Borgbjerg i Boeslunde, om det meget fine og indlagte smykke fra Rejnstrup og om middelalder-guldringen fra Slagelse.

KLOGE FOLK I HOLBÆK OG SORØ AMTER – er en lille publikation på 17 sider, udgivet af *Else Marie Pedersen* og *Birgitte Rørbye* for Dansk Folke-minde-samling.

Historisk Samfund for Sorø amt 1975

Forårsmødet blev afholdt på Skælskør folkehøjskole den 15. april. Arkivar Iørn Piø, Dansk Folkemindesamling, fortalte om „Skillingsviser“. De godt 100 fremmødte fik en meget interessant og levende gennemgang af emnet. Eksemplarer af de gamle skillingsviser blev rundsendt blandt deltagerne, så man ved selvsyn kunne danne sig et indtryk. Senere fortalte højskolelærer Søren Bregendahl om: „Lokalaktivitet omkring folkemusik“. Bregendahl gav en kort orientering om, hvordan man på Skælskøregnen med Skælskør folkehøjskole som samlingssted greb sagen an. Senere dansede og sang nogle af højskolens elever et par kædedanse, og nogle lokale kræfter gav eksempler på, hvordan den gamle vise stadig synges og spilles.

Den 31. maj havde man indbudt til Skåne-tur. Mange gange har Skåne været rejsemål for ture. Denne gang havde man valgt Skanør og Falsterbo som mål. Som sædvanlig var turen, der også denne gang blev ledet af lektor L. Balslev og landsretssagfører C. Jonsén, meget hurtigt overtegnet, og man indbød derfor til endnu en tur den 13. sept. Deltagerne i turen har meget stærkt understreget, at disse ture under den særdeles kyndige ledelse er blandt det bedste, foreningen har tilbudt sine medlemmer.

Årsmødet 75 blev afholdt i Vordingborg den 7. september. Godt 100 medlemmer var mødt i Vordingborg kirke, hvor kantor G. Slot fortalte om kirkens historie og gav en redegørelse for kirkerummet og dets inventar. Efter besøget i kirken samledes man på slotsterrænet ved Gåsetårnet. Her fortalte overlærer Erling Petersen om Vordingborg slots historie – efter en interessant redegørelse var der en kort rundgang på området.

Generalforsamlingen blev afholdt i Kirkeskovspavillonen. Læge K. E. Christensen valgtes til dirigent. Formanden nævnte kort det forløbne års arrangementer og omtalte, at foreningen gennem testamentarisk gave nu havde fået midler, så Halkevad Mindelund lidt nord for Flakkebjerg kunne sikres fremover. Foruden pengene er arealet skænket til foreningen, som meget snart vil fastlægge former for tilsyn og styrelse. Formanden rettede en tak til redaktionsudvalget for årbogen og foreningens kasserer. Under eventuelt drøftede man muligheden for en ændring i mødeformen for årsmødet. Forslaget lød på, at samværet med spisning af den medbragte mad og senere generalforsamling skulle bortfalde, og generalforsamlingen skulle henlægges til forårsmødet (aftenmøde). Disse tanker fandt dog ikke stor tilslutning. Viceinspektør R. Henneke aflagde beretning om regnskabet. Alle valg var genvalg.

Johs. Lyshjelm.

Resumé af regnskabet 1/7 1974 – 30/6 1975

<i>Indtægt</i>	
Overført fra 1973/74	3.567,30
Kontingent (673 medlemmer)	16.825,00
Salg af ældre årbøger	1.039,50
Tilskud fra ministeriet	1.800,00
Tilskud fra amt og kommuner	2.000,00
Tilskud fra pengeinstitutter	2.050,00
Diverse indtægter	1.394,58
Kassekredit	11.921,90
	<u>40.598,28</u>
<i>Udgift</i>	
Restgæld på årbogen 1973	4.700,00
Årbogen 1974	14.867,29
Porto	3.270,10
Administration	3.049,78
Møder	1.563,32
Diverse udgifter	1.674,16
Kassekredit	10.594,50
At overføre til 1975/76	879,13
	<u>40.598,28</u>

Foranstående regnskab er gennemgået og fundet overensstemmende med de foreviste bøger og bilag.

Slagelse, den 28/8 1975.

sign. *Kaj Jensen.*

sign. *Fr. Andersen.*

Medlemstallet pr. 1. juli 1975 673 ordinære medlemmer, en fremgang på 5. Desuden har foreningen 4 livsvarige medlemmer.

Historisk Samfund for Sorø Amt har i 1974/75 modtaget tilskud fra ministeriet for kulturelle anliggender og amtsfonden. Endvidere har følgende kommuner givet tilskud: Fuglebjerg, Haslev, Korsør, Ringsted, Skælskør, Slagelse og Sorø.

Desuden har vi modtaget bidrag fra følgende pengeinstitutter: Banken for Slagelse om Omegn, Banken for Sorø og Omegn, Haslev Sparekasse, Høve, Flakkebjerg og Gimlinge Sogne og Omegns Sparekasse, Sjællandske Bank, Skælskør Bank, Slagelse Sparekasse, Sparekassen for Grevskabet Holsteinborg og Omegn, Sparekassen for Ringsted og Omegn samt Sparekassen „Sjælland“.

Vi takker alle, der på denne måde har støttet vort arbejde.

R. Henneke.

Nye medlemmer pr. 15/4 1976

1. Andersen, Evald, statsaut. ejendomsmægler, Syrenvej 20, 4200 Slagelse.
2. Andersen, Karl, parcellist, Egevej 4, Flakkebjerg St., 4200 Slagelse.
3. Andersen, Preben, sparekassebest., Fredensvej 12, 4250 Fuglebjerg.
4. Barnung, Anni, Bjergbygade 14², 4200 Slagelse.
5. Christensen, Erna, Lundforlund, 4200 Slagelse.
6. Dinesen, Agnethe, fru, Sorøvej 46, 4230 Skælskør.
7. Eggert, Bente, Grusgravgård, Forlev, 4241 Vemmelev.
8. Ellegård, Rasmus, Birkevej 1, Flakkebjerg, 4200 Slagelse.
9. Frederiksen, Ole, gdr., Tårsgård, Sdr. Bjerger, 4261 Dalmose.
10. Frederiksen, Signe, fru, Frederiksbergvej 36, 4180 Sorø.
11. Graae, Jørgen, overlærer, Haldagermagle, 4250 Fuglebjerg.
12. Hansen, Arne Løvholt, Sandvedvej 21, 4250 Fuglebjerg.
13. Hansen, Doris Ottesen, sognepræst, Marvede, 4700 Næstved.
14. Hansen, Edith, Nyvej 29, 4261 Dalmose.
15. Hansen, Inger, fru, Fuglebjerglundvej 24, 4250 Fuglebjerg.
16. Hansen, Gitte Strange, biblioteks-stud., Søndermarksvej 53, 4200 Slagelse.
17. Hansen, Kaj, bogtrykker, Bredegade 6, 4200 Slagelse.
18. Højmoser, Thorsten Sommer, fuldm., Grandalen 7, 4180 Sorø.
19. Hebjørn, Inger, fru, Hroelstrupvej 13, 4690 Haslev.
20. Henriksen, Eida, fru, Slagelsevej 8, Flakkebjerg, 4200 Slagelse.
21. Jacobsen, Knud, Anlægsvej 32, 4100 Ringsted.
22. Jørgensen, Astrid, konsulent, Vinstrup, 4250 Fuglebjerg.
23. Jespersen, Dorthe, fru, Annebjerggård, 4230 Skælskør.
24. Jensen, Carl Johan, gdr., Krogsgård, Flakkebjerg, 4200 Slagelse.
25. Jørgensen, Hardy Grønhøj, skoleleder, Kuhlausvej 6, 4200 Slagelse.
26. Keldstrup, Lars, adjunkt, Akademiet, 4180 Sorø.
27. Larsen, Hans Chr., gdr., Topshøjvej 78, 4180 Sorø.
28. Larsen, Jens, bådebygger, Gadevang, Glænø, 4230 Skælskør.
29. Larsen, Johs., boelsmand, Vinde Helsingvej 19, 4281 Gørlev.
30. Lauritzen, Erna, Havesalen 23, Det gamle Kloster, 4200 Slagelse.
31. Lund, Verner, kordegn, Tyreengen 34, 4220 Korsør.
32. Madsen, Lene, sygeplejerske, Gryderupvej 199, 4242 Boeslunde.
33. Nielsen, Chr., rentier, Ormslevvej 13, 4241 Vemmelev.
34. Nielsen, Else, fru, Ebbesvej 9, 4180 Sorø.
35. Nielsen, Poul, lærerstud., Glænø, 4230 Skælskør.
36. Nielsen, Richard, redaktør, Sortebakken 4, 3220 Tisvildeleje.
37. Olsen, Eggert Bjørn, gdr., Østervej 14, 4190 Munkebjergby.
38. Olsen, Rowits Lissner, forretningsfører, Grøndalsvej 30, 4690 Haslev.
39. Pedersen, Chr., gdr., Bredstengård, Ørslev, 4230 Skælskør.

40. Petersen, Evald, tømrer, Venslev, 4243 Rude.
41. Rasmussen, Johs. sognepræst, Høve, 4261 Dalmose.
42. Rasmussen, Torben, serigraf, Roskildevej 128, 4100 Ringsted.
43. Rudolph, Hans Chr., fuldm., Dronningsgade 3, 4100 Ringsted.
44. Sørensen, Carl Age, havebrugskonsulent, Snekkerup, 4200 Slagelse.
45. Sørensen, Karl, frisør, Nygade 6, 4200 Slagelse.
46. Tingsgård, Niels, lektor, Havrevej 16, 2700 Brønshøj.
47. Toftager, Janny og Helge, Skjalm Hvidesvej 14, 4180 Sorø.
48. Trosbjerg, Holger, rentier, Bakkevej 10, Forlev, 4241 Vemmelev.
49. Wittendorff Hansen, Rosa, Strandvejen 84, 4200 Slagelse.
50. Zukunft, Bjarne, antikvarboghandler, Frederiksbergvej 8, 4180 Sorø.
51. Ålborg Universitetsbibliotek, Postbox 993, 9100 Ålborg.
52. Åskov, William, gdr., Seerdrup, 4200 Slagelse.
53. Jørgensen, Jan, læge, Solsortevej 7, 4250 Fuglebjerg.
54. Jensen, Ellen Villars, lærerinde, Slotsalleen 27, 4200 Slagelse.
55. Pedersen, Ruth, Stølgården, Nordrupvej 123, 4100 Ringsted.
56. Larsen, C. P., Bakkevej, Forlev, 4241 Vemmelev.
57. Simonsen, Torben, stud. mag., Vestervej 2, 4290 Stenlille.
58. Henriksen, Sv. Age, tømrermester, Smedevej 19, 4241 Vemmelev.
59. Clausen, Mog., kompagnichef, Hindholmvej 34, Kvislemark, 4700 Næstved.
60. Toftegård, Grethe, Eggeslevmagle, 4230 Skælskør.
61. Johansen, Vagn, overlærer, Esbern Snaresvej 6, 4180 Sorø.
62. Andersen, G. Bjerre, Johnstrupvej 10, 4180 Sorø.
63. Nielsen, Jørgen Birkedal, arkitekt M.A.A., Koldemosevej 17, 4180 Sorø.
64. Petersen, K. Birkum, amtslæge, Rødtjørnevej 21, 4180 Sorø.
65. Folmar, Kn., pastor, Rønnebærvej 3, 4293 Dianalund.
66. Marckers Boghandel, Aaboulevard 19, 1960 København V.

Sognerepræsentanter, der modtager indmeldelser

<i>Alsted</i>	Sognepræst L. Andersen.
<i>Boeslunde</i>	Bagermester P. Kolding.
<i>Bromme</i>	Skovfoged P. Hoch.
<i>Eggeslevmagle</i>	Sognepræst Jens Hansen
<i>Fodby</i>	Førstelærer J. G. Høgsvig.
<i>Fuglebjerg</i>	Overlærer Erling Petersen.
<i>Fårdrup</i>	Gdr. Vald. Sejr Møller
<i>Gerlev-Lundforlund</i>	Lærer Ole Nielsen, Lundforlund.
<i>Gudum</i>	Gdr. Sigfred Frandsen.
<i>Haarslev-Tingjellige</i>	Overlærer Holger Johansen, Sandved.
<i>Haslev-Freerslev</i>	Bibliotekar Jens A. Nielsen.
<i>Holsteinsborg</i>	Redaktør Chr. H. Pedersen, Rude.
<i>Hyllested</i>	Amtsfuldmægtig Bendt Jensen, Brobjerggaard.
<i>Hyllinge</i>	Gdr. Poul Stensgård Hansen.
<i>Høve-Flakkebjerg</i>	Gdr. Jens Buchwald, Flakkebjerg.
<i>Korsør</i>	Viceinspektør Jørg. Thorborg.
<i>Magleby</i>	Skoleleder Johs. Lyshjelm.
<i>Munkebjergby</i>	Gdr. Johannes Nielsen, Rude Eskildstrup.
<i>Nordrupøster-Farendløse</i>	Husejer Niels Fr. Rasmussen, Ll. Ryeshus.
<i>Ringsted</i>	Salgschauffør Harry Petersen.
<i>Skælskør</i>	Tobakshandler C. J. Brinck og overlærer Ingeborg Christiansen.
<i>Sneslev</i>	Gdr. Carl Jensen, Hanehøjgaard.
<i>Stillinge</i>	Gdr. Christen Christensen.
<i>Teestrup</i>	Proprietær P. Klestrup Hansen.
<i>Tystrup-Haldagerlille</i>	Overlærer Svend Poulsen.
<i>Taarnborg</i>	Overlærer Niels Jensen.
<i>Valsøllille-Jystrup-Vigersted</i>	Fru Gerda Ahrenkiel Petersen, Ortved.
<i>Vemmelev</i>	Gdr. Peter Kristensen, Forlev.
<i>Vetterslev-Høm</i>	Mekaniker Berg Jacobsen, Vetterslev.
<i>Ørsløv-Sdr. Bjærg</i>	Gdr. Gunner Jensen, Ørsløv.

Ældre årbøger

I nedenstående oversigt er opført de udkomne årbøger, der kan købes ved henvendelse til kassereren, viceinsp. R. Henneke, Kristinelundsvej 39, 4200 Slagelse. Prisen er 15 kr. pr. bind for medlemmer og 20 kr. for ikke-medlemmer. Der gives rabat ved køb af flere eksemplarer.

1	1912	udsolgt	20	1932		42	1955	
2	1913		21	1933		43	1956	
3	1914		22	1934		44	1957	udsolgt
4	1915	udsolgt	23	1935		45	1958	udsolgt
5	1916	udsolgt	24	1936		46	1959	
6 ¹	1917	udsolgt	25	1937		47	1960	
6 ²	1917	udsolgt	26	1938	udsolgt	48	1961	
7 ¹	1918		27	1939	udsolgt	49	1962	
7 ²	1919	udsolgt	28	1940	udsolgt	50	1963	
8 ¹	1920		29	1941	udsolgt	51	1964	
8 ²	1920		30	1942	udsolgt	52	1965	
9	1921		31	1943	udsolgt	53	1966	
10	1922		32	1944	udsolgt	54	1967	
11	1923		33	1947	} dobbeltbd.	55	1968	
12	1924		34	1947		56	1969	
13	1925		35	1947		57	1970	
14	1926		36	1948		58	1971	
15	1927	udsolgt	37	1950		59	1972	
16	1928		38	1951		60	1973	
17	1929		39	1952		61	1974	
18	1930		40	1953		62	1975	
19	1931		41	1954				

Desuden er følgende bog på lager: Johs. C. Jessens „Alsted og Ringsted herreders skolehistorie“. Endvidere har lokalhistorikeren Niels Fr. Rasmussen stillet et samlet særtryk af Søren Hyldegaards erindringer til rådighed for Historisk Samfund. Pris 10 kr. pr. stk.

Love for Historisk Samfund for Sorø Amt

- § 1. Samfundets formål er at vække og styrke den historiske sans og uddybe forståelsen af fortidens minder i den store befolkning inden for amtets grænser.
- § 2. Formålet søges nået ved at afholde offentlige møder med historiske foredrag rundt om i amtet og ved at udgive en årbog – og om muligt mindre skrifter –, der indeholder skildringer vedrørende amtet og dets historie i jævn og letlæselig form. Arbejdet tilsendes medlemmerne.
- § 3. Medlem af samfundet kan enhver blive ved at indmelde sig hos et af bestyrelsens medlemmer. Medlemsbidraget fastsættes af generalforsamlingen.

- § 4. Samfundet ledes af en bestyrelse på mindst 7 og højst 11 medlemmer. De vælges på generalforsamlingen ved almindelig stemmeflerhed for 2 år ad gangen, således at der årlig afgår skiftevis mindst 3 og 4 og højst 5 og 6. Bestyrelsen vælger af sin midte formand, næstformand, sekretær og kasserer.
- § 5. Årbogen udsendes samtidig med opkrævningen af medlemsbidraget. Dens udgivelse varetages af et redaktionsudvalg bestående af en redaktør og 2 medlemmer, alle valgt af bestyrelsen.
- § 6. Regnskabsåret går fra 1/7–31/6. Regnskabet revideres af 2 revisorer, der vælges samtidig med bestyrelsen.
- § 7. Generalforsamlingen holdes om muligt i forbindelse med et foredragsmøde. Den sammenkaldes med mindst 8 dages varsel. Afgørelser på generalforsamlingen træffes ved almindelig stemmeflerhed. Ændringer i lovene skal dog for at være gyldige vedtages med mindst 2/3 af de afgivne stemmer. Den ordinære generalforsamling må ikke holdes 2 år i træk på samme sted.
- § 8. Extraordinære generalforsamlinger kan afholdes, når bestyrelsen eller mindst 15 medlemmer ønsker det. I sidste tilfælde skal bestyrelsen indkalde den forlangte generalforsamling senest 3 uger efter begæringens modtagelse.
- § 9. Forslag til behandling på generalforsamlingen må i skriftlig form forelægges for bestyrelsen senest 3 dage før generalforsamlingens afholdelse.
- § 10. Hvis samfundet skulle opløses, skal dets ejendele overgå til et offentligt arkiv eller samling, så vidt muligt inden for amtets grænser. Denne bestemmelse kan ikke senere forandres.

Nyt fra de lokalhistoriske arkiver og Sorø amts museum

Fuglebjerg egnhistoriske Arkiv

De 9 medlemmer af arbejdsudvalget har i 1975 fortsat indsamling af arkivalier. Der er modtaget 309 numre. Vi samler stadig avisudklip. Derudover må især nævnes modtagelsen af hele Hårslev/Tingjellinge Idrætsforenings bo, bestående bl.a. af 14 pokaler og samtlige protokoller.

Endvidere er modtaget sygekasseprotokoller, læseforeningsprotokol, forsikringsprotokoller, fotografier, skudmålsbøger m.m. *Gabriel Petersen.*

Haslev lokalhistoriske Arkiv 1975

Arkivet tilbød en række foreninger, skoler m.fl. foredrag med lokalhistoriske emner. Tilbudene blev modtaget i et overraskende stort omfang, og i alt holdt arkivets medarbejdere 20 foredrag. Af anden udadventt virksomhed kan nævnes to indslag i det lokale fjernsyn samt to udsællinger på Haslev Folkebibliotek af fotos m.v. omhandlende Haslev Seminarium i 70 år og cyklen i navnlig lokalhistorisk belysning. Arkivet har gennemgået og opbevarer nu afdøde pastor Arne Majvangs omfattende dokumentsamling samt diverse bearbejdelser med henblik på 3. bind af Haslevs historie. Til hjælp for Udvalget for Terslev Sogns Historie, har arkivet stillet materiale til rådighed. Gennemsnitlig har der været en besøgende på den ugentlige åbningsdag. Herunder er ydet service til bl.a. slægtsforskning og lærerstuderendes arbejder med specialer.

Afleveringer er væsentligst sket via Haslev Folkebibliotek. Af større afleveringer, arkiveret og journaliseret, kan anføres tegninger m.v. fra Haslev-arkitekten Rs. Brühl's arkiv, Emil Stæhr's prospekter fra byen, bidrag til Lysholm's historie, illegale blade og skrifter fra besættelsestiden, materiale vedrørende Haslev Seminarium, Haslev kommunale Brandvæsens arkiv, samt regnskabs- og forhandlingsprotokoller fra flere nu opløste foreninger. *Overskov.*

Midtsjællands lokalhistoriske Arkiv, Ringsted

For arkivet har 1975 været et travlt år, såvel indadtil som udadtil. Mange arkivalier har fundet vej til vore hylder, – både forenings- og erhvervsarkivalier, billeder og privatarkiver.

Arbejdet med at kopiere de store samlinger af glasnegativer er ved at være tilendebragt, og den del af samlingerne, som allerede er sat i ringbind, har vakt stor interesse, hvor de har været præsenteret.

Arets store udadvendte begivenhed var arkivets deltagelse i udstillingsarrangementet „Aktiv Fritid“ i Ringsted-Hallerne i oktober. Her kom mange gæster gennem vor stand, og de studerede med stor interesse de gamle billeder og papirer, som illustrerede gårdhistorie og personalhistorie samt viste eksempler på, hvad arkivet havde fundet på et gammelt loft.

Dette loft var i et gammelt hus, som blev revet ned, og hvor der under taget fandtes mængder af fotografier og film, bl.a. stumper af 16 mm småfilm. Disse ledte os på sporet af flere hele film, som vi med økonomisk støtte af sparekassen SDS fik kopieret. Der var her glimt fra befrielsesdagen, maj 1945, et historisk optog og en snevinter samt en hel film om svæveflyveklubben.

Foredragsrækken er fortsat – stadig med god tilslutning, og i forbindelse hermed har der været arrangeret ekskursioner til seværdige steder i omegnen.

Niels-Jørgen Hansen.

Næstved by- og egnhistoriske Arkiv

Året 1975 har været en travl tid for arkivets medarbejdere med indsamling, registrering og arkivering af et stort materiale. Skoler, foreninger og enkeltpersoner har i høj grad benyttet samlingerne eller fået direkte assistance. Fra den del af det tidligere Sorø amt, som nu betjenes af arkivet, kan bl.a. noteres flg. indkomne sager:

Historisk Sognekort for Marvede-Hyllinge; 2 lydbånd optaget på Ladby Foredragsforenings lokalhistoriske møder (med mange gamle erindringer); 10 protokoller 1919–1957 for Socialdemokratiet og arbejderbevægelsen i Fodby sogn; Herlufsholm Grundejerforenings forhandlingsprotokol; sange fra Herlovianersomfundets fester; fotokopi af skifteforretning for sognepræst M. N. Brysting i Fodby; forhandlingsprotokol for Karrebæk Aldersrenteforening 1941–69. Desuden et lille halvt hundrede billeder, en mængde småtryk, især forenings- og kirkeblade fra Herlufsholm, Karrebæk og Hyllinge sogne.

Arkivet modtager gerne mere lokalhistorisk materiale. Det kan afleses på arkivets adresse: Sct. Jørgens Park 34, gerne ved skranken i filialbiblioteket.

A. Strange Nielsen.

Skælskør egnhistoriske Arkiv

Beretning 1975/76

Der er i 1975/76 indgået ialt 62 afleveringer bestående af: 63 stk. postkort, fotografier og kobberstik, 24 protokoller, 9 lokalhistoriske bøger og 29 stk. andet arkivmateriale. Endvidere har arkivet ladet foretage 125 affotograferinger af gamle billeder og 106 optagelser af motiver, som bliver historie.

I det interne arbejde har arkivet nogle timer om ugen haft ekstra arbejdskraft i lærer Thomas Carlsen, der var udstationeret som civil værnepligtig på biblioteket. Herved lykkedes det bl.a. at få sorteret en større samling materiale fra Omø, hvoraf hovedparten var kommunalt arkivmateriale, som blev afleveret til Landsarkivet.

Udadtid har arkivet forsøgt at markere sig gennem 4 udstillinger. I juli vistes i et udstillingsvindue på hovedgaden en række eksempler på affotograferinger af gamle billeder for at vise, at arkivet også var interesseret i at låne billeder til affotografering. Sammenslutningens udstilling „Hvad er et lokalhistorisk arkiv?“ vistes med et lokalt indslag i Skælskør Bank i oktober. På Boeslunde bibliotek arrangerede arkivet i samarbejde med bagermester Kolding en udstilling af gamle billeder fra Boeslunde. Søndag den 14. marts holdt arkivudvalget „Åbent hus“. Man forsøgte i virkelig stor målestok at vise, hvad der var gemt i arkivet ved at lægge det frem i bibliotekets lokaler, fortalte om arkivet, besvarede spørgsmål og fremviste en gammel Skælskør-film 3 gange. Det brogede arrangement tiltrak ca. 300 besøgende på 3 timer og afslørede en nærmest overvældende interesse for arkivet.

Søren Clausen.

Lokalhistorisk Arkiv for Slagelse og Omegn

Arkivets samling er i det forløbne regnskabsår 1/4 1975 – 31/3 1976 forøget med 181 enkeltsager, 6 pakker arkivalier af blandet indhold og 215 billeder.

Et stigende antal forespørgsler af forskellig art, dels fra private, dels fra byens skoleelever, er besvaret, ligesom arkivet har afholdt lysbilledforedrag.

I anledning af „Sammenslutningen af Lokalhistoriske Arkiver“s 25 års jubilæum foranstaltedes en udstilling på Centralbiblioteket i forbindelse med forningens vandrestilling.

Frederik Andersen.

Lokalhistorisk Arkiv for Sorø og Omegn

Arkivet har i sommeren 1975 modtaget en testamentarisk gave efter afdøde kommunebogholder Oluf P. Olsen, Lyngø. Den består af en betydelig mængde lokalhistoriske optegnelser særligt vedrørende Alsted, Lyngø og Broby sogne. De er udført med stor omhu både efter trykte og utrykte kilder. Sammen med optegnelserne er modtaget en betydelig lokal fotografisamling.

Foruden sine optegnelser har Oluf P. Olsen testamenteret 50.000 kr. til Lokalhistorisk Arkiv. Pengene skal administreres af Sorø kommune, 1/5 af renterne skal årligt tillægges kapitalen, men iøvrigt skal indtægterne bruges „til udgivelse (trykning og illustrering) af fotografiske og genealogiske skrifter vedrørende Sorø Klosters gamle gods fra ca. 1150 til ca. 1920, fortrinsvis om sognene Alsted, Fjenneslev, Slaglille, Broby og Lyngø, først og fremmest Alsted sogn“.

Det er tanken at vente nogle år, før der gives bevillinger, så man har et rimeligt beløb at disponere over.

Oluf P. Olsen var født 1894 på Thorsagergård i Alsted sogn. Han blev klassiksproget student fra Sorø Akademis skole 1911, 1918–1921 drev han fødegården i Alsted, 1925–1934 virkede han som antikvarboghandler i København og 1947–1961 som kommunebogholder i Lyngby. Han døde 1972.

Arkivarbejdet (specielt registreringerne) har kunnet fortsætte i betydeligt større omfang end tidligere, fordi det har været muligt at få god og effektiv hjælp af en udstationeret militærnægter.

Sorø Amts Museum

Byggearbejderne er ved at være færdige. Forbindelsesbygningen mellem den søndre sidefløj og bogbygningen kan tages i brug inden længe. (Forår 1976). Det er lykkedes at få den til at passe smukt ind i det gamle gårdmiljø. Når også museets bogbygning er blevet restaureret, vil der være tilvejebragt betydeligt mere udstillingsplads.

Midlerne til byggeriet er dels bevilget af Vestsjællands amt, dels skænket af Sparekassen Bikuben og af Privatbankens Sorøafdeling.

Museet har efter kommunebogholder Oluf P. Olsen i Lyngby arvet et over 150 år gammelt egechatol og en del antikviteter, som vistest ved en særlig udstilling i sommeren 1975.

Af andre udstillinger skal nævnes: Almueskæringer og husflid. Lysestager. Fra fjerpen til skrivemaskine. Kærestegaver (udført som husflidsarbejder). Hæklerier.

Besøgstallet gik tilbage i forbindelse med den tidligere leder Otto Niensens sygdom og død, men er atter i god fremgang. Fra 1. marts 1976 er der igen åbent hver dag fra 14–16.

